АРХЕОЛОГИЯ

КНИГА
1
1982

Тончев, Тончо и Кирил Георгиев. Реставрация на кулата в Червен. — МПК, 1980, № 4, 18—20.

Artă si cultura tracă de pămînturile bulgare. (Catalogul expoziţiei Bucureşti 12 ian. — 12 febr. 1979). Bucureşti, Muzeul de istorie al R.S.R., 1979. 95 p. ill., 22 f. ill.

1000 Jahre bulgarische Ikonen. Ausstellung im Müncher Stadtmuseum, 9. Marz — 14. Mai 1978. Recklinghausen, A. Bongers, 1978. 39, 50 p. ill.

СТ. ПЕТРОВА

СЪДЪРЖАНИЕ

Б. Димитров, Ат. Орачев — Пристанищната система по Западнопонтийското крайбрежие (средата на II—I хилядолетие пр.н.е.) . . 1

Иван Йорданов — Печати на Леон Саракинопул от Велики Преслав 12

Л. Квинто, Й. Ал. Йорданов — Църква от XII в. при с. Леденик, Великотърновски окръг 24

МАТЕРИАЛИ И СЪОБЩЕНИЯ

Тодор Димов — Землянка от неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг . . 33

Наталия Н. Скакун — Оръдията на труда от неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг (типологично-трасологически анализ) 49

Александра Димитрова — Епиграфски данни за стоата на античния град при Сандански (III в. на н.е.) 53

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Върбинка Найденова — Ал. Димитрова-Милчева. Антични геми и камеи от Националния археологически музей в София. С., Септември, 1980. 185 с., 326 черно-бели ил., 27 цветни ил. 58

ПРЕГЛЕД

XXVII национална археологическа конференция в Михайловград 61

И. Юрукова — Монетните находки, открити в България през 1980 г. 62

КНИГОПИС 66

TABLE DES MATIERES

B. Dimitrov, At. Oračev — Le système portuaire sur le littoral du Ponte occidental (le milieu du IIe—Ier millénaire av. n. ère) 12

Ivan Jordanov — Sceaux de Léon Sarakénopoulos de Veliki Preslav 15

L. Kvinto, J. Al. Jordanov — Eglise du XIIe s. près du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo 32

MATERIAUX ET COMMUNICATIONS

Todor Dimov — Hutte du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine 48

Natalija N. Skakun — Les outils de travail du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine (analyse typologique-traçologique) 53

Aleksandra Dimitrova — Données épigraphiques sur la stoa de la ville antique près de Sandanski (IIIe s. de n. ère) 57

CRITIQUE ET OUVRAGES RECENCES

Vărbinka Najdenova — Ал. Димитрова-Милчева Антични геми и камеи от Националния археологически музей в София. С., Септември, 1980. 185 с., 326 черно-бели ил., 27 цветни ил. 58

REVUE

XXVIIe conférence archéologique nationale à Mihajlovgrad 61

J. Jurukova — Les trouvailles monétaires, découvertes en Bulgarie au cours de 1980 . . 62

BIBLIOGRAPHIE 66

Ню Сц II А 90 902(051) Вд 4

ISSN 0324-1203

АРХЕОЛОГИЯ

Год. XXIV
1
1982

ОРГАН НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

УНИВ. БИБЛИОТЕКА - В. Търново
Инв. № 1312020000833

ок 29

Пристанищната система по Западнопонтийското крайбрежие (средата на II — I хилядолетие пр. н. е.)

БОЖИДАР ДИМИТРОВ, АТАНАС ОРАЧЕВ

Проблемите, които поставят археологическите изследвания на древните пристанища по Черноморското крайбрежие, са за българската археологическа наука сравнително нови. Интересът към тях се зароди в края на 50-те години, когато в резултат на развитието на леководолазния спорт в България бяха получени първите данни за археологическата картина по черноморския шелф в непосредствена близост с брега — на дълбочина до 20—30 м.[1] Трябва обаче да отбележим, че поради следледниковите трансгресии и регресии, чиито следи днес се откриват както на сушата, така и под водата, съвременната брегова ивица се различава значително от древната. Геоморфологическите наблюдения върху евстатичните колебания на морското ниво и епейрогенните движения показаха, че бреговата ивица се е изменяла през различните периоди — неолита, енеолита и бронзовата епоха. Особено големи са промените през античния период: в VI—V в. пр.н.е. е върхът на т. нар. фанагорийска регресия, която понижила черноморското ниво средно с около 4 м спрямо съвременното.[2] Вследствие на започнало ново покачване на черноморското ниво, което продължава и в наши дни, днес ние откриваме значителни части от античния бряг заедно с намиращите се по него селища, части от селища, некрополи и крепостни стени под водата на дълбочина 3—10 м.[3] Различната степен на потъване на отделните обекти по Българското Черноморско крайбрежие се определя както от началната дата на тяхното построяване, така и от много други фактори — абразията, акумулацията, ерозията, древната и съвременната антропогенна дейност. Голямо влияние оказват и съвременните колебателни движения на сушата,[4] както и регионалните и локалните тектонски движения, проявили се по Западното Черноморско крайбрежие.

Като се има пред вид, че античната традиция не предоставя никакви сведения за устройството на пристанищата по Западнопонтийското крайбрежие, напълно е обяснim интересът, който българските археолози проявиха към проблема. За изминалите двадесет години (от началото на първите проучвания) бяха направени изследвания или наблюдения в много пристанищни басейни (обр. 1). Началото беше поставено с проучването на пристанището Тера при дн. Маслен нос.[5] Последваха проучванията на южното пристанище на Месамбрия и това в залива при дн. с. Равда, Бургаски окръг.[6] Започнаха наблюденията на древната пристанищна система и на север от Стара планина — пристанищните басейни на Карон лимен (при Шабла[7]), Бизоне, Дионисопол,

Одесос, при дн. Лазурен бряг в м. Карантината във Варна, при н. Галата и при Черни нос.[8] В два сезона беше изследвано пристанището Тиризис при н. Калиакра,[9] после отново Карон лимен[10]. Проведени бяха проучвания на пристанищните басейни на Анхиало, Аполония, при днешното с. Китен, Бургаски окръг, и при о. Болшевик в периода до 1974 г.[11] През 1974 г. беше създадена групата за подводни археологически проучвания към Института по тракология, включена в комплексните интердисциплинарни научни експедиции Аполония — Странджа и Месамбрия — Хемус. Започнаха системни подводни археологически изследвания на пристанищата[12] на Аполония, в дн. залив Чайка при н. Колокита, при устието на р. Ропотамо, в заливите Кендинар и Ватрохи, на Тера, на Урдовиза (Китен[13]), на Авлеутейхос (Ахтопол), локализирано беше северното пристанище на Месамбрия. От 1978 г. се провеждат редовни подводни археологически изследвания от създадения Център за морска история и подводна археология в рамките на комплексните интердисциплинарни научни програми Аполония — Странджа и Гетика.[14]

Натрупаната информация от почти всички части на българското крайбрежие, дължаща се често на многогодишни проучвания от различни изследователски групи, дава възможност да се направят определени изводи относно устройството и датировката на античните западночерноморски пристанища. Но опитите за датировка на построяването на тези пристанища и точното определяне на времето, през което са използувани, се сблъскват със значителни трудности, породени от следните причини. Дълбочината на басейните на тези пристанища е обикновено от 3 до 20 м. Това позволи да бъде масово разграбен керамичният материал в редица черноморски заливи още в началото на 60-те години — далеч преди да бъдат взети мерки за защита на подводните археологически обекти в България. На дъното на пристанищата оставаха главно котвените натрупвания. Но и в обектите, където керамичният материал е оцелял, невъзможността в повечето случаи да се приложи стратиграфски метод под вода (грунтът на проучените пристанища най-често е каменист и без наслоения, а пясъчните наноси са в непрекъснато движение[15]) затруднява точното датиране. Трудности поражда и използуването на намерения котвен материал, тъй като все още морската археология не е разрешила убедително въпроса за неговата хронологическа класификация.

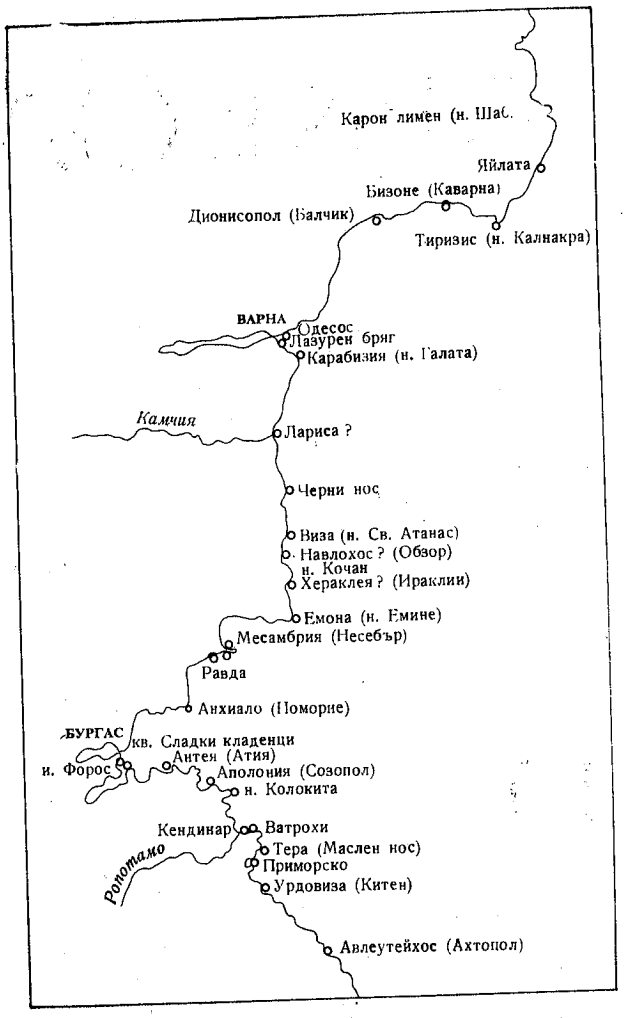

1

● *Обр. 1. Пристанищата по Западнопонтийското крайбрежие от средата на II—I хилядолетие пр.н.е. Fig. 1. Les ports sur le littoral du Ponte occidental du milieu du IIe—Ier millénaire av.n.ère*

Известно е, че всяко пристанище независимо от неговите размери изпълнява две основни функции — да осигури защитата на пристанищния басейн от опасните ветрове и да позволи натоварването или разтоварването на акостиралите в него кораби, както и складирането за по-продължително или по-кратко време на внасяната или изнасяната стока. И ако втората задача поради относително малките обеми на разменяните през античността стоки не е създавала особено големи трудности, то осигуряването на защитата на пристанищата е било сериозен проблем за античната инженерна практика[16]

особено в доримския период най-вече поради сравнително ограничените финансови възможности и демографски ресурси както на гръцките полиси,[17] така и на тракийските селища по Западнопонтийския бряг. Въз основа на начина на решаването на този проблем правим класификация на античните пристанища по Българското Черноморско крайбрежие.

I. Естествени пристанища

При тях защитата на басейна се осигурява от естествени препятствия — острови, полуострови, носове, рифове (обр. 2).[18] Басейнът на пристанището е разположен от подветрената страна. По западния бряг на Черно море тя обикновено е ориентирана юг — югозапад — запад. Наличието на пристанище в този случай се установява по натрупванията на амбалажна керамика и на котвен материал. При това те обикновено покриват дъното на басейна особено ако пристанището е било използувано през по-продължителен период, а с малки изключения така е било с повечето пристанища по Западнопонтийското крайбрежие.

По българското крайбрежие към този тип според досегашните данни могат да се причислят пристанищата на Авлеутейхос (обр. 2 *а*), южното на Урдовиза (обр. 2 *б*), на Тера (обр. 2 *в*), северните на Аполония (обр. 2 *г*), на Антея (при н. Атия)[19] (обр. 2 *д*), това при днешния н. Форос (обр. 2 *е*), при кв. Сладки кладенци в Бургас (обр. 2 *ж*), на Одесос (обр. 2 *л*), на Бизоне (обр. 2 *м*), на Тиризис (обр. 2 *н*) и на Карон лимен (обр. 2 *о*).

Неразрешен остава въпросът с южното пристанище на Месамбрия (обр. 2 *и*); северното на Урдовиза (обр. 2 *б*), на Анхиало (обр. 2 *з*), Виза (обр. 2 *к*) и Дионисопол. За северния залив на с. Китен К. Шкорпил предполага въз основа на записани предания, че под водата има останки от пристанищни съоръжения.[20] Наличието на градеж под водата бе подкрепено от проведените там подводни археологически наблюдения.[21] К. Шкорпил съобщава за изкуствени съоръжения и в южния залив на Несебър.[22] При нашите проучвания в този залив през 1977 г. бяха открити няколко разпръснати по дъното каменни блока, които не дават никаква възможност да се определи характерът на съоръжението, към което са принадлежали. Дори и да е имало тук някакви пристанищни съоръжения, те трудно биха могли да бъдат изследвани, тъй като най-вероятно са попаднали под градежа на съвременното пристанище или са разрушени при строителните работи. Предположението, че гръцката и ранновизантийската стена, които сега се намират под водата, са служили за пристанищни съоръжения,[23] не може да се приеме, тъй като морското ниво през античността е било по-ниско от съвременното. В залива при н. Св. Атанас (южно от дн. с. Бяла, Варненски окръг), където, изглежда, се е намирало пристанището на Виза,[24] според К.Шкорпил[25] също личали под водата останки от някакви съоръжения. Нищо по-определено не може да се каже и за пристанищните съоръжения на Дионисопол,[26] които са все още недокументирани и непубликувани. При подводни наблюдения в залива на Анхиало също са забелязани пристанищни съоръжения.[27] За изредените пристанища не може със сигурност да се определи дали става въпрос за вълноломи, кейови стени или за останки от сгради, тъй като те днес са под водата в резултат на покачването на морското ниво и потъването на брега под влияние на колебателните движения. Твърде възможно е това да са останки от крепостни стени — подобен случай вече има: в пристанищния басейн на Фанагория стена под водата, съобщена първоначално като вълнолом, по-късно обявена за останки от старо пристанище, при подводните проучвания, ръководени от В. Блаватски, беше определена като руини на крепостна стена.[28] Такива останки бяха открити и публикувани и от северното пристанище на Месамбрия.[29] Както ще видим, античните пристанищни съоръжения са със сравнително солиден градеж, който добре личи днес под водата и се проследява лесно на относително голямо разстояние. Най-вероятно е в случаите да се касае за останки от антични (възможно и средновековни) сгради или крепостни стени. Все пак въпросът остава открит до детайлното проучване и точното фиксиране на находките спрямо брега и подводните тераси в отделните райони и корелацията със съответните геоморфологически данни. Особено силни са резервите ни спрямо съобщението за „вълноломи и кейови стени“ в залива при Приморско.[30] Наблюденията ни не установиха в този залив находки с подобен характер.

Локализацията и изясняването на естествените препятствия в тези пристанища

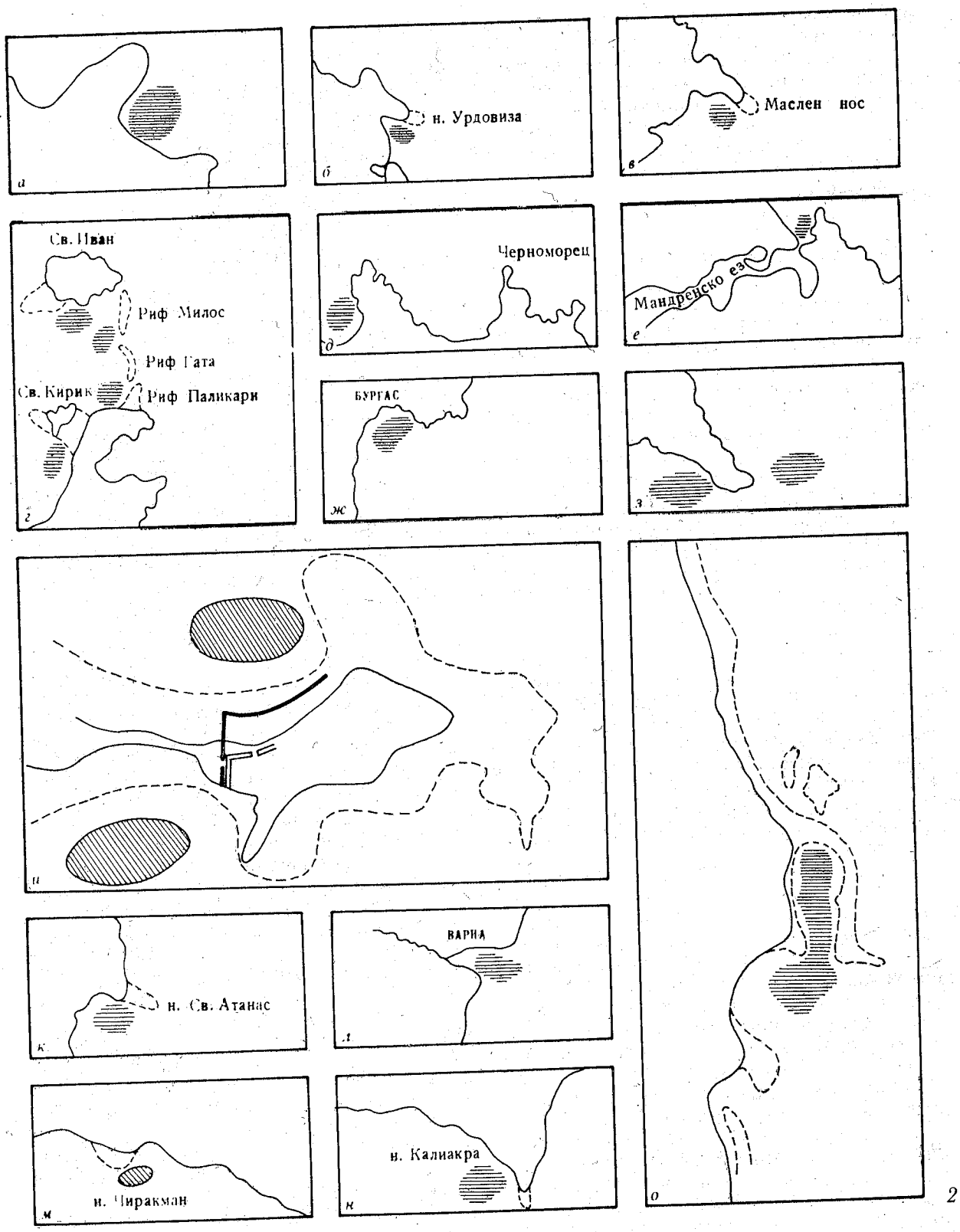
а
н. Урдовиза
б
Маслен нос
в
Св. Иван
Риф Милос
Риф Гата
Св. Кирик
Риф Паликари
г
Черноморец
д
Мандренско е
е
БУРГАС
ж
з
и
н. Св. Атанас
к
ВАРНА
л
н. Чиракман
м
н. Калиакра
н
о

2

изискват предварителни проучвания със задължителното условие да се определи линията на античния бряг, която в зависимост от конкретните условия може да се намира днес над или под четириметровата изобата. Както вече споменахме, съвременната брегова ивица се различава рязко от античната и от това следват значителни затруднения в установяването на функцията на съставните елементи на съответното пристанище. Освен трансгресивния фактор (представляващ сума от евстатичните колебания на морското ниво и епейрогенните движения) понякога е особено голяма и ролята на абразивния фактор и на земетресенията. Така например два малки острова (о. Милос и о. Гата), разположени между Созопол и о. Св. Иван (обр. 2 *г*), са потънали окончателно едва в съвременната епоха — последните им следи са описани от А. Дегран и К. Иречек в края на XIX в., като показващи се над водата плоски скалисти островчета.[31] Днес те са под водата на дълбочина 8—12 м, което не може да се дължи само на покачването на морското ниво и потъването на сушата в този район под влияние на съвременните колебателни движения. Тези две островчета заедно с потъналата част на рифа Паликари са прегражда̀ли в древността пътя на опасните ветрове и целият огромен басейн между о. Св. Иван и Созополския полуостров, който днес е абсолютно открит, е представлявал в съответните периоди отлично защитен басейн. Тук бяха локализирани три пристанища — при южния бряг на о. Св. Иван, в района западно от рифовете Милос и Гата и трето — западно от рифа Паликари.[32] Същото може да се каже и за северното пристанище на Месамбрия (обр. 2 *и*), чийто басейн днес няма никаква защита от опасните ветрове. В античността обаче една част от несебърския полуостров е прикривала басейна от североизточните ветрове. Подводните археологически изследвания и в другите пристанищни басейни от този тип показаха, че в повечето случаи е имало естествени прегради, намиращи се днес под водата — предимно рифове. Понякога пък земетресения още в древността са откъсвали големи части от сушата (както при Бизоне[33]), разрушавайки не само съответното селище, но и променяйки очертанията на бреговата ивица, и правели негодни или далеч по-малко защитени пристанищните басейни. Силно е повреждана бреговата ивица и в свлачищните райони.

Както вече споменахме, трудно е да се определи точно времето на използването на тези пристанища главно поради несигурната датировка на котвения материал.[34] Някои наши изводи, получени при наблюденията над откритите котви, ситуацията в отделните пристанищни басейни и свързването им с археологическите разкопки и наблюдения на сушата позволяват относително да се уточнят датировките на по-голямата част от изследваните досега пристанища.

Във връзка с това характерна е ситуацията в северното пристанище на Месамбрия. Тук са намерени само каменни котви с отвори. Няма открити засега нито един каменен или оловен щок или антична керамика в района на котвеното находище. А такива заедно с каменните котви с отвори се откриват в южното пристанище на града.[35] Налага се изводът, че северното пристанище е използувано само в определен период, който съвпада с времето, когато потъналата днес част на полуострова[36] е изпълнявала защитни функции и когато каменните котви с отвори са били употребявани, а каменните и оловните щокове още не са били известни. За нашето крайбрежие най-вероятната датировка на каменните котви с два и три отвора е средата на II—средата на I хилядолетие пр.н.е. В този случай такава датировка се подкрепя и от археологическата ситуация на сушата[37] и от езиковедските анализи на името на града[38].

Интересно е положението и в южното пристанище на Урдовиза (обр. 2 б). И тук под водата днес се открива подводен риф, който в древността е защищавал пристанищния басейн от североизточните ветрове. Котвеният материал е представен от каменни котви с отвори и каменни щокове. В дъ-

● *Обр. 2. Схеми на естествените пристанища по Западнопонтийското крайбрежие: а) Авлеутейхос (Ахтопол); б) Урдовиза (Китен); в) Тера (Маслен нос); г) Аполония (Созопол), северните; д) Антея (Атия); е) при н. Форос; ж) при кв. Сладки кладенци, Бургас; з) Анхиало (Поморие); и) Месамбрия (Несебър); к) Виза (н. Св. Атанас); л) Одесос (Варна); м) Бизоне (Каварна); н) Тиризис (н. Калиакра); о) Карон лимен (н. Шабла). Fig. 2. Schémas des ports naturels sur le littoral du Ponte occidental: а) Aulaeutichus (Ahtopol); б) Urdoviza (Kiten); в) Thera (Maslen nos); г) Apollonia (Sozopol), les septentrionaux; д) Antheia (Atija); е) au cap Foros; ж) près du quartier Sladki kladenci, Burgas; з) Anchialo (Pomorie); и) Mesambria (Nesebăr); к) Viza (cap Sv. Atanas); л) Odessos (Varna); м) Bizone (Kavarna); н) Tirizis (cap Kaliakra); о) Karon limen (cap Sabla)*

ното на залива е намерена керамика от къснобронзовата[39] и от ранножелязната епоха[40] (обр. 3) — най-вероятно от потъналата част на съществувало тук праисторическо селище. Явно е, че пристанището при това селище със сигурност започва да функционира във времето, когато започват да се използват каменните котви с два и три отвора (втората половина на II хилядолетие пр.н.е.). То продължава да бъде използувано и в ранножелязната епоха, към която най-вероятно принадлежат по-голямата част от откритите досега каменни щокове. Липсата на оловни щокове, чието въвеждане в употреба с относително голяма сигурност се поставя в края на VII в. пр.н.е.,[41] на пръв поглед определя долната граница на съществуването на това пристанище. Обаче многобройният керамичен материал от архаическата, класическата и елинистическата епоха, открит по дъното на басейна, както и един надгробен паметник на гръцки търговец от Перинт, открит на брега край полуострова и датиран в V в. пр.н.е.,[42] са свидетелство, че селището и неговото пристанище съществуват и през VI—I в. пр.н.е. Като се има пред вид, че Урдовиза не е била гръцки полис, ясно е, че и в периода след гръцката колонизация селището запазва своя тракийски облик — липсата на оловни щокове трябва да се обясни с предполагаем консерватизъм на местните тракийски корабопритежатели. Езиковедският анализ на В. Бешевлиев[43] на имената с втора съставка -byz също подкрепя предлаганата датировка за началния етап на функционирането на това пристанище — края на II — началото на I хилядолетие пр.н.е.

При този тип пристанища интерес представя и въпросът за начините на извършване на товарно-разтоварните работи. Западночерноморските пристанища са посещавани в древността от кораби с водоизместване 30—200 тона — съществуването на такива още от втората половина на II хилядолетие пр.н.е бе доказано напоследък.[44] За късната бронзова епоха това се доказва от теглото на каменните котви с отвори,[45] а за античността — от теглото на оловните щокове[46]. Тези кораби поради голямото си „газене" и сравнително малката дълбочина на пристанищните басейни не са могли да се приближават плътно до брега или да се изтеглят на сушата, както се мислеше доскоро. Това предполага, че всички видове товарно-разтоварни работи са били извършвани с лодки — често срещана практика и в античността.[47] По този начин може да се обясни и фактът, че основните анкражи в тези пристанища по българското крайбрежие обикновено се откриват на 100—150 м от брега на дълбочина 15—30 м. Разбира се, не може да се изключи и предположението, че са строени и дървени скели, които не могат да бъдат открити днес, тъй като дървеният материал се разпада.

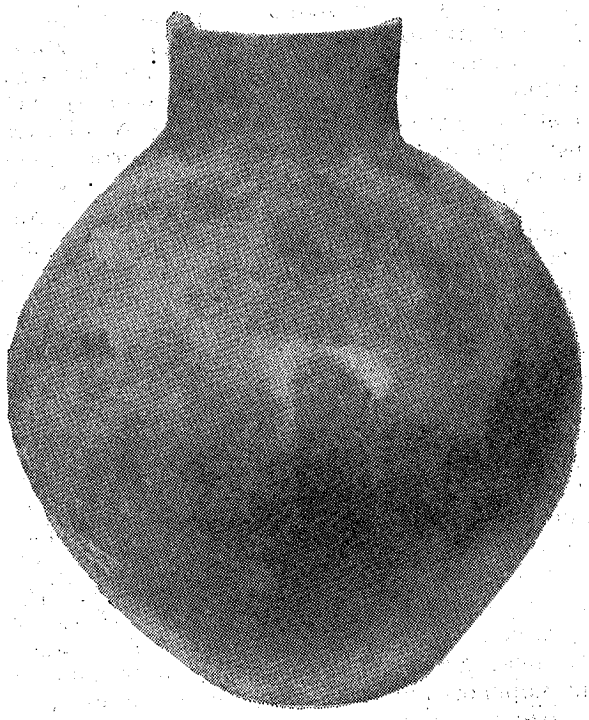

3

● *Обр. 3. Глинен съд с букели, открит при подводните проучвания (1981 г.) на южното пристанище на Урдовиза (Китен), късна бронзова епоха. Fig. 3. Vase d'argile à mamelons, découvert lors des recherches sousaquatiques (1981) du port sud de Urdoviza (Kiten), Âge du bronze récent*

II. Пристанища с изкуствени съоръжения

В тях защитата на басейна е постигана посредством построени изкуствени съоръжения, а в някои случаи било защитено и мястото на приставане на корабите и складовата площ за стоките. Сигурни следи от такива съоръжения (обр. 4) са открити във Варненския залив при Лазурен бряг, от основното (южното) пристанище на Аполония и от Карабизия (при н. Галата).[48] Най-внушително е аполонийското в днешното созополско пристанище (обр. 4 I). То е било за-

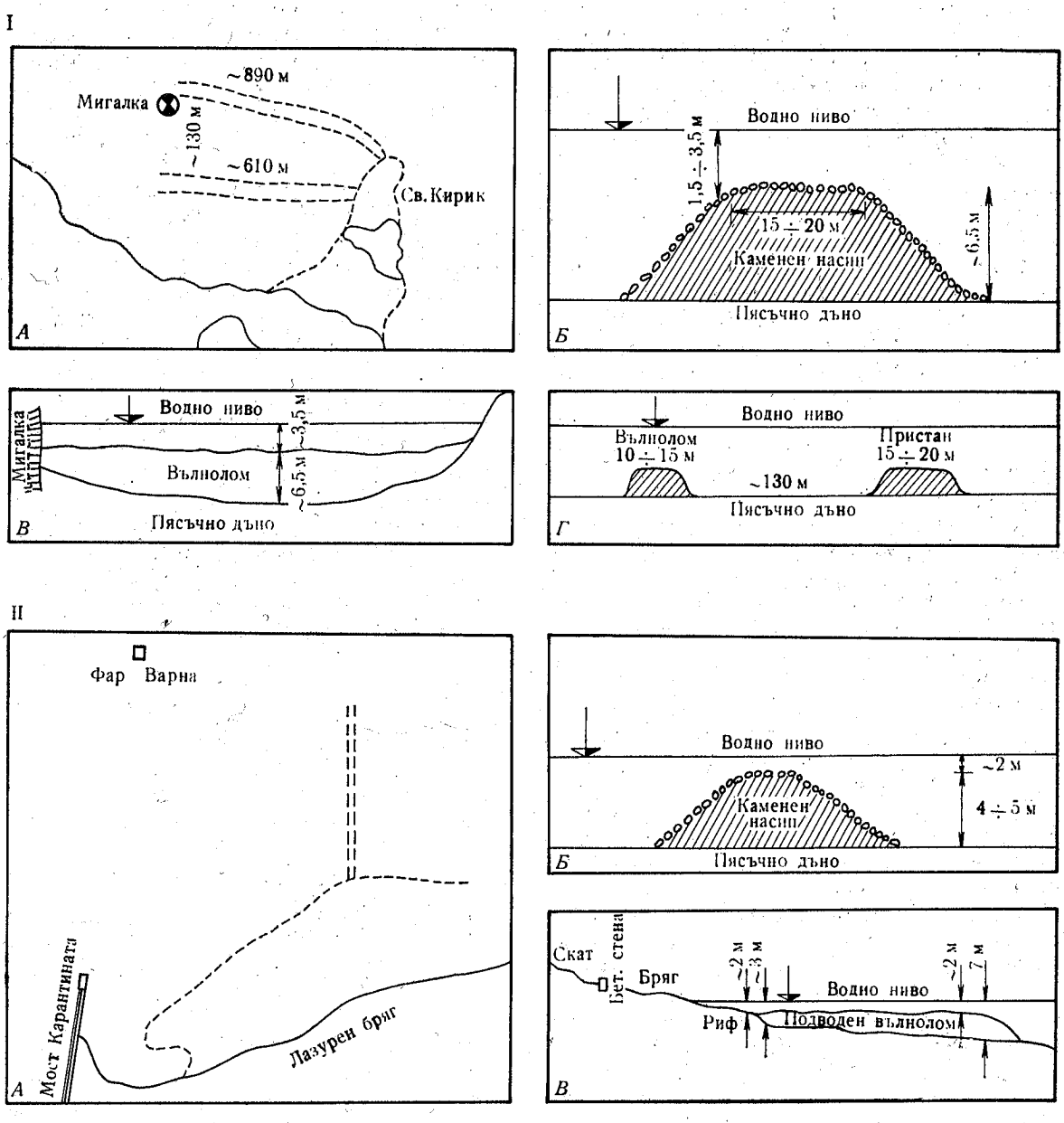

● *Обр. 4. Пристанища с изкуствени съоръжения по Западнопонтийското крайбрежие: I) Аполония (Созопол), основното (южното): А — схема, Б—Г — разрези; II) при Лазурен бряг във Варна: А — схема, Б, В — разрези; III) Карабизия (н. Галата), схема. Fig. 4. Ports aux engins artificiels sur le littoral du Ponte occidental: I) Apollonia (Sozopol), le principal (le meridional): A — schéma, Б—Г — sections; II) près de Lazuren brjag à Varna: A — schéma, Б, В — sections; III) Karabizia (cap Galata), schéma*

щитено от вълнолом с трапецовидно сечение (вис. 3—6,5 м, шир. 10—15 м, дълж. около 890 м) (обр. 4 I *Б*), изграден от големи овални камъни без спойка. В обезопасения басейн между вълнолома и Созополския полуостров е било построено второ каменно-насипно съоръжение с подобно сечение (шир. 15—20 м, дълж. около 610 м) (обр. 4 I *Г*). Възможно е то да е служило за кей — но точната нивелация спрямо вълнолома (обр. 4 I *В*) днес е трудно установима поради силното обрушаване. Вътрешното съоръжение, което е на 1,5—2 м под морското ниво, сега е с около 1—1,5 м по-високо от външното.[49]

Съоръжението при Лазурен бряг (обр. 4 II) има по-просто устройство. Дължината му е около 250 м и е построено от сравнително неголеми ломени камъни без спойка, облицовани с по-големи овални камъни.[50] Нищо по-определено не може да се каже за пристанищното съоръжение на Карабизия (обр. 4 III) поради липсата на задоволителни данни в публикацията.[51]

Трудно е да се установи как точно са функционирали тези пристанищни съоръжения — показвали ли са се над водата или са били скрити от разрушителните вълни на известна дълбочина, като в същото време изпълнявали защитните функции, „подрязвайки" основите им: вълната пак минава над вълнолома, но губи значителна част от ударната си сила. Макар и развълнуван, басейнът е бивал сравнително добре защитен. Като се знае силата на есенно-зимните черноморски бури, по-скоро трябва да се допусне, че разглежданите съоръжения не са се показвали над водата. Подобно надводно съоръжение би било пометено само от една по-голяма вълна.[52] Затова предполагаме, че съоръженията в античността са били строени под повърхността на водата на разстояние равно на дълбочината на средната основа на черноморската вълна.

Въпросът за датировката на пристанищата с изкуствени съоръжения стои по същия начин, както и при естествените пристанища, още повече че и трите от тази група са били използувани дълго преди да са били построени пристанищните им съоръжения.

Аполонийските пристанищни съоръжения са твърде внушителни в сравнение дори и с тези от Средиземноморието. Те имат паралели както в пристанищата на Тир и Сидон, чието построяване се поставя в бронзовата или в ранножелязната епоха,[53] така и в пристанищата на гръцките полиси в Средиземно море, каквито започват да се строят от VI в. пр.н.е.[54] И все пак аполонийската пристанищна система едва ли би могла да бъде построена в друг период освен някъде между V—III в. пр.н.е., когато полисът и международният търговски обмен били във възход.[55] Никога до V и след III в. пр.н.е. Аполония не е имала по-голяма необходимост от подобно пристанище. Особено важно е, че само в този период полисът е имал и финансовите възможности, а и човешките ресурси, необходими за неговото построяване. В потвърждение на предлаганата тук датировка на изкуствените съоръжения идва и фактът, че като строителен материал са били използувани и десетки каменни котви с два и три отвора. Откриването им в градежа на вълнолома показва, че към периода на строителството каменните котви с отвори вече не са представлявали технологическа ценност — открита е и една каменна котва с надпис, със сигурност използувана през VI—V в. пр.н.е.[56] Трябва да се приеме, че и вълноломите на пристанището на Карабизия и на това при Лазурен бряг, както показва обилният материал от V—III в. пр.н.е., са построени в същата епоха.

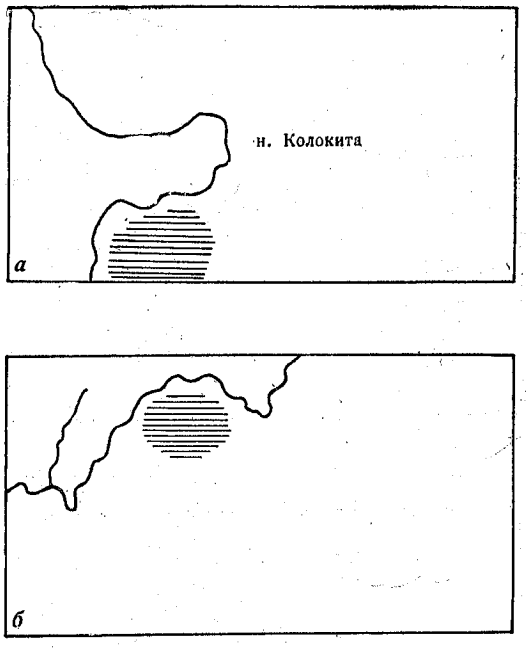

5

● *Обр. 5. Схеми на пристанища-убежища по Западнопонтийското крайбрежие: а) при н. Колокита; б) при с. Равда, Бургаски окръг. Fig. 5. Schémas de ports-refuges sur le littoral du Ponte occidental: a) près du cap Kolokita; б) près du village Ravda, département de Burgas*

III. Пристанища-убежища

Към тях отнасяме неголеми пристанищни басейни, прикрити в древността от духащия в определен момент опасен вятър. В непосредствена близост до тези пристанища не са открити засега останки от антични селища. По тяхното дъно (дори и на тези, които не са посещавани от любителите на подводния спорт) открихме съвсем слаби археологически следи (по няколко котви и керамични фрагмента), обхващащи обикновено целия засегнат в настоящата работа период. Към този тип съобразно получените досега данни отнасяме пристанищата в залива Ватрохи, в залива Кендинар, при н. Колокита (обр. 5 *а*), при с. Равда (обр. 5 *б*) и при Черни нос. Вероятно тези от тях, които се намират не много далеч от големи антични селища (пристанищата при с. Равда и при н. Колокита), са били използувани в периоди на интензивен търговски обмен като спомагателни пристани или като сезонни тържища.

Предложената класификация на западночерноморските пристанища в древността е относителна. Това е пръв опит, съобразен с наличната информация. Пристанището при м. Яйлата до с. Камен бряг, Толбухински окръг, например, което днес е силно повредено от неотектонските движения на брега, засега не може да бъде причислено към нито една от очертаните три групи пристанища поради неизяснения характер на намиращата се там крепост. Провеждащите се там разкопки ще го причислят вероятно към първата група. Към същата след бъдещи резултатни проучвания, а засега, съдено само по писмените и археологическите данни, може би ще бъдат отнесени и пристанищата на Лариса, Навлохос[57] и това в района южно от н. Кочан при дн. с. Ираклии.

От гледна точка на древнотракийската история особено значение имат бъдещите проучвания на месамбрийските и аполонийските пристанища — главно с оглед на изясняването на историческите процеси, развили се тук през бронзовата и ранножелязната епоха и в периода на гръцката колонизация. Много очакваме и от бъдещите проучвания на Урдовиза, Виза и Тиризис. От една страна, имената им, които имат субстратен характер,[58] както и археологическите материали показват, че са съществували в доколонизационния период.[59] От друга страна, археологическите материали свидетелствуват, че са функционирали и в периода след VII в. пр.н.е. Имената им въобще не се срещат и в основните моряшки пособия — периплите.[6] Задълбоченото им проучване може би ще помогне да се изяснят някои страни на историческите процеси, развили се в този географски ареал в епохите, предшествували гръцката колонизация, но и в епохата след нея, тъй като в техните басейни са открити и значителен брой антични материали. При това положение съвсем правомерно е да се постави и въпросът за тракийското корабоплаване по Западния бряг на Понт и през античната епоха.

Изложените наблюдения и заключения отразяват настоящото равнище на познанията по разглеждания проблем. Като пръв опит за систематизация (която ще се допълва и вероятно коригира) приемаме следната хронология за по-голямата част от разгледаните пристанища, в които са направени необходимите изследвания или наблюдения и за които е установено, че са функционирали:

1. Само през втората половина на II хилядолетие пр.н.е. — северното пристанище на Месамбрия.

2. От втората половина на II хилядолетие пр.н.е. до края на античността — Авлеутейхос, южното на Урдовиза, това при н. Колокита, пристанищата на Аполония, Анхиало, южното на Месамбрия, Бизоне и Тиризис.

3. От края на II и началото на I хилядолетие пр.н.е. до края на античността — Виза, Карон лимен.

4. От VII—VI в. пр.н.е. до края на античността — това при дн. с. Равда, Карабизия, това при дн. Лазурен бряг при Варна.

[1] Тогава беше публикувана първата статия по подводна археология в България: И. Гълъбов. Подводни археологически обекти по нашето крайбрежие. — Подводен спорт, 1959, 2, с. 17—21.

[2] П. Федоров. О колебаниях уровня Черного моря в послеледниковое время. — Доклады Академии наук СССР, 124, 1959, 5, с. 1128, обр. 1; О послеледниковой трансгрессии Черного моря. — Бюллетень Московского общества испытателей природы, отдел геологический, XLVI, 1971, 2, с. 62—67, обр. 1; В. Попов, К. Мишев. Геоморфология на българското черноморско крайбрежие и шелф. С., 1974, с. 220—231, табл. 12; N. Mörner. Eustatic changes during the last 20 000 years and a method of separating the isostatic and eustatic factors in an uplifted area. — Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology, IX, 1971, p. 160, fig. 5.

[3] Д. Канев. Морфология на Меднoридското черноморско крайбрежие. — ГСУ БГГФ, XLIII,

1960, 3, с. 103 и сл.; Е. Невеский. Процессы осадкообразования в прибрежной зоне моря. М., 1967, с. 222, обр. 90; К. Шилик. К палеографии Ольвии. — В: Ольвия. Киев, 1975, с. 70—73. Последно с всички представени мнения за нивото на Черно море по време на фанагорийската регресия вж.: А. Щеглов. Северозападный Крым в античную эпоху. Л., 1978, с. 15—20, обр. 3 и цит. лит.

[4] В. Попов, К. Мишев. Цит. съч., с. 49—52, обр. 15.

[5] И. Гълъбов. Експедиция „Маслен нос". — Подводен спорт, 1960, 7—8, с. 19—22.

[6] И. Венедиков. Експедиция „Несебър". — Подводен спорт, 1960, 11—12, с. 9—11; В. Велков, Т. Кехлибаров. Подводна експедиция „Несебър". — Наука и техника за младежта, 1961, 9, с. 5—7; Л. Огненова-Маринова. Подводни проучвания в Несебър. — Векове, 1975, 3, с. 43—48; Подводни проучвания в Несебър. — МПК 1980, 3, с. 26—29; L. Ognenova-Marinova. Le système de défense hellénique de Mesambria du cote nord à la lumière des recherches sous-marines. — Nessèbre. II, Sofia, 1980, p. 96—109.

[7] Л. Божков. Где се е намирало античното пристанище Кария. — СпБИАД, XXV, 1925, 8, с. 118—123.

[8] Г. Тончева. Потънали пристанища. Варна, 1964; Подводна археологическа експедиция „Черни нос". — Корабостроене и корабоплаване, 1968, 9, с. 28—29; Следи от древния град Бизоне. — Корабостроене и корабоплаване, 1970, 3, с. 31—32; Подводни проучвания по западното черноморско крабрежие. — Подводен свят, 1970, 6, с. 10—15; Нови данни за търговията по черноморското крайбрежие през XVI—XIV в. пр.н.е. — Векове, 1973, 3, с. 17—24.

[9] Р. Боев. Експедиция за подводни археологически проучвания в района на нос Калиакра. — Корабостроене и корабоплаване, 1966, 1, с. 27—30; Т. Трайнов. Котвени находища по Българското Черноморие. — Корабостроене и корабоплаване, 1969, 6, с. 29—31.

[10] И продължено изследването на Калиакра: В. Вълканов. Съвместни българо-съветски подводни археологически изследвания. — Корабостроене и корабоплаване, 1975, 3, с. 32—34.

[11] М. Лазаров. Потъналата флотилия. Варна, 1975, с. 20 и сл.

[12] Под ръководството на Б. Димитров, вж.: Б. Димитров, К. Николов. Каменни котви от Созополския залив. — Векове, 1976, 1, с. 61—65; Б. Димитров, К. Порожанов, А. Орачев. Пристанищата на Аполония и Месамбрия. — В: Мегалитите в Тракия. II. С., 1982, с. 438—458; B. Dimitrov, K. Nikolov. The stone anchors from Sozopol Bay. — International Journal of Nautical Archaeology, VI, 1976, 3, p. 81—84; B. Dimitrov. Anchors from the ancient ports of Sozopol. — International Journal of Nautical Archaeology, VII, 1977, 2, p. 153—156; Underwater research along the south Bulgaria Black Sea coast in 1976 and 1977. — International Journal of Nautical Archaeology, VIII, 1979, 1, p. 70—79; Sur les contacts de la Thrace Pontique avec le bassin Estméditerranéen. — Bulgarian historical Review, 1981, 1—2, p. 171—179.

[13] Б. Димитров. Тракийското и старобългарско селище Урдовиза. — Векове, 1977, 6, с. 69—70.

[14] И. Карайотов, К. Порожанов, В. Попов. Подводни проучвания между нос Емине и Ахтопол. — В: Археологически открития и разкопки през 1978 г. XXIV Национална конференция в град Пазарджик (резюмета и доклади). С., 1978, с. 55—58; А. Фол. Тракия Понтика. — Море, 1981, 1, с. 164—177.

[15] М. Юркевич. Кратковременные деформации рельефа подводного склона верхней зоны шельфа. — В: Литодинамика, литология и геоморфология шельфа. М., 1976, с. 257—266.

[16] J. Taylor. Ports, Harbours and Other Submerged Sites. — In: Marine Archaeology. London—New York, 1966, p. 160—189; J. Shaw. Oeuvres portuaires grecques et romaines. — In: Archéologie sous-marine. Paris, 1972, p. 80—112 et bibl. p. 311—312.

[17] Б. Димитров, К. Порожанов. Икономическа характеристика на гръцките колонии по тракийския бряг на Черно море в VII—V в. пр.н.е. — Векове, 1977, 3, с. 24—30.

[18] Именно на такива места са разположени повечето от античните селища на Западночерноморското крайбрежие, вж.: G. Short. The siting of greek colonies on the Black Sea Coast of Bulgaria and Romania. — Annuals of archeology and anthropology, XXIV, 1937, p. 141—155.

[19] И. Гълъбов. Въхело-Анхиало, Атия-Антея. — ИИБЕ, V, 1957, с. 408—409; M. Lazarov. Localités prégrecques sur le littoral de la Mer Noire au Sud du Balkan. — Thracia, III, 1974, p. 109—110.

[20] Х. и К. Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. — СбНУ, IV, 1891, с. 129.

[21] И. Карайотов, К. Порожанов, В. Попов. Цит. съч., с. 55—58.

[22] Х. и К. Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. — СбНУ, III, 1890, с. 23 и сл.

[23] Г. Тончева. Потънали пристанища, с. 67; М. Лазаров. Цит. съч., с. 124, 138.

[24] Това пристанище се споменава във всички известни морски карти от XIV в. Локализацията му при Камчия (К. Иречек. Пътувания по България. С., 1974, с. 877 и цит. лит.; P. Coledarov. West Black Sea Ports in the Middle Ages (XIV—XVI cent.). Listed on Nautical Charts. — Etudes historiques, 1970, 5, p. 252) не е приемлива. Във всички морски карти, на които е представен Черни нос, Виза се намира на юг от него, докато Камчия е в северна посока. В наскоро пуснат в научно обръщение портулан (Б. Димитров. Българските пристанища в XIII и XIV в. според два средновековни портулана. — Археология, 1979, 1, с. 23 и сл.) Виза е представена на 15 мили северно и южно от н. Емине и Черни нос. Тогава Б. Димитров локализира Виза при с. Ираклии. Подводните археологически проучвания в залива южно от н. Св. Атанас (на юг от с. Бяла, Варненски окръг) дадоха археологически материали — каменен щок, оловни котви и амфорни фрагменти (Ц. Родев. Експедиция „Космос". — Космос, 1980, 1 и 2). Сега приемаме, че Виза се е намирала именно тук на този нос. Още повече, че при своя обход в този район К. Шкорпил е заварил останки от голяма крепост (К. и Х. Шкорпил. Североизточна България в географско и археологическо отношение. — СбНУ, VIII, 1892, с. 43—44).

[25] Пак там, с. 44.

[26] Г. Тончева. Потънали пристанища, с. 30—31; М. Лазаров. Цит. съч., с. 139.

[27] И. Карайотов, К. Порожанов, В. Попов. Цит. съч., с. 55—58.

[28] В. Блаватский, Г. Кошеленко. Открытие затонувшего мира. М., 1963, с. 29 и сл.

[29] L. Ognenova-Marinova. Op. cit., p. 96—109.

[30] И. Карайотов, К. Порожанов, В. Попов. Цит. съч., с. 55—58.

[31] К. Иречек. Цит. съч., с. 734; G. Seure. Archéologie Thrace. — RA, 1924, p. 325.

[32] Б. Димитров, К. Порожанов, А. Орачев. Цит. съч., с. 439—449.

[33] За земетресението и „изчезването" на града вж.: Strabo. VII, 6, 1.

[34] За датировката на каменните котви с отвори вж.: H. Frost. Bronze Age Stone Anchors from Eastern Mediterranean: dating and identification. — Mariner's Mirror, LVI, 1970, 4, p. 377—394; Anchors the Potsherds of Marine Archaelogy on the recording of pierced stones from the Mediterranean. — Colston Papers, XXIII, 1971, p. 397—409; Egypt and Stone Anchors. — Mariner's Mirror, LXV, 1979, 2, p. 137—160. За каменните щокове вж.: H. Frost. Under the Mediterranean. London, 1971, p. 43 sqq.; P. Gianfrotta. First elements for the dating of stone anchors stocks. — International Journal of Nautical Archaeology, VI, 1977, 4, p. 285—292. За оловните щокове вж.: A. Moll. History of the Anchor. — Mariner's Mirror, XIII, 1927, p. 293; P. Gargallo. Anchors of Antiquity. — Archaeology, XIV, 1961, p. 31—35.

[35] Б. Димитров, К. Порожанов, А. Орачев. Цит. съч., с. 454—455.

[36] Челната част на полуострова е свлачищна и брегът се изменя много интензивно и в наши дни. Старите рибари помнят, че пред носа е имало църква, която днес е под водата.

[37] I. Venedikov. La Mesambria thrace. — In: Nessèbre. II, Sofia, 1980, p. 7—22.

[38] D. Detschew. Die Thrakischen Sprachreste. Wien, 1976, p. 295—296; V. Beševliev. Zur Chronologie der thrakischen Siedlungsnamen. — In: II Congrès International des études sud-esteuropéenes. II. Athènes, 1972, p. 277—286.

[39] М. Лазаров. Цит. съч., с. 32—51.

[40] Проучванията в този пристанищен басейн през 1981 г. под ръководството на проф. В. Велков дадоха сериозни резултати за развитието на поселищния живот по нашето крайбрежие. Открита е букел-керамика, керамика от архаическата, класическата, елинистическата и римската епоха. Проследено е развитието на Урдовиза от II хилядолетие пр.н.е. до XVI в. Благодарим на ръководителя на проучванията за предоставените ни непубликувани материали и резултати. От южния залив на Урдовиза произхожда и най-богатата колекция от каменни щокове, съхранявана в ГИМ, Созопол, непубликувана.

[41] Главно според сведение на Ефор (запазено у: Strabo. VII, 3, 9), според когото двулапата котва била изобретена от Анахарсис (около 600 г.) пр.н.е.), вж.: L. Casson. Ships and Seamanships in the Ancient World. Princeton, New Jersey, 1971, p. 254, n. 119.

[42] I. Karayotov. Nouvelles inscriptions de la région de Burgas. — Actes du VII Congrès international d'épigraphie grecque et latine. Bucureşti, 1979, p. 388.

[43] В. Бешевлиев. Към въпроса за името на Одесос. — ИНМВ, X, 1974, с. 3—7.

[44] L. Casson. Op. cit., p. 30—43; Bronze Age Ships. — International Journal of Nautical Archaeology, V, 1975, 1, p. 3 sqq.

[45] М. Лазаров. Древните каменни котви и проблемът за най-ранните плавания в Черно море. — Фар, 1980, с. 60—65. Срв. за котвите с тегло от 100 и повече кг в каталога му: Б. Димитров, К. Порожанов, А. Орачев. Цит. съч.

[46] М. Лазаров. Потъналата флотилия, с. 74—84. Вж. и каталога на оловните котви от Созопол у: Б. Димитров, К. Порожанов, А. Орачев. Цит. съч.

[47] Срв. описанието на товарно-разтоварните операции в пристанището на Остия преди построяването на пристанищните съоръжения от император Клавдий (Dio. Cass. 40, 11) у: Strabo. V, 3, 5.

[48] В. Герасимова-Томова. Карабизия — тракийско селище при с. Галата, Варненски окръг. — Археология, 1972, 4, с. 29—32.

[49] Точното измерване е възможно само с геофизически методи.

[50] Г. Тончева. Цит. съч., с. 20—24, обр. 13, 15.

[51] Пак там, с. 23, обр. 14.

[52] Показателни са разрушенията, причинени от бурите през октомври 1977 и януари 1978 и 1981 г., когато всички съвременни български пристанища, построени в повечето случаи от железобетонни блокове, тежащи по няколко десетки тона, получиха сериозни повреди. На места блоковете бяха откъртени от вълните и отнесени на значително разстояние.

[53] Датировката им е обект на спор, вж.: J. Shaw. Op. cit., p. 80—89, и H. Frost. Ports et mouillages protohistoriques dans la Méditerranée orientale. — In: L'Archéologie subaquatique. Paris, 1973, p. 96.

[54] По всяка вероятност едно от първите пристанищни съоръжения е било построено от самосци, вж.: A. Gerkan. Griechische Städteanlagen. Berlin — Leipzig, 1924, p. 21. Описанието му вж. у: Herod. III, 60.

[55] Б. Димитров, К. Порожанов. Цит. съч., с. 24—30.

[56] Б. Димитров, К. Порожанов, А. Орачев. Цит. съч., с. 441—442.

[57] За тях вж.: Х. Данов. Западният бряг на Черно море в древността. С., 1947, с. 116 и цит. лит.

[58] Данните вж. у: D. Detschew. Op. cit., p. 508.

[59] Макар че не са споменати в античната традиция. Изключение прави името на Тиризис, споменато едва у Страбон и авторите след него.

[60] Тиризис е указан в Arr. Per. P. Eux. 35, и в Anon. Per. P. Eux. 75, но в периплите на Псевдоскилакс, Псевдоскимн и Менип липсва.

Le système portuaire sur le littoral du Ponte occidental (le milieu du IIe — Ier millénaire av. n. ère)

B. DIMITROV, A. ORAČEV

(Résumé)

Les auteurs synthétisent les résultats des recherches archéologiques sousaquatiques effectuées durant vingt ans sur le littoral bulgare de la mer Noire — l'unique source possible d'information sur l'organisation des ports dans cette région, étant donné que les auteurs de l'Antiquité ne fournissent pas de renseignements à ce sujet. Pour reconstruire le schéma des différents éléments portuaires il est nécessaire de tenir compte des transgressions et des régressions de la mer Noire, considérées comme une somme des oscillations eustatiques et épéirogéniques ainsi que de nombreux autres facteurs — l'abrasion, l'accumulation, l'érosion, l'action anthropogénique antique et contemporaine, les mouvements tectoniques régionaux et locaux. En raison des conditions concrètes la bande de terre côtière antique se trouve aujourd'hui dans les différentes régions à 3—10 m sous le niveau de la mer actuel, car pendant les VIe—Ve s. av.n.ère est atteint le maximum de la soi-disant régression phanagorienne qui a abaissé le niveau de la mer Noire en moyenne d'environ 4 m.

En conformité avec le caractère des éléments portuaires les auteurs déterminent les ports utilisés jusqu'à la période romaine sur le littoral du Ponte occidental comme: а) naturels (fig. 2); б) à engins artificiels (fig. 4); в) ports-refuges (fig. 5).

En ce qui concerne la chronologie, les auteurs, sur la base des données actuelles, adoptent comme schéma de travail (qui sera complété et vraisemblablement corrigé) pour le temps quand les ports du Ponte occidental étudiés ont fonctionné:

1. Seulement pendant la seconde moitié du IIe millénaire av.n.ère — le port septentrional de Mesambria.

2. De la seconde moitié du IIe millénaire av.n. ère jusqu'à la fin de l'Antiquité — Aulæutichus, le port méridional de Urdoviza, les ports d'Apollonia, Anchialo, le port méridional de Mesambria, Bizone et Tirizis.

3. De la fin du IIe et du début du Ier millénaire av.n.ère jusqu'à la fin de l'Antiquité — Viza et Karon limen.

4. Du VIIe—VIe s. av.n.ère à la fin de l'Antiquité — celui près du village actuel Ravda, Karabizia, celui près de Lazuren brjag à Varna.

Печати на Леон Саракинопул от Велики Преслав

ИВАН ЙОРДАНОВ

Преди десетина години при разкопки на Двореца във Велики Преслав бе открит оловен печат на Леон Саракинопул — стратег на Йоанопол и Доростол.[1] Разчитането и тълкуването на надписа му бе принос в проучването на административното устройство на българските земи в годините на византийското владичество. Датирането му, както и определянето на административното обединение, чийто стратег е бил Леон Саракинопул, станаха предмет на оживена дискусия.[2] В нея бяха привлечени и данните от т. нар. тактика на Икономидес, документ, който предоставя данни за административното устройство на Византия в периода 971—975 г.[3]

Към този печат на Леон Саракинопул, който привлече вниманието на изследвачите, сега се прибавя серия от новооткрити моливдовули, свързани с личността на византийския сановник. Печатите, на брой 29, представляват приблизително една десета част от всичките византийски моливдовули (над 300), открити заедно при разкопки в административна сграда във Вътрешния град на Велики Преслав. Според разкопвачите сградата се датира в периода 971—1081 г.[4]

Надписите върху оловните печати на Леон Саракинопул съдържат различни не-

гови почетни титли и военно-административни длъжности, в зависимост от което ги подреждаме в 5 групи.

I. Печати на Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол (обр. 1)

1. Л. — ● —
Λ Є W N
R' A' C П A Θ
S C T P A T H
Г Θ Р . . .
— ● —

Оп. — ● —
S I W
A N N 8 П O
Λ . C A P A
. . . O П 8
— Λ — (обр. 1 *а*)

(+) Λέων / β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθάριος) / (καὶ) στρατη/γ(ὸς) Θρ[ᾴκη(ς)] / (+ καὶ) Ἰω/-αννουπό/λ(εως) [ὁ] Σαρα/[κιν]όπου/λ(ος)

+ Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως ὁ Σαρακηνόπουλος.

Матриците са неточно центрирани при отсичането — някои от буквите не са отпечатани, други са изтрити. Размери: диаметри на ядрото — 0,023—0,026 м, надписно поле — 0,022 м, дебелина — 0,003 м. Кв. 173—142, полеви инв. № 17565.

2. Същият като горния — отсечени от една двойка матрици, но ядрото му е помалко и значителна част от надписа не е отпечатана (обр. 1 *б*). Размери: 0,018—0,022/0,022/0,002 м. Кв. 173—143, п. инв. № 17214.

● *Обр. 1. Оловни печати от Велики Преслав на Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, п.инв. №: а) 17565; б) 17 214; в) 18 448; г) 17 090; д) 17 638. Fig. 1. Sceaux en plomb de Veliki Preslav de Léon Sarakénopoulos, protospathaire impérial et stratège de la Thrace et de Joanopol, No d'inv.: а) 17 565; б) 17 214; в) 18 448; г) 17 090; д) 17 638*

1

3. Л. — ● —
+ Λ Є O
R' A' C Π A Θ
S C T P A T
H Γ W
— ● —

Оп. + Θ P A
K I C S I A N
O Π O Λ O C A
P A K I N O
. ȣ Λ O (обр. 1 *в*)

+ Λέο(ν) / β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) / (καὶ) στρατ/ηγὼ(ς) / + Θρᾴ/κις (καὶ) Ἰ(ω)αν(ν)/ο(υ)πόλ(εως) ὁ Σα/ρακινό/[π]ουλο(ς)

+ Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως ὁ Σαρακηνόπουλος.

Тъй като част от ядрото е отчупена, някои букви от надписа не са отпечатани. Булотирионът не е бил добре стегнат, поради което двете страни на печата се разминават с 0,002 м. Размери: 0,0265—0,027/0,024/0,0031 м. Кв. 173—49, п. инв. № 18448.

4. Същият като горния — от една двойка матрици (обр. 1 *г*). Лицевата страна е пропукана по дължината на канала за шнура. Разхлабването на булотириона не е отстранено, поради което се наблюдава разминаване на двете страни, както по-горе. Една част от надписа не е отпечатана, друга е заличена. Размери: 0,0225—0,026/0,024/003 м. Кв. 173—143, п. инв. № 17090.

5. Л. + Λ Є O
R' A' C Π A Θ
S C T P A T
H Γ W

Оп. + Θ P A
K I C S I A N ȣ
Π O Λ Є O C O
C A P A K I N
O Π ȣ Λ (обр. 1 *д*)

+ Λέο(ν) / β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) / (καὶ) στρατ/ηγὼ(ς) / + Θρᾴ/κις (καὶ) Ἰ(ω)αν(ν)ου/πόλεος ὁ / Σαρακιν/όπουλ(ος)

+ Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως ὁ Σαρακηνόπουλος.

Булотирионът е добре стегнат, няма разместване. Размери: 0,024—0,026/0,024/0,003 м. Кв. 173—144, п. инв. № 17638.

II. Печати на Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и стратег на Доростол (обр. 2)

6. Л. — ● —
+ Λ Є O
R' A' C Π . .
S C T P A .
H Γ W
— ● —

Оп. — ● —
. O P O C
. O Λ O V
. C A P A K
. N O Π ȣ
— Λ — (обр. 2 *а*)

+ Λέο(ν) / β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπ[αθ(άριος)] / (καὶ) στρα[τ]/ηγ[ὼ(ς)] / [Δ]οροσ/[τ]όλου / [ὁ] Σαρακ/[ι]νόπου/λ(ος)

Надписът е двойно отпечатан в противоположни посоки, поради което е нечетлив. Размери: 0,027—0,028/0,021/0,003 м. Кв. 173—152, п. инв. № 17589.

7. Л. . Λ Є O
R' A' C Π A Θ
S C T P A .
. Γ .

Оп. — ● —
Δ O P . .
T O Λ O V
O C A P A K
. . . Π ȣ
. (обр. 2 *б*)

[+] Λέο(ν) / β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) / (καὶ) στρα[τ]/[η]γ[ὼ](ς) / Δορ[οσ]/τόλου / ὁ Σαρακ/[ινό]που/[λ](ος)

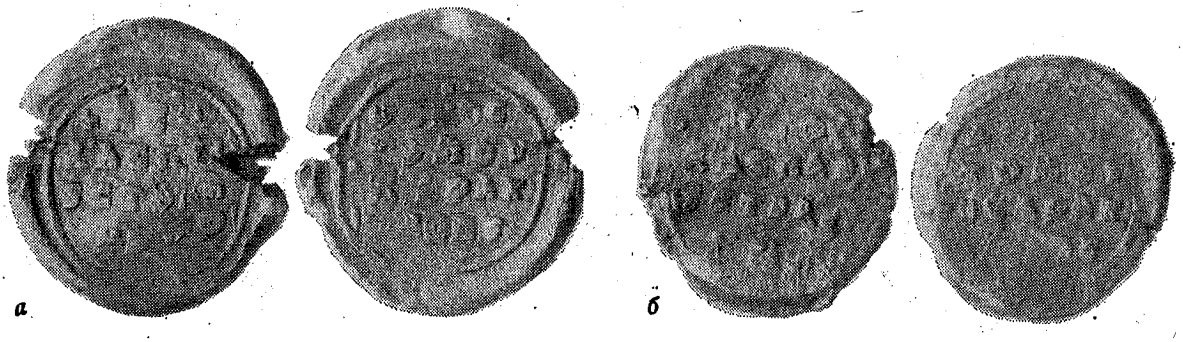

● *Обр. 2. Оловни печати от Велики Преслав на Леон Саракинопол, императорски протоспатарий и стратег на Доростол, п. инв. №: а) 17589; б) 18 251. Fig. 2. Sceaux en plomb de Veliki Preslav de Léon Sarakénopoulos, protospathaire impérial et stratège de Dorostol, No d'inv.: а) 17 589; б) 18 251*

Същият като горния (№ 6) — от една двойка матрици, лошо отпечатан и зле запазен. Размери; 0,024—0,025/0,021/0,0036 м. Кв. 173—156, п. инв. № 18251.

Съпоставяме двата печата и четем: + Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου ὁ Σαρακηνόπουλος.

III. Печати на Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол и Доростол (обр. 3, 4)

8. Л. ● ● ●
+ Λ Є O N
R` A` C П A Θ` S
C T P A T I Г`
I W A N ϑ П
O Λ

Оп. ● ● ●
+ S` Δ O P
O C T O Λ O
O C A P A K
I N O П V Λ
● ● ● (обр. 3 *а*)

+ Λέον / β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) / στρατιγ(ὸς) / Ἰωαν(ν)ουπ/όλ(εως) / + (καὶ) Δορ/οστόλο(υ) / ὁ Σαρακ/ινόπ(ο)υλ(ος)

+ Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου ὁ Σαρακηνόπουλος.

Отлично запазен, но тъй като булотирионът не е бил добре стегнат, двете страни на печата се разминават с 0,004—0,005 м. Размери: 0,027—0,0296/0,021/0,0035 м. Кв. 143—142, п. инв. № 17662.

9. Същият като гориия — от една двойка матрици, зле запазен. Пропукан е по дължината на канала. Някои от буквите неотпечатани или заличени. Разминаване на страните, както при № 8. Размери: 0,024—0,026/0,021/0,0035 м. Кв. 173—132, п. инв. № 17706.

10. Същият като горния — от една двойка матрици, Двете страни се разминават. Размери: 0,027—0,027/0,021/0,003 м. Кв. 173—152, п. инв. № 17587.

11. Същият като горния — от една двойка матрици, запазена половината. Добре центриран. Размери: 0,016—0,028/0,021/0,0035 м. Кв. 173—133, п. инв. № 18703.

12. Същият като горния — от една двойка матрици. Булотирионът не е бил добре стегнат. Размери: 0,025—0,026/0,021/0,0036 м. Кв. 173—142, п. инв. № 18093.

13. Същият като горния — от една двойка матрици (обр. 3 *б*). Разминаване на страните, някои от буквите не са отпечатани. Размери: 0,024—0,024/0,021/0,004м. Кв. 173—144, п. инв. № 17544.

14. Същият като горния — от една двойка матрици. Разминаване на страните. Зле запазен. Размери: 0,0245—0,028/0,021/0,004 м. Кв. 173—143, п. инв. № 17096.

15. Същият като горния — от една двойка матрици. Разминаване на страните. Двойно отсечен в противоположни посоки. Надписът е добре запазен и четлив. Размери: 0,029—0,030/0,021/0,003 м. Кв. 173—143, п. инв. № 17082.

16. Същият като горния — от една двойка матрици, разсечен от удар с остър предмет навярно при разкопките. Размери: 0,030—0,023/0,021/0,003 м. Кв. 173—142, п. инв. № 17551 а.

Обр. 3. Оловни печати от Велики Преслав на Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол и Доростол, п. инв. №: а) 17 662; б) 17 544; в) 17 592. Fig. 3. Sceaux en plomb de Veliki Preslav de Léon Sarakénopoulos, protospathaire impérial et stratège de Joanopol et Dorostol, No d'inv.: а) 17 662; б) 17 544; в) 17 592

17. Същият като горния — от една двойка матрици. Разминаване на страните. Счупен на две половинки. Размери: 0,023—0,025/0,021/0,002 м. Кв. 173—52, п. инв. № 27278.

18. Същият като горния — от една двойка матрици, запазена половината. Препечатан (обратно) с печат на Григорий, спатарокандидат и нотарий.[5]

От оригиналния печат — на Леон Саракинопул, четем част от надписа:

Л. ● ● ●
+ Λ Є O .
R` A` C П . . .
. . . . . .

Оп. . . . O P
. . . . . O
. . . . . (обр. 3 *в*)

От печата на Григорий личат:

Л. Бюст на св. Григорий и следи от неясен текст.

Оп. . . P I Г O
. . . . C П A Θ
. . O K ΔΔ

Размери: 0,012—0,024/0,021/0,0025 м. Кв 173—142, п. инв. № 17592.

19. Л. ● ● ●
+ Λ Є O N
R` A` C П A Θ S
C T P A T I Г
I W A N 8 П
O Λ

Оп. ● ● ●
+ S Δ O P
O C T O Λ O
O C A P A K I
N O П V Λ
● ● ● (обр. 4 *а*)

+ Λέον / β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) / στρατιγ(ὸς) / Ἰωαν(ν)ουπ/όλ(εως) / + (καὶ) Δορ/οστόλο(υ) / ὁ Σαρακι/νόπ(ο)υλ(ος)

+ Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου ὁ Σαρακηνόπουλος.

Отлично запазен, отсечен с добре центриран булотирион. Размери; 0,026—0,028/0,022/0,004 м. Кв. 173—144, п. инв. № 17624.

20. Същият като горния — от една двойка матрици. Лицевата страна корозирала. Пропукан по дължината на канала. Размери: 0,026—0,028/0,022/0,004 м. Кв. 173—144, п. инв. № 17612.

● *Обр. 4. Оловни печати от Велики Преслав на Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол и Доростол, п. инв. №: а) 17 624; б) 17 705; в) 17 587. Fig. 4. Sceaux en plomb de Veliki Preslav de Léon Sarakénopoulos, protospathaire impérial et stratège de Joanopol et Dorostol, No d'inv.: а) 17 624; б) 17 705; в) 17 587*

21. Същият като горния — от една двойка матрици. Добре отпечатан, отлично запазен (обр. 4 *б*). Размери: 0,026—0,028/ 0,022/ 0,0035 м. Кв. 173—156, п. инв. № 17705.

22. Същият като горния — от една двойка матрици. Изправен булотирион. Добре запазен. Размери: 0,025—0,026/0,022/0,0035 м. Кв. 173—152, п. инв. № 17559.

23. Същият като горния — от една двойка матрици. Добре запазен (обр. 4 *в*). Размери: 0,027—0,028/0,022/0,003 м. Кв. 173—152, п. инв. № 17587.

IV. Печати на Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и доместик на иканатите и схолите на Запада (обр. 5)

24. Л.

● ● ●
+ Λ є O
R` A` C П A Θ
. Δ O M .
C T I .
● ● ●

Оп.

+ T O N H
K A N A T
. Δ V C .
. C A P .
K I N (обр. 5 *а*)

+ Λέο(ν) / β(α(σιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) / [(καὶ)] δομ[έ]στι[κ](ος) / + τὸν ἡ/κανάτ(ων) / [(καὶ)][6] Δύσ[εο](ς) / [ὁ] Σαρ[α]κιν(όπουλος).

Недобре отпечатан. Размери: 0,023—0,026/ 0,021/0,003 м. Кв. 173—144, п. инв. 17631.

25. Л.

. Λ є O
R` A` C П A Θ
. Δ O M .
C T I .

Оп.

● ● ●
+ T O N .
. A N A .
. Δ V C є .
. C A P A
K I N (обр. 5 *б*)

[+] Λέο(ν) / β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) / [(καὶ)] δομ[έ]στι[κ](ος) / + τὸν [ἡ]/[κ]ανά[τ](ων) / [(καὶ)] Δύσε[ο](ς) / [ὁ] Σαρα/κιν(όπουλος).

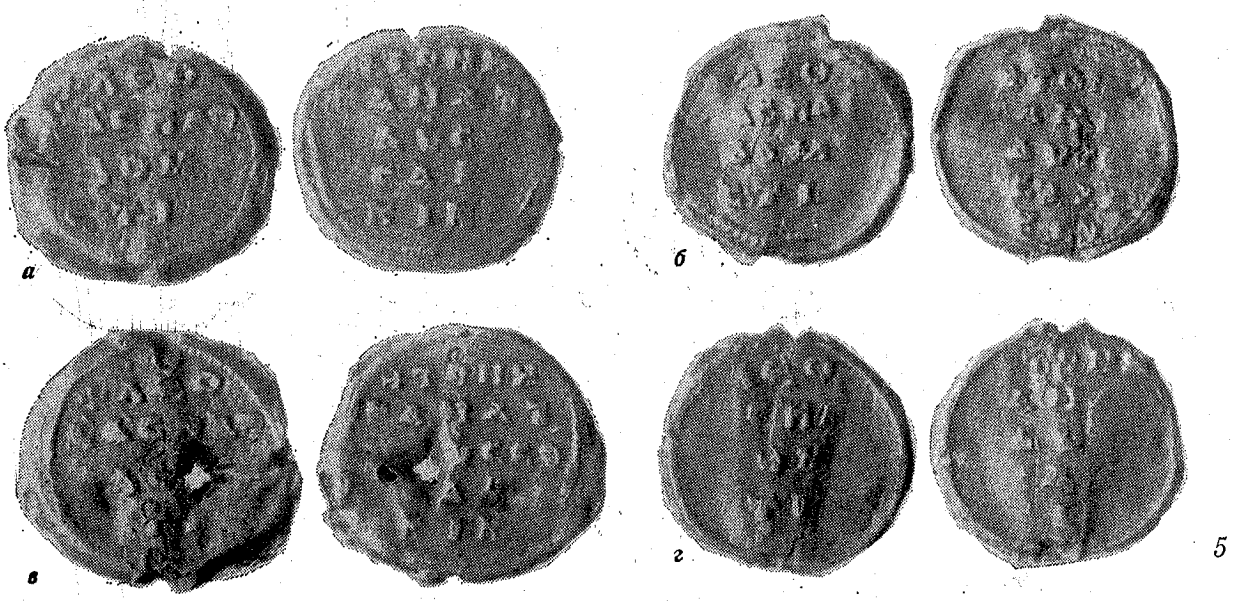

5

● *Обр. 5. Оловни печати от Велики Преслав на Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и доместик на иканатите и схолите на Запада, п. инв. №: а) 17 631; б) 17 225; в) 18 012; г) 16 678. Fig. 5. Sceaux en plomb de Veliki Preslav de Léon Sarakénopoulos, protospathaire impérial et domestique des ikanates et des scholes d'Occident, No d'inv.: а) 17 631; б) 17 225; в) 18 012; г) 16 678*

Същият като горния — от една двойка матрици. Размери: 0,023—0,024/0,021/0,0019 м, Кв. 173—143, п. инв. № 17225.

26. Л. ● ● ●
+ Λ є O
R' A' C П A Θ
. Δ O . .
C T I .

Оп. + T O N H
K A N A T
. . V C є O
. C A P .
K I N (обр. 5 *в*)

+ Λέο(ν) / β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) / [(καὶ)] δο[μέ]/στι[κ](ος) / + τὸν ἡ/-κανάτ(ων) / [(καὶ) Δ]ύσεο(ς) / [ὁ] Σαρ[α]/-κιν(όπουλος).

Същият като горния — от една двойка матрици. Размери: 0,025—0,026/0,021/0,0025 м. Кв. 173—142, п. инв. № 18012.

27. Л. ● ● ●
+ Λ є O
. . C П A .
. . O M .
. T I .
● ● ●

Оп. + T O N H
. A N A .
. Δ V . .
. C A . .
. I . (обр. 5 *г*)

+ Λέο(ν) / [β(ασιλικὸς) (πρωτο)]σπα[θ](άριος) / [(καὶ) δ]ομ[έ]/[σ]τι[κ](ος) / + τὸν ἡ/[κ]ανά[τ](ων) / [(καὶ)] Δύ[σεο](ς) / [ὁ] Σα-[ρα/κ]ι[ν](όπουλος).

Същият като горния — от една двойка матрици. Размери: 0,023—0,024/0,021/0,002 м. Кв. 173—172, п. инв. № 16678.

28. Л. . . є O
. . . П . .
. . . . .
. . I .

Оп. + T . . .
. A N . .
. Δ V . . .
. C . . .
K . .

[+ Λ]έο(ν) / [β(ασιλικὸς) (πρωτο)σ]π[αθ](άριος) / [(καὶ) δομέ]/[στ]ι[κ](ος) / + τ[ὸν ἡ]/[κ]αν[ατ](ων) / [(καὶ)] Δύ[σεο](ς) / [ὁ] Σ[αρα]/κ[ιν](όπουλος).

Същият като горния — от една двойка матрици. Запазена половината. Размери: 0,014—0,024/0,021/0,0015 м. Кв. 173—142, п. инв. № 18306.

Съпоставяме петте печата (№ 24—28) и четем: + Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων καὶ Δύσεως ὁ Σαρακηνόπουλος.

V. Печат на Леон Саракинопул, патриций, комес на императорската конюшня... (обр. 6)

29. Л. . . ϵ Ѡ .
. Α Τ Ρ Ι Κ .
. C K O M H .
T O V C T . .
Λ O V

Оп . . . . .
. . . Ρ Α Τ . .
. . . O C A P .
. I N O Π O .
Λ O C
— ●●● — (обр. 6)

[+ Λ]έω[ν] / [π]ατρίκ[ι/ο]ς κόμη[ς] / τοῦ στ[αύ]/λου / . . . ./. . . ρατ . ./. . . ὁ Σα/ρ[α]/[κ]ινόπο[υ]/λος

+ Λέων πατρίκιος κόμης τοῦ σταύλου . . . . . ρατ . . . . ὁ Σαρακηνόπουλος.

● *Обр. 6. Оловен печат от Велики Преслав на Леон Саракинопул, патриций, комес на императорската конюшня, п. инв. № 18601. Fig. 6. Sceau en plomb de Veliki Preslav de Léon Sarakénopoulos, patrice, comte de l'étable impérial, No d'inv. 18 601*

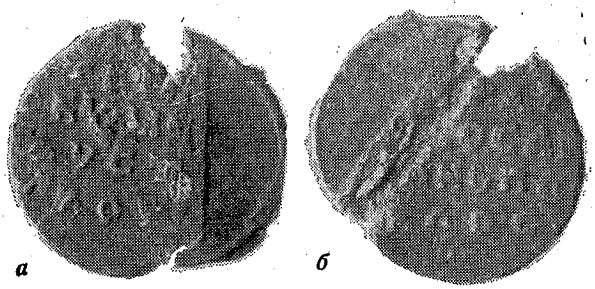

6 а б

Части от надписа не са отпечатани поради неизправност на булотириона. Печатът е счупен по дължината на канала. Размери: 0,0245—0,027/ около 0,024/0,002 м. Кв. 173—133, п. инв. № 18601.

Първа група включва 5 печата (№ 1—5) на Леон Саракинопул с титлата императорски протоспатарий и длъжността стратег на Тракия и Йоанопол. Отсечени са с 3 двойки матрици (№ 1, 2, № 3, 4, № 5). Фактът, че са употребени толкова матрици, свидетелствува, че на тази длъжност притежателят им е кореспондирал активно или я е изпълнявал по-продължително.

Втора група включва 2 печата (№ 6, 7) на Леон Саракинопул със същата титла и длъжността стратег на Доростол. Отсечени са с 1 двойка матрици. И двата са некачествено отсечени и недобре запазени.

Трета група съдържа 16 печата (№ 8—23) на Леон Саракинопул със същата титла и длъжността стратег на Йоанопол и Доростол. Отсечени са с 2 двойки матрици (№ 8—18, № 19—23). Единадесетте от първата двойка имат еднакъв дефект — ядрото се е подхлъзнало и страните на печата се разминават. Петте от втората двойка нямат този дефект.

Четвърта група съдържа 5 печата (№ 24—28) на Леон Саракинопул със същата титла и длъжността доместик на иканатите и схолите на Запада. Отсечени са с 1 двойка матрици. Ядрата на печатите от тази група са по-тънки от тези на останалите.

Пета група включва 1 печат (№ 29) на Леон Саракинопул с титлата патриций и длъжността комес на императорската конюшня. Дефектът при отсичането и по-късната повреда затрудняват разчитането на надписа. За да го допълним, използуваме печат на Л. Саракинопул от колекцията на Дъмбъртън Оукс (№ 58.106.2657)[7] с надпис: *л.* Λέων /πατρί/κιος, *оп.* κόμης /τοῦ σταύ/λ(ου) ὁ Σαρα/κηνόπου/λος. Тук титлата е изписана на лицето, а длъжността — на опакото. Надписът на моливдовула от Преслав има посложна композиция — освен едната длъжност, означена на лицето, на опакото пред фамилното име се вижда част от означението (. . . ρατ . . .) на друга длъжност, която съгласно строго спазваната градация във византийската сфрагистика[8] е по-висша от предшествуващата я (комес на императорската конюшня). За какво точно се отнася, не можем да отговорим със сигурност. Би могло да се предложи допълването: [ΣΛΟΓ/Τ

СТ]РАТ[ІО/ТІК\] = [(καὶ) λογ(οθέτης) / τ(οῦ) στ]ρατ[ιω/τικ(οῦ)], като имаме пред вид, че функциите на комеса на императорската конюшня и на логотета на стратиотика са сходни.[9] Печати на сановници с длъжността комес на императорската конюшня са рядкост.[10] Съчетания на тази длъжност с друга не са ни известни.

Петте групи моливдовули, освен че очертават сложния cursus honorum на византийския сановник, позволяват да се направят някои по-общи изводи относно военно-административното устройство на източнобългарските земи, завладени от Византия.

Според 29-те печата Леон Саракинопул е имал две титли (№ 1—28, № 29) и е получил пет последователни назначения на длъжности по време на византийското присъствие във Велики Преслав — 971—986 г.[11] Това са общите хронологически граници на серията печати на византийския сановник. Отделните групи отразяват последователни етапи от служебната му кариера (изпълняването на повече длъжности едновременно е отразявано в един печат). Редът на заеманите длъжности определя вътрешната хронология на серията печати.

Ще се опитаме да изкажем някои предположения относно този ред. За по-ранни длъжности можем да приемем съчетаните с по-ниската титла протоспатарий — стратег на Тракия и Йоанопол, на Доростол, на Йоанопол и Доростол, доместик на иканатите и схолите на Запада. Длъжността доместик на схолите на Запада през разглеждания период обикновено е свързана с по-висши титли — магистър, рядко патриций.[12] Очевидно Леон Саракинопул е бил назначен на тази длъжност при особени обстоятелства. Ще сметнем, че от по-ранните четири длъжности тя е най-късната. Титлата патриций, отразена в печата от петата група, е по-висока от титлата императорски протоспатарий. Тя е съчетана с две длъжности, заемани едновременно — комес на императорската конюшня и още една (по-висша), неизяснена засега. Тези две длъжности Леон Саракинопул е изпълнявал като последен етап от кариерата си, свързана с българските земи.

За да определим последователността на ранните му длъжности — стратег на административни единици в завладените български земи, ще свържем данните от печатите с писмените сведения и с досегашните изследвания върху административното устройство на тези земи. Печатите показват, че различни административни диници—Тракия и Йоанопол, Доростол, Йоанопол и Доростол — са съществували в различно време.

От тактиката на Икономидес имаме сведение за съществувала тема Тракия и Йоанопол. За тема Йоанопол и Доростол там не намираме данни. Йоан I Цимисхий (969—976) в 971 г. завладял Преслав и го преименувал Йоанопол. Но известно е, че много наскоро старото име на града било възстановено и при повторното му завоюване в 1000 г. византийците го наричат Велики Преслав. Наименованието на темата Тракия и Йоанопол в тактиката на Икономидес и първооткритият печат на Леон Саракинопул (протоспатарий и стратег на Йоанопол и Доростол) дадоха повод за разсъждения върху административното устройство на завзетите от Византия български земи и за датировката на печата. Датирането му в XI в. бе отхвърлено.[13] Поради това, че тактиката на Икономидес, датирана отначало в периода 975—979 г., не съдържа сведения за стратег на Йоанопол и Доростол, изследвачите приеха, че темата Йоанопол и Доростол е била образувана в периода 971—975г. и Леон Саракинопул е първият й стратег.[14] По-късно Н. Икономидес коригира датировката на тактиката в периода 971—975 г. Променена беше датата на съществуване на темата, както и датата на печата. Едно предположение бе, че тема Йоанопол и Доростол е просъществувала твърде кратко около завоюването на Източна България и скоро била заменена с темата Тракия и Йоанопол.[15] Изразено беше и друго становище, че най-напред е създадена темата Тракия и Йоанопол, а след 976 г. — темата Йоанопол и Доростол.[16]

От тактиката, отнасяща се за периода 971—975 г., е ясно, че темата Тракия и Йоанопол тогава е съществувала. За темата Йоанопол и Доростол, неспоменатa в тактиката, трябва да приемем, че е образувана след 975 г. Административната единица Доростол е териториално по-незначителна. Това предполага, че длъжността стратег на Доростол Леон Саракинопул е заемал в по-ранен етап на кариерата си, отколкото длъжностите стратег на Тракия и Йоанопол или стратег на Йоанопол и Доростол. Към такъв извод ни насочва и фактът, че между многото моливдовули от административната сграда във Велики Преслав е открит печат и на друг стратег на Тракия и Йоанопол.[17] Предполагаме, че стратегът Никифор е огла-

вявал темата за кратко време преди Леон Саракинопул, когато последният е бил стратег на Доростол. В похода си през пролетта на 971 г. византийската армия завзема Преслав, насочва се към Дръстър, завладян след тримесечна обсада, а заедно с него и останалите центрове в Североизточна България. Йоан Скилица пише, че след приключване на военните действия „императорът се погрижил за крепостите и градовете край бреговете на реката и като им оставил достатъчно охрана, се завърнал в земите на ромеите“[18]. Тези грижи най-вероятно се изразяват в административната уредба на новите земи. Ясно е, че Преслав (Йоанопол) с областта му бил присъединен към старата тема Тракия и така образувана новата — Тракия и Йоанопол. За неин стратег е бил назначен Никифор. Областта на Дръстър е била организирана като отделна административна единица Доростол със стратег Леон Саракинопул — първата му длъжност в българските земи.[19] Територията на север и североизток от Доростол била обхванатa в катепанат Теодоропол, както показват други от новооткритите в административната сграда моливдовули.[20] Това ще да е уредбата, която императорът въвел на място. Тя не е просъществувала дълго — печатите на стратега на Доростол са само два (от една двойка матрици), а на стратега на Тракия и Йоанопол Никифор — един. Този момент от административната организация не е отразен и в тактиката на Икономидес. Вероятно след връщането си в столицата императорът възприел ново административно устройство, намерило отражение и в Тактикона, публикуван от Н. Икономидес. В него фигурират темата Тракия и Йоанопол, капепанатът Месопотамия и стратегиите Месопотамия на Запад и Дръстър. Последните две според някои изследвачи са съставлявали катепаната Месопотамия.[21] Леон Саракинопул е новоназначеният стратег на Тракия и Йоанопол. Този етап от кариерата му е по-продължителен — вероятно до 976 г. Броят на печатите от тази група е по-голям (5) и на матриците — значителен. Наскоро стана известен още един печат на Л. Саракинопул, стратег на Тракия и Йоанопол — от сбирката на Държавния Ермитаж.[22] Отсечен е с четвърта двойка матрици.

Промяната след 976 г. може да се свърже с администрацията на новия владетел Василий II (976—1025). Чрез нея са организирани в едно областта на Йоанопол и тази на Доростол, управлявани от стратега Леон Саракинопул, оглавявал в предишните си служби и Йоанопол, и Доростол. Този етап е също продължителен — печатите са 17 (с първооткрития 18) от две двойки матрици. Трябва да се приеме със сигурност, че Леон Саракинопул не е управлявал темата чак до освобождаването на Йоанопол от византийска власт (986 г.), тъй като печатите показват, че дотогава е имал още две назначения. Други печати на стратег на Йоанопол и Доростол в находката от Велики Преслав няма. Това навежда на извода, че темата не е просъществувала до 986 г. Във връзка с това трябва да спомена още един печат от находката от Преслав — на Дамян, антипат и дук на Тракия и Месопотамия.[23] По него установяваме още една реорганизация, при която българските земи в пределите на Византийската империя са били присъединени като цяло към старата византийска тема Тракия и създадена административна единица Тракия и Месопотамия, управлявана от дук — Дамян. Тази промяна вероятно е във връзка с най-активните действия на комитопулите и борбата срещу тях.[24] Предполагаме, че тези събития са особените обстоятелства, при които Леон Саракинопул, макар и с нисък ранг, се е оказал подходящ за ефективната длъжност доместик на иканатите и схолите на Запада с дългогодишната си военно-административна кариера в България. Печатите с тази му длъжност са 5 от една двойка матрици (групата с по-малките ядра). След тези си функции той, както показват печатите, бил повишен в патриций и получил последното до 986 г. от отразените тук назначения, като бил изтеглен от активните военни действия в двореца на две служби (1 печат): комес на императорската конюшня и друга, по-висша (неизяснената). И писмените извори сочат, че в 986 г. има вече друг доместик на схолите на Запада — магистър Стефан Кондостефани.[25]

Предположеният от нас ред на длъжностите на Леон Саракинопул не противоречи на едни допълнителни характеристики по печатите — знаци в полетата над или под надписа, съставени от едри точки и хоризонтални черти в различни комбинации (обр. 1 *а*, 1 *в*, 1 *г*, 2 *а*, 3—6). Върху печатите от двете първи групи в полетата стои знак, състоящ се от една точка между две хоризонтални черти (обр. 1 *а*, 1 *в*, 1 *г*, 2 *а*). При печатите от следващите две групи знакът в полетата е три точки в хоризонтален ред (обр.

3 *а—в*, 4 *а—в*, 5 *а—г*). Върху печата от последната група (който е в лошо състояние) на опакото под надписа слабо личи знак — четири точки на кръст между две хоризонтални чертички (обр. 6). Същият знак се вижда добре на запазения в Дъмбъртън Оукс печат на Леон Саракинопул, патриций и комес на императорската конюшня. Точният смисъл на знаците не е известен. В сфрагистичните изследвания не е обръщано специално внимание върху тях. За предназначението им върху анонимните византийски монети от същата епоха има две мнения — че са официнни и че са емисионни, т.е. хронологически.[26] Серията печати от Велики Преслав ни насочва към връзка с хронологията. Броят на точките от печатите расте в същия ред, в който върви предложената хронология на длъжностите.

Служебната кариера на византийския сановник Леон Саракинопул — стратег на Доростол, стратег на Тракия и Йоанопол, стратег на Йоанопол и Доростол, доместик на иканатите и схолите на Запада, комес на императорската конюшня — в продължение на повече от 15 години била вплетена в сложния политически живот на българските земи след 70-те години на X в.

[1] Т. Тотев. Неизвестен стратег на Йоанопол и Доростол. — Археология, 1968, 4, с. 49—51.

[2] V. L(aurent). *T. Totev*, Neizvesten strateg na Joanopol i Dorostol. — BZ, 62, 1969, 1, p. 230; P. D.(iaconu). *Totiu Totev*, Неизвестен стратег на Йоанопол и Доростол [un stratège inconnu de Ioannopolis et de Dorostolon]. Археология, 4, Sofia, 1968, p. 49—51. — RESEE, VII, 1969, 3, p. 576; Ив. Божилов. Печатът на Леон Сарацинопул — стратег на Йоанопол и Доростол. — ИПр, 1970, 5, с. 98—109; P. Diaconu. Cîteva considerații pe marginea unui sigilui descoperit la Preslav. — Studii și cercetări de numismatica, V, 1971, p. 207—209; V. L(aurent). *P. Diaconu*, Cîteva considerații pe marginea unui sigilui descoperit la Preslav (R. P. Bulgaria). Studii și Cercetări de Numismatica 5 (1971) 207—210. — BZ, 64, 1971, 2, p. 527—528; Т. Герасимов. Български и византийски печати от Преслав. — В: Преслав. II. С., 1976, с. 132—133.

[3] N. A. Oikonomidès. Un taktikon inédit du Xe siècle, Cod. Scorial. gr. R—II—11. — Actes du XIIe congrès international des études byzantines. II. Beograd, 1964, p. 177—183; Les listes de présence byzantine des IXe et Xe siècles. Paris, 1973.

[4] Най-общ преглед на резултатите от археологическите разкопки и на откритите печати вж. у: Ив. Жандова и др. Разкопки във Вътрешния град на Преслав. — В: Археологически открития и разкопки през 1979 г. XXV Национална конференция в гр. Хасково (резюмета и доклади). С., 1980, с. 144—148.

[5] Печатите му от находката от Велики Преслав ще разгледаме другаде.

[6] Допълваме S: δομέστικος τῶν ἱκανάτων [καὶ] Δύσεως. В писмени извори е засвидетелствувана съкратена формулировка δομέστικος τῆς Δύσεως на длъжността доместик на схолите на Запада (δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως), вж.: R. Guilland. Etudes sur l'histoire administrative de Byzance. Le domestique des scholes. — REB, VIII, 1951, p. 10. Друго допълване е с Т.: δομέστικος τῶν ἱκανάτων [τ(ῆς)] Δύσεως. Такава длъжност — доместик на иканатите на Запада — не ни е известна. Корпусът на иканатите е бил един: N. A. Oikonomidès. Op. cit., p. 332.

[7] Към този печат ни насочи вниманието д-р Вернер Зайбт от Института по византинистика във Виена — за любезността му изказваме нашата благодарност.

[8] В реда на титлите най-напред стои най-високата, а при длъжностите, обратно — последна е най-висшата, вж.: N. A. Oikonomidès. Op. cit., p. 285.

[9] N. A. Oikonomidès. Op. cit., p. 338—339.

[10] В Преслав в близост до административната сграда е бил намерен още един печат на комес на императорската конюшня — на Исак, антипат и патриций: С. Маслев. Византийски оловни печати от Плиска и Преслав. — ИАИ, XX, 1955, с. 452—453.

[11] Въпросът за времето на византийското владичество в източнобългарските земи в края на X в. е проблематичен. Едни автори приемат годините 971—976, други — 971—986, трети—971—1000, вж.: Ив. Божилов. Анонимът на Хазе, България и Византия на Долния Дунав в края на X в. С., 1979, с. 123—125. Ние смятаме, че Преслав е освободен в 986 г.

[12] R. Guilland. Op. cit.,. p. 1—63.

[13] Т. Тотев. Цит. съч., с. 50; V. L(aurent). Op.cit., p. 528; Т. Герасимов. Цит. съч., с. 133.

[14] Ив. Божилов. Печатът на Леон Сарацинопул, с. 105—106. Това становище сподели и П. Дякону: P. Diaconu. Op. cit., p. 20.

[15] В. Тъпкова-Заимова. Долни Дунав — гранична зона на византийския Запад. С., 1976, с. 37—38.

[16] Ив. Божилов. Анонимът на Хазе, с. 123, 194—195, бел. 71—75.

[17] Непубликуван, зле запазен. Надписът на лицето му не се чете, от опакото е запазено: Никифор, стратег на Тракия и Йоанопол.

[18] Ив. Божилов. Към тълкуването на две известия на Й. Скилица за градовете по Долния Дунав в края на X в. — ИНМВ, IX (XXIV), 1975, с. 117—119.

[19] Й. Скилица казва, че „. . . императорът завладял градовете по пътя си и поставил в тях стратези": J. Scylitzes-Cedrenus. Historiarum compendium. — В: Гръцки извори за българската история. VI. С., 1965, с. 265.

[20] На катепан на Теодоропол — императорския протоспатарий Сисиний: Ив. Йорданов. Кой средновековен български град е бил наречен Теодоропол. — Векове, 1982, кн. 4.

[21] Ив. Божилов. Анонимът на Хазе, с. 122, 196.

[22] В. С. Шандровская. Из истории Болгарии X—XI вв. по данным сфрагистики. — Byzantinobulgarica, VII, 1981, p. 460—461.

[23] Непубликуван.

[24] П. Петров. Восстание Петра и Бояна в 976 г. и борьба комитопулов с Византией — Byzantinobulgarica, I, 1962, p. 121—124 и цит. лит.

[25] R. Guilland. Op. cit., p. 38—39.

[26] C. Morisson. Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale. II. Paris, 1970, p. 585.

Sceaux de Léon Sarakénopoulos de Veliki Preslav

IV. JORDANOV

(Résumé)

Lors des fouilles archéologiques régulières d'un édifice administratif dans la Ville intérieure de Veliki Preslav au cours de 1978—1980 furent découverts 29 sceaux en plomb du haut dignitaire byzantin Léon Sarakénopoulos. Ils représentent une dixième partie de tous les molybdobullos (plus de 300), trouvés ensemble dans l'édifice administratif. Dans les inscriptions sur la série de sceaux figurent différents titres honorifiques et charges militaires-administratives de leur possesseur, en raison de quoi l'auteur les répartit en 5 groupes:

I. Sceaux (No 1—5) de Léon Sarakénopoulos, protospathaire impérial avec la charge de stratège de la Thrace et de Joanopol — de trois couples de matrices différents (fig. 1).

II. Sceaux (No 6—7) de Léon Sarakénopoulos, protospathaire impérial avec la charge de stratège de Dorostol — d'un couple de matrices (fig. 2).

III. Sceaux (No 8—23) de Léon Sarakénopoulos, protospathaire impérial avec la charge de stratège de Joanopol et de Dorostol — de deux couples de matrices (fig. 3, 4).

IV. Sceaux (No 24—28) de Léon Sarakénopoulos, protospathaire impérial avec la charge de domestique des ikanates et des scholes de l'Occident—d'un couple de matrices (fig. 5) et

V. Sceau (No 29) de Léon Sarakénopoulos, patrice avec la charge de comte de l'étable impérial et une charge (plus haute) non déterminée (fig. 6).

Les cinq groupes de molybdobulles reflètent les étapes successives de la carrière de Léon Sarakénopoulos, liée avec la Bulgarie. D'après les 29 sceaux, il possédait deux titres honorifiques et a été nommé à cinq charges successives pour la période de la présence byzantine à Veliki Preslav (971—986). Ce sont les limites chronologiques générales de la série de sceaux. L'ordre des charges exercées détermine la chronologie intérieure de la série respectivement des étapes de sa carrière.

L'auteur relie les données des sceaux (tenant compte de la gradation rigoureusement observée dans la sigillographie byzantine) avec les sources écrites (surtout le „taktikon de Oikonomidès") et avec les études effectuées jusqu'à présent sur l'organisation administrative des terres bulgares sous domination byzantine et suppose l'ordre suivant des charges indiquées sur les sceaux: stratège de Dorostol, stratège de la Thrace et de Joanopol, stratège de Joanopol et de Dorostol, domestique des ikanates et des scholes de l'Occident (toujours avec le rang de protospathaire), comte de l'étable impérial et une autre (inconnue) (avec rang de patrice).

Outre qu'ils retracent le cursus honorum complexe du haut dignitaire byzantin, la série de sceaux permettent de faire quelques déductions plus générales concernant l'organisation militaire-administrative des terres bulgares nouvellement conquises, à savoir: que tout d'abord Preslav (Joanopol) avec la région a été incorporé à l'ancien thème byzantin Thrace et le nouveau thème s'appelait Thrace et Joanopol, Dorostol étant resté comme unité administrative distincte (stratège Léon Sarakénopoulos), tandis que les terres au Nord et Nord-Est d'elle étaient organisées en katepanat Théodoropol; que peu après était créé le katepanat Mésopotamie, dans lequel était comprise la région de Drăstăr, tandis que le thème Thrace et Joanopol a continué d'exister (stratège Léon Sarakénopoulos) (ce moment est reflété dans le taktikon, publié par N. Oikonomidès); que vraisemblablement après 976 a été introduite une nouvelle organisation à la suite de laquelle la région de Joanopol fut séparée de la Thrace et liée avec celle de Dorostol — thème Joanopol et Dorostol dont le stratège était Léon Sarakénopoulos; que jusqu'à 986 a suivi encore une réorganisation — les terres bulgares dans les limites de l'Empire dans leur ensemble étaient liées avec la Thrace en une unité administrative Thrace et Mésopotamie (en ce temps Sarakénopoulos est domestique des ikanates et des scholes de l'Occident). A la fin de la période vraisemblablement Léon Sarakénopoulos entre en service à la cour (comte de l'étable impérial et (?) est logothète du stratiotikon). Sa carrière officielle pendant plus de 15 ans était étroitement liée à la vie politique compliquée des terres bulgares après les années 70 du Xe s.

Църква от XII в. при с. Леденик, Великотърновски окръг

ЛИДИЯ КВИНТО, ЙОРДАН АЛ. ЙОРДАНОВ

При спасителни разкопки през 1973 г. в м. Високите камъни на 1 км западно от с. Леденик и на 10 км в същата посока от Велико Търново бе открита еднокорабна църква, разрушена силно от иманярски изкопи и обработване на земята (обр. 1). Проучената площ от 80 кв. м е на тераса, разположена по средата на южен склон на левия бряг на р. Янтра, в район на свлачище.[1]

Зидовете на църквата са градени от плоски камъни с приблизителни размери 0,40/0,20/0,30 м, хоризонтално подредени. Спойката е здрав бял хоросан с примеси от едър пясък, дребни речни камъчета и единични парченца от начупени тухли. Фугите са широки, добре измазани, без разчертаване или боядисване (обр. 2).[2] Запазени са предимно в субструкция северният и западният зид с височина на надстройката на места до 0,80м. Ширината на зидовете е 0,80 м. Субструкцията, с дълбочина 0,50 м под пода, изградена от едри камъни, залети обилно с хоросан, е с 0,10 м по-тясна откъм вътрешността. От южния зид и от апсидата са останали единични камъни, което не позволява да се определи формата ѝ (обр. 3).

При възстановка на липсващите части се очертава план на ненапълно симетрична едноапсидна еднокорабна църква без притвор (обр. 4). Отвън дължината с апсидата е почти 10 м, ширината — 5,70 в. Входът, широк 0,90 м, е в надстройката на западния зид. Наблизо бяха намерени две дълги по 1 м тесни каменни плочи, може би преди вградени над входа. В разрушенията изобилствуват парчета керемиди и капаци от покрива на църквата, които ще разгледаме по-долу.

По размери, план и начин на изграждане църквата е близка до скалната „Затрупана църква" при с. Иваново,[3] Русенски окръг, църкви № 6 и 7 в Шуменската крепост, датирани към XII—XIII в.,[4] църкви № 17 и 18 на Трапезица и други — в Мадарската крепост, Беренде, Башовичката — всички от XII—XIII в.[5]

Подът на църквата е от трамбована глина. По него в една линия на 2 м от северния зид бяха намерени на равни разстояния пет двойки железни гвоздеи със закривени глави, затрупани със стенописи. Вероятно гвоздеите са от плитко вградена във вътрешното лице на северната стена греда, каквато има в Башовичката църква.[6]

В северозападния дял на църквата разкрихме скелети от две християнски погребения, извършени последователно в една гробна яма (обр. 4). Първият, по-ранен гроб е с дълбочина 0,90 м под пода и дъното е оградено с 4 каменни плочи, оформящи трапец (дълж. 1,60 м, шир.: от запад 0,55 м, от изток 0,35 м). Скелетът бе изпънат, костите на ръцете — над таза, глезените — допрени. Черепът лежеше на лявото рамо, наклонен и допрян до северозападния ъгъл на оградата.[7] Находки, керамика и гвоздеи от ковчег около скелета нямаше. В югозападния ъгъл на оградата бе намерена медна монета на Мануил Комнин (1143—1180).[8]

Вторият скелет бе на 0,20 м над гроба с ограда. Черепът и костите от горната половина на скелета бяха натрошени, разбъркани и примесени с парчета стенописи без строителни разрушения между тях — явни следи от ограбване. Долната половина на скелета бе непокътната. До лявата бедрена кост намерихме три железни халкички една до друга[9] и железни гвоздеи с кръгли глави от ковчега. По пода между гробната яма и западния зид на църквата имаше петна от пепел, може би останали от времето на грабежа, който е бил извършен преди окончателното разрушаване на църквата.

След почистването и реставрирането в Института по морфология на БАН проведохме антропологично изследване на костите от двете погребения[10] чрез класически и допълнителни методи.[11]

● *Обр. 1. Карта на района с означение на мястото на средновековната църква при с. Леденик, Великотърновски окръг. Fig. 1. Carte de la région avec indication de l'emplacement de l'église médiévale près du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo*

● *Обр. 2. Част от северния зид на църквата при с. Леденик, Великотърновски окръг. Fig. 2. Partie du mur septentrional de l'église près du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo*

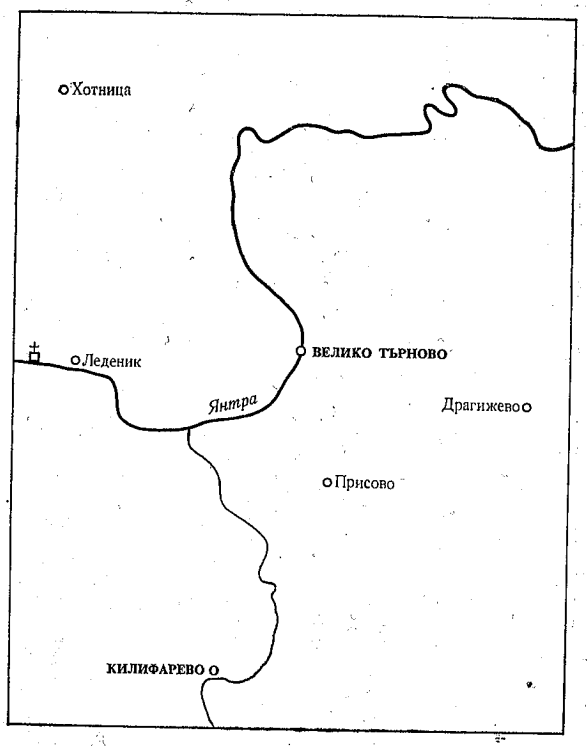

1

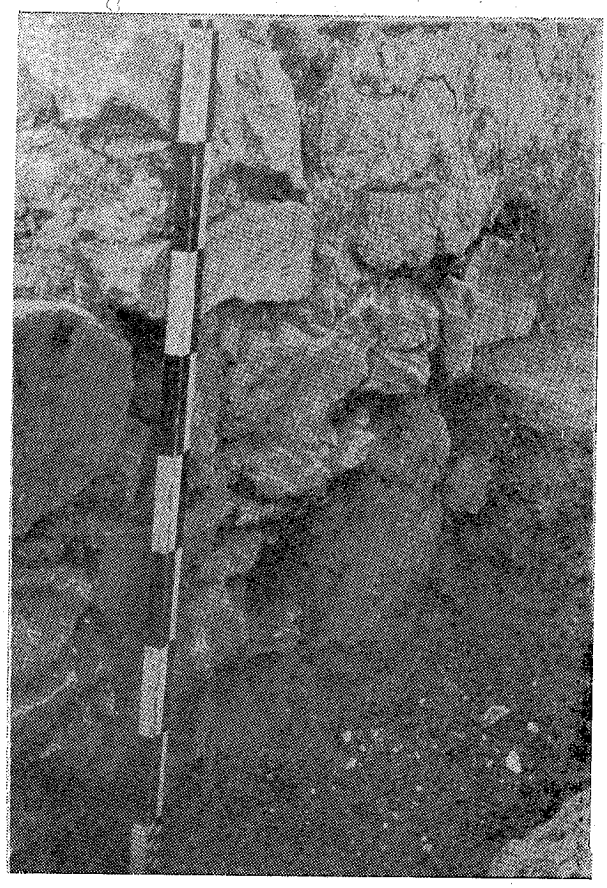

2

Данни от антропологичното изследване на погребаните в църквата

Костите на по-дълбоко погребания индивид принадлежат на израснал мъж на възраст 40—45 г. Костите на трупа и крайниците са натрошени и непригодни за изследване, но личи, че са масивни и притежават силно изразени места за залавянето на съответните мускули. Черепът (Cranium) ($Л_1$) е без черепна основа и с частични малки разрушения на някои от останалите кости (обр. 5). Вертикалното му очертание е овоидно. Тилът е заоблен, слабо изпъкнал, с умерено изразен релеф. Средно големи са сисовидните израстъци. Според изчислените индекси (табл. I) черепът е мезокран, хипсикран и акрокран (с ушна височина). Челото е високо, широко, силно наклонено назад, с много силно развити надвеждни дъги и глабела, а според напречния челно-теменен индекс е еуриметоп. Лицето е с правоъгълно очертание. Очниците са четвъртити, със заоблени ъгли, слабо наклонени, затворени. Ябълчните кости са големи, релефни, изпъкнали встрани. Умерено дълбока е кучешката яма. Носовите кости са леко гърбати. Крушовидният отвор е с долен край Anthropina. Предният носов шип е средно голям, хоризонтално разположен. Долночелюстната кост е масивна, тежка, със силен релеф и изпъкнала брадичка. Зъбите са ѐдни, но с много силно изразено абразио и вероятно са били в псалидонтна захапка. Приживе и доста отдавна поради болестен процес са загубени левите горни резци, а около алвеолите на едноименните десни зъби се наблюдават болестни околокоренови изменения. Според изчислените индекси за лицевия дял черепът е еуриозоп, мезен, мезоконх, мезорин, а лицевите профилни ъгли го определят като ортогнат.

В изследваните костни останки освен абразиото на зъбите и описаните околокоренови изменения други болестни промени не се наблюдават.

Костните останки на по-плитко погребания индивид принадлежат на млад израснал мъж на възраст 20—25 г. Дългите кости на крайниците са масивни, груби, със силно изразени залавни места на мускулите. Ръстът, определен според 4 от тях, е 1,745 м (по формулата на Тротер-Глезер). Черепът (Cranium) ($Л_2$) е разрушен частично и липсва черепната основа. Вертикалното му очертание е овоидно. Тилът е заоблен, с ясно личащ тилен вал. Сисовидните израстъци са

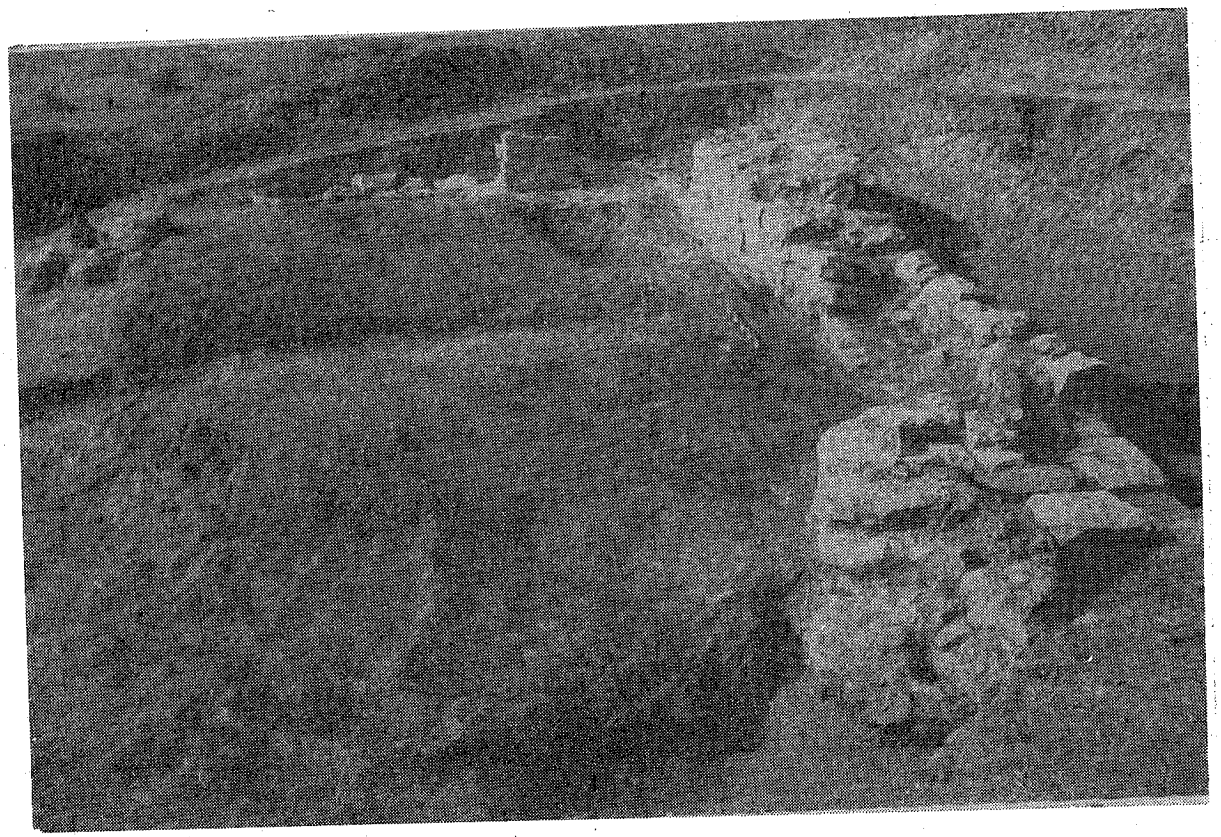

3

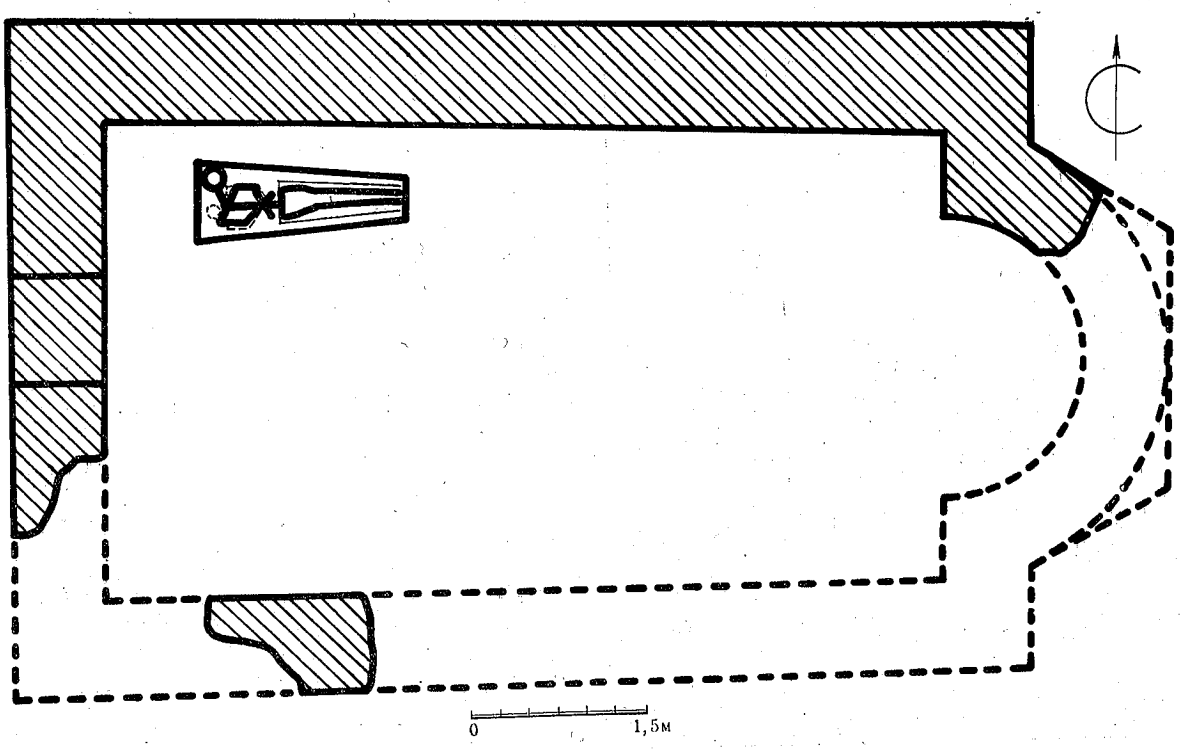

4

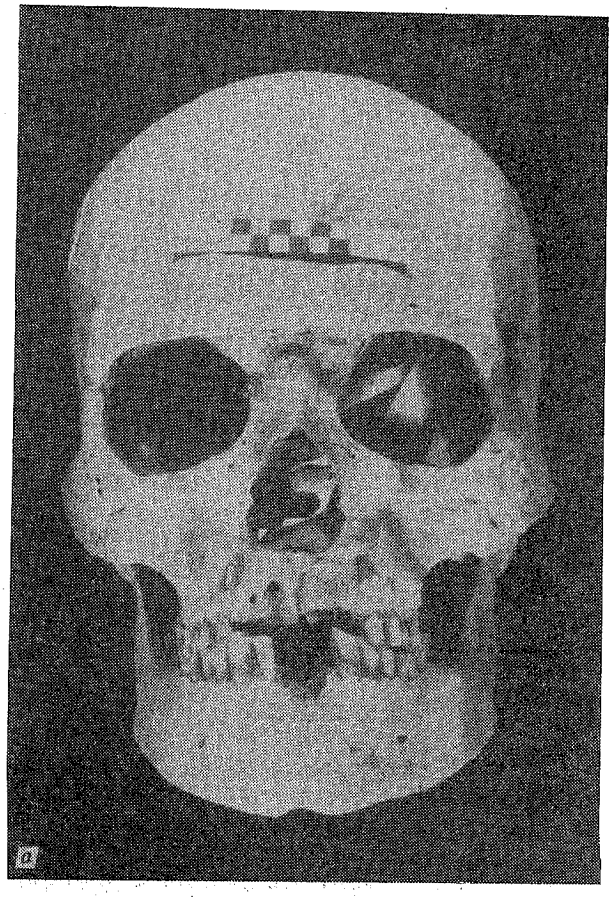

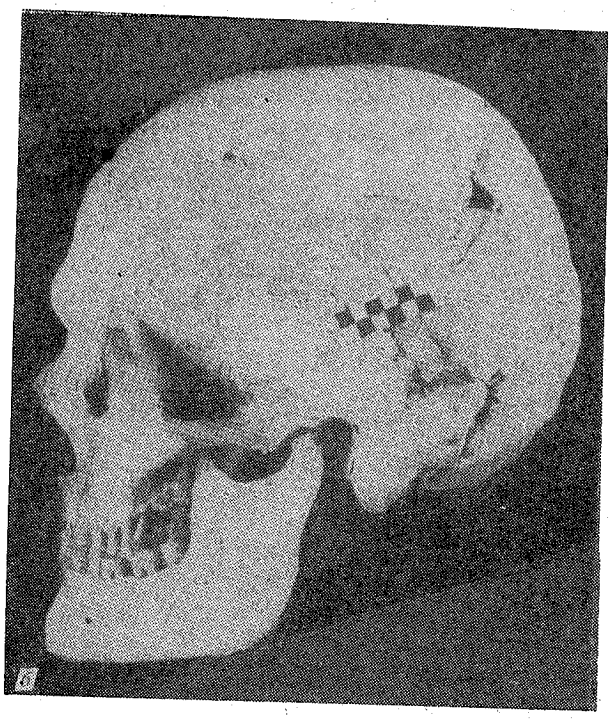

Таблица I

Абсолютни размери и индекси на двата мъжки черепа от с. Леденик, Великотърновски окръг (XII — XIII в.)

№ по ред	№ по Мартин	Показатели	$Л_1$ (40—45 г.)	$Л_2$ (25—30 г.)
1	1	черепна дължина	186	188
2	8	черепна ширина	144	149
3	9	най-малка ширина на челото	105	104
4	12	тилна ширина	117	117
5	20	черепна височина от Porion	131	113
6	23	обиколка на черепа през Glabella	528	536
7	38	черепен обем ($см^3$) по Pearson	1457,9	1366,6
8	45	скулова ширина	134	132
9	47	пълна лицева височина	113	—
10	48	горнолицева височина	68	—
11	51	очнична ширина (mf)	44	—
12	52	очнична височина	33	—
13	54	носова ширина	24	25
14	55	носова височина	51	—
15	60	ъглова ширина на д. челюст	104	112
16	68	проекционни дължини на д. ч.	92	91
17	70	височина на клона на д. ч.	71	—
18	71a	най-малка ширина на клона на д. ч.	36	35
19	72	общ профилен ъгъл на лицето	88°	—
20	73	носов профилен ъгъл	89°	—
21	74	алвеоларен правилен ъгъл	84°	—
22	75	профилен ъгъл на носните кости	59°	—
23	79	долночелюстен ъгъл	112°	121°
24	8:1	черепен ширинно-дължинен индекс	77,4	79,3
25	20:1	черепен височинно-дължинен индекс от Porion	70,4	70,7
26	20:8	черепен височинно-дължинен индекс от Porion	90,9	75,8
27	9:8	напречен челно-теменен индекс	79,9	69,8
28	47:45	лицев индекс	84,3	—
29	48:45	горнолицев индекс	50,7	—
30	52:51	очничен индекс	77,0	—
31	54:55	носов индекс	47,1	—

● *Обр. 3. Останките от църквата при с. Леденик, Великотърновски окръг, след разкопките, поглед от югоизток. Fig. 3. Les vestiges de l'église près du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo après les fouilles, vue du Sud-Est*

● *Обр. 4. План на църквата при с. Леденик, Великотърновски окръг, XII в. Fig. 4. Plan de l'église près du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo, XIIe s.*

● *Обр. 5. Черепът ($Л_1$) на по-рано погребания индивид в църквата при с. Леденик, Великотърновски окръг, принадлежащ на мъж (40—45 г.): а) челен изглед; б) ляв страничен изглед. Fig. 5. Le crâne ($Л_1$) de l'individu inhumé auparavant dans l'église du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo, appartenant à un homme d'âge mûr (40—45 ans): a) vue du front; б) vue latérale gauche*

големи. Челото е ниско, средно широко и слабо наклонено назад. Умерено развитие има надочничният релеф. Напълно отворен е метопичният шев. Според изчислените индекси (табл. I) той е мезокран, хипсикран и тапейнокран (с ушна височина), еуриметоп. Долночелюстната кост е масивна със слабо изпъкнала брадичка и силен релеф за залавянето на дъвкателните мускули. Зъбите са едри, без абразио, в псалидонтна захапка. Някои от тях са загубени след смъртта.

В заключение определяме, че в двукратно използувания гроб са погребани двама израснали мъже с добре развит опорно-двигателен апарат. Те се отнасят към европеидния расов ствол, като в устройството на лицето у първия личат белезите на протоевропеидния (палеоевропеидния) антропологичен тип.

Двукратно използуване на гроб е известно от погребения в християнските некрополи. В Плиска в некропол от XI—XII в. долните скелети също са с каменна ограда, а горните — в ковчег.[12]

Християнски гробове е имало и извън църквата, но са унищожени при обработката на земята. Пръснатите по повърхността начупени кости са размесени с фрагменти керамика от Второто българско царство. Сред тях намерихме още една монета на Мануил Комнин.

Керамиката от повърхността и в пласта, затрупан от разрушенията на църквата, е украсена предимно с пояси врязани линии, рядко с наклонени единични излъскани ивици (15%). Незначителен е броят на фрагментите с ромбчета от излъскани ивици (1,8%) и на рязаните излъскани дъна (1,5%). Няма нито един фрагмент от сграфито керамика и от типовете съдове, навлезли широко в бита и на бедното население през XIV в.[13] Под строителното и подовото ниво на църквата, които са на 1 м дълбочина в ненарушения северен бряг на проучената площ, средновековна българска керамика няма. До стерилна глина керамичният материал е от III—VII в.[14]

Стратиграфските данни, монетите, керамиката и гробовете позволяват да отнесем строежа на църквата към XII в., най-вероятно във втората половина, а изоставянето и последвалото разрушаване — към втората половина или края на XIII в.

Следи от пожар или преднамерено демонтиране на градежа няма и разрушаването може би е причинено от свличане на пластовете, последвало след някакво природно бедствие.[15]

Проучената църква от XII в. е имала интересна стенописна украса. Всички стенописи бяха намерени паднали на пода на дребни парчета. Само на северната стена е запазено малко петно от цокълна стенопис. Ако се приеме, че стенописите не са разместени, по разположението им на пода може да се предполага, че северната стена е била разделена на полета с червени ивици, ограничени с по две бели линии. Долният ред може би е бил с медалиони. В средата е била сцената „Разпятие“. Няколкото запазени изображения на човешки лица, предимно без ореоли, са дребни, от многофигурни композиции. В олтара е имало голяма фигура на архангел в червена далматика и свитък с черни букви в хоризонтален ред. В западния дял фигурата също е била голяма, в одеяние с розови и зелени дипли.

В техниката на рисуване се долавят известни различия, които се дължат или на едновременна работа на различни зографи, или на разновременност в стенописването на църквата. По мазилката на стените, направена от вар, слама, парченца начупени тухли и дребни речни камъчета, дебела 0,015 м, няма следи от надраскване. По шевовете между стенописните повърхности за едноднева работа багрите се повтарят. Ясно е, че стенописите са от първоначалната, единствена украса на стените. Като се има предвид времето на изграждане и разрушаване на църквата — втората половина на XII в. и края на XIII в. — и аналогиите на фрескова-темперната техника, както и на изображенията, може да се приеме, че стенописването е извършено към края на XII или през първата половина на XIII в.[16]

В подбора на хармоничните светли, топли тонове и в човешките изображения личи самобитният талант на творците, може би основоположници на Търновската живописна школа.

Разгледаната църква до с. Леденик е била вероятно в имение на местен дребен феодал отпреди създаването на Втората българска държава. Засега църквата е единственият проучен паметник в този район и само може да се предполага, че средновековното селище се е намирало в съседната местност, носеща старинното име Кераца.

В пласта от разрушения на църквата намерихме споменатите парчета от керемиди и капаци от покрива — рядко срещана и описвана покривна керамика от Второто българско царство.[17]

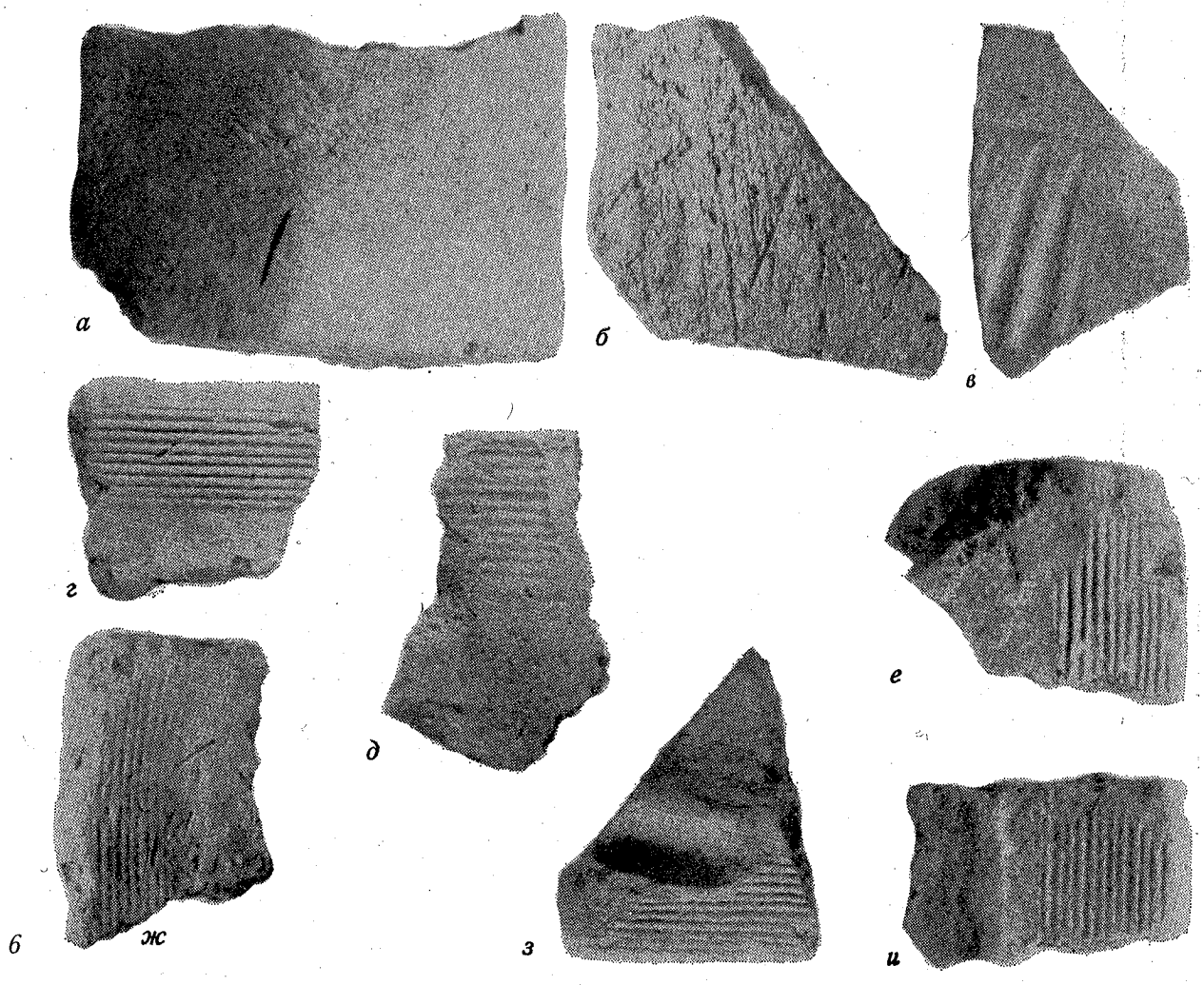

● *Обр. 6. Покривна керамика от църквата при с. Леденик, Великотърновски окръг, фрагменти: а) капак с гладка горна повърхност; б) долна повърхност на керемида; в) част от тясната страна на керемида с ненабраздена ивица по периферията и начало на три водоизливни каналчета; г) набраздена ивица на тясната страна на керемида; д) набраздена ивица на тясната страна на керемида и начало на водоизливно каналче; е) набраздена ивица по дългата страна на керемида; ж) пресичащи се в ъгъла набраздени ивици, направени с гребен след изваждането от калъпа; з) ямичка и набраздена ивица на тясната страна на керемида; и) набраздена ивица на дългата страна на керемида. Fig. 6. Céramique de toiture de l'église près du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo, fragments: а) couvercle à surface supérieure polie; б) surface inférieure de tuile; в) partie du côté étroit d'une tuile à rainure non sillonnée sur la périphérie et à commencement de trois petits canaux d'écoulement; г) rainure sur le côté étroit d'une tuile; д) rainure sur le côté étroit d'une tuile et commencement d'un petit canal d'écoulement; е) rainure sur le côté long d'une tuile; ж) rainures s'entrecoupant à l'angle faites avec une peigne après l'enlèvement du moule; з) petite fosse et rainure sur le côté étroit d'une tuile; и) rainure sur le côté long d'une tuile*

Керемидите и капаците от църквата до с. Леденик са изработени от пречистена глина с охровокафяв или синкав цвят, получен след различното по степен изпичане. По фрагментите и на двата вида керамика личат следи от калъпи с дъно, без капак. Сушенето е ставало върху площи, покрити с пясък, порядко със слама или груба постилка (обр. 6 *б*). По гладката, формувана от дъното на калъпа повърхност, останала отгоре при сушенето, понякога се забелязват вдлъбнатинки от дъждовни капки и отпечатъци от кучешки крака.

Керемидите са правоъгълни, леко извити, с дължина около 0,50 м,[18] ширина 0,30 м, дебелина 0,02—0,03 м. Гладката повърхност е оградена по края с отпечатани от дъното на калъпа четири, широки 0,04—0,06 м ивици от 11—15 успоредни линии, различни по ширина (обр. 6 *г—е, з, и*). В ъглите на керемидите линиите или се пресичат (обр. 6 *ж*,

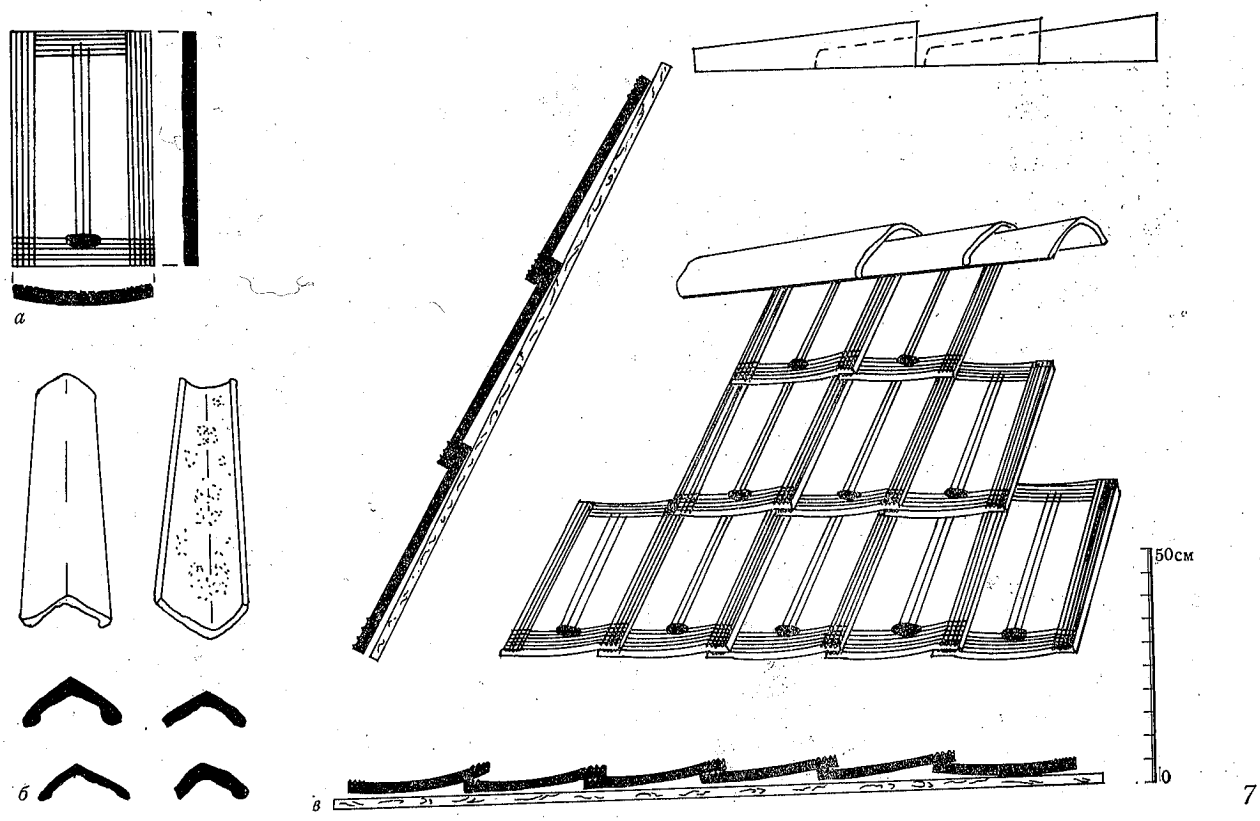

● *Обр. 7. Покривна керамика: а) керемида с гладка повърхност, формувана от дъното на калъпа; б) капаци и в) приблизителна възстановка на начина на покриване с керемиди и капаци на църквата при с. Леденик, Великотърновски окръг. Fig. 7. Céramique de toiture: а) tuile à surface polie, formée par le fond du moule; б) couvercles et в) reconstitution approximative de la manière de couverture avec des tuiles et des couvercles de l'église du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo*

7 *а*), или само тези от дългите страни достигат до ръба. По дългата ос в средата на керемидите са прокарани с пръсти през цялата дължина три успоредни каналчета, които при няколко екземпляра достигат продълговата ямичка, направена също с пръст, дълга до 0,08 м, дълбока и широка 0,02 м (обр. 6 *в*, *д*, *з*, 7 *а*). Вероятно каналчетата и ямичката имат водоизливна функция.[19]

Капаците са двускатни, с различна ширина в двете тесни страни (обр. 6 *а*, 7 *б*, *в*). В сечение представляват бедра на равнобедрени триъгълници, с основа при тесните страни 0,12—0,15 м, при широките — 0,17—0,20 м и височина 0,05—0,10 м. Дебелината на капаците е неравномерна и варира от 0,02 до 0,04 м. По долната грапава повърхност има големи вдлъбнатини, по средата на горната гладка само на места личи отпечатък на върха, дългите ръбове са скосени. Тези промени във формата вероятно са настъпили при дообработка на капака след изваждането му от калъпа.

Керемидите и капаците по качеството на глината и изработката се делят на две групи.

Покривната керамика от първата група, направена от добре пречистена глина, примесена с малко дребна слама, е добре изпечена, звънлива при удар. Повърхностите са посипани с фин пясък, ивиците успоредни линии са ясно отпечатани. В тази група има керемиди, формувани в калъп с дъно, по което изпъкналите ивици не са набраздени (обр. 6 *в*). Прави впечатление майсторството в изработката и високото качество на керемидите и капаците от първата група (обр. 6 *а*, *в*, *г*, *и*).

Керамиката от втората група е изработена от лошо омесена с едра слама глина, с големи кухини (обр. 6 *д* — *з*). Калъпите са били неравномерно запълвани и недобре изравнявани. По керемидите успоредните линии често са слабо отпечатани. Има екземпляри, на които ивиците са допълнително набраздени с гребен след изваждането от калъпа (обр. 6 *ж*). Сушенето е ставало на площ, покрита със слама (обр. 6 *б*) и вероятно буци пръст. Слабо изпечените и прегорени керемиди са от тази група.[20]

Нееднаквото качество на покривната керамика може би се дължи на разликата между местна и доставена от другаде продукция. Може да се касае и за различно производство — на занаятчийска група от пътуващи майстори-керемидари и на неквалифицирани местни работници с ангариен труд за строежа на църквата.[21]

Съществената отлика между разгледаните керемиди от XII—XIII в. и покривната керамика от предшествуващите епохи се състои в новия елемент от ивици с врязани линии. За предназначението им можем да съдим по запазените петна хоросан. Тъй като хоросанът от спойката е по ивиците на едната дълга и едната къса страна на горната повърхност (обр. 6 *г*, *е*) и по долната на останалите две, може да се предположи, че нареждането на керемидите по покрива е било както при съвременното еднослойно покриване — съседните се застъпват по дългата страна и горният ред ляга върху долния (обр. 7 *в*). Следователно предназначението на ивиците по керемидите е да създават поздрава спойка с хоросана, използуван като съвременните варово-циментови спойки при покриви във ветровити местности.[22]

При капаците хоросанът е по горната повърхност на тесния край, по долната на широкия и по ръбовете на дългите страни, т.е. били са подредени също в един ред, с гладката повърхност нагоре, застъпващи се почти до средата и споени с хоросан към керемидите. По сравнително малкия брой на капаците може да се предположи, че и те са покривали само билото (обр. 7 *в*). Покриви с такова подреждане на керемидите и капаците са изглеждали като разчертани на квадрати, както покривите от тухли на църквите от по-късно време.[23]

Разгледаното еднослойно покриване е икономично и се е наложило вероятно поради ограничените възможности на натуралното стопанство през XII в., но едновременно с това показва и развитието на строителните техники в периода XI—XII в.[24]

Покривна керамика, еднаква с разгледаната, има в разрушенията на масивните представителни сгради от XII—XIII в. в Търновград.[25] Тук тя е формувана от утаена глина. Предназначена е за двуслойно покриване. Има ивици от врязани линии и по капаците и е от много добро качество.[26] Наличието на същата покривна керамика и в Търновград вече позволява да се говори за местно производство, чиято продукция е разпространена в столицата и района.[27]

Отликата на покривната керамика в столичния район през XII—XIII в. от византийската керамика от V—XIII в.[28] и от керамиката на Първото българско царство[29] показва, че керемидарството тук е самобитно явление.[30]

В търновската покривна керамика освен наследените традиции се проявяват и новите рационални елементи в производството и строителната техника, характерни за района на Търновград през XII—XIII в. и наблюдавани в останалите клонове на материалната култура.

[1] По сведения на местните жители там е имало плато, разрушено при земетресението в 1913 г.

[2] Г. Кожухаров. Бележки към строителната история на Боянската църква. — Археология, V, 1963, 2, с. 29.

[3] Л. Мавродинова. Стенописи от времето на цар Иван Асен II при Иваново. — Изкуство, 1976, 9, с. 9.

[4] В. Антонова. Археологически проучвания на Шуменската крепост (XII—XIV в.). — ГМСБ, 1, 1975, с. 26 и сл.

[5] Н. Мавродинов. Еднокорабната и кръстовидна църква по българските земи до края на XIV в. С., 1931, обр. 5, 7, 9, 17; Г. Кожухаров. Башовичката църква. — ИАИ, XVII, 1950, с. 84—104 и цит. лит. За еднокорабните църкви от X—XIII в. вж.: Е. Бакалова. Стенописите на църквата при с. Берендe. С., 1976, с. 10, бел. 6 и 7.

[6] Г. Кожухаров Цит. съч., с. 86.

[7] Дължината на гроба е по-малка от дължината на скелета.

[8] Монетите са определени от проф. Т. Герасимов и н.с. Ив. Йорданов.

[9] Диам. 0,025—0,03 м. Вероятно са били прикачени към пояса, вж.: Ж. Вържарова. Славяни и прабългари. С., 1976, с. 196, 353, обр. $121_{2,3}$.

[10] Автор на тази част на статията е д-р Й. Йорданов.

[11] R. Martin, K. Saller. Lehrbuch der Anthropologie. I. Stuttgart, 1957; В. Алексеев, Г. Дебец. Краниометрия. М., 1964; Я. Рогинский, М. Левин. Основы антропологии. М., 1955; Й. Ал. Йорданов. Възстановяване на главата по черепа. С., 1981.

[12] Ст. Михайлов. Дворцовата църква в Плиска. — ИАИ, XX, 1955, с. 252 и сл.

[13] Й. Чангова. Към проучване на сграфито керамиката в България от XII—XIV в. — Археология, 1962, 2, с. 33; Я. Николова. Жилищната архитектура в Търново през XII—XIV в. — ТВТУ „Кирил и Методий", VIII, 1970—1971, 2, с. 104; С. Георгиева. Керамиката от двореца на Царевец. — В: Царевград Търнов. II. С., 1974, с. 12—56. Керамиката от църквата при с. Леденик е от керемидена на цвят глина, недостатъчно изпечена, с мазна, размиваща се повърхност. Различна е от търновската — вероятно местно производство.

[14] Ще бъде обнародвана другаде.

[15] Вероятно пореден земетръс в Търновската сеизмична зона.

[16] Стенописите са предоставени за публикуване на н.с. М. Долмова от Филиала на АИМ, В.Търново.

[17] М. Мирчев, Г. Тончева и Д. Димитров. Бизоне-Карвуна. — ИВАД, XIII, 1962, с. 57 и сл.; Я. Николова и Н. Ангелов. Средновековна църква в западния склон на хълма Момина крепост в Търново. — ИОИМВТ, II, 1964, с. 21—22; С. Георгиева и В. Димова. Замъкът в средновековния град Червен. —ИАИ, XXX, 1967, с. 12; Й. Чангова. Средновековното селище над тракийския град Севтополис, XII—XIV в. С., 1972, с. 27. В работата не използуваме данните за керемидите от Търговищко поради близостта на обекта с Преслав, вж.: Д. Овчаров. Средновековно тухларско селище край с. Кралево, Търговищко. — Археология, VI, 1964, 4, с. 26—28.

[18] Тъй като няма напълно запазени цели керемиди и капаци, посочената дължина е ориентировъчна.

[19] Определена от: А. Якобсон. Средневековый Херсонес (XII—XIV вв.). — МИА, 17, 1950, с. 119. На няколко от тук разглежданите керемиди ямичките са запълнени с хоросан, което поставя под съмнение водоизливната им функция.

[20] Край Търновград все още не са открити пещи за строителна керамика, не е изключено изпичането да е ставало в коптори.

[21] Н. Кондов. Селското стопанство през първата половина на XIV в. — Зборник радова Византолошког института, VIII, 2, 1962, с. 191—206; С. Лишев. Българският средновековен град. С., 1970, с. 51.

[22] Д. Коев, Т. Ничев. Сградостроителство. II. С., 1962, с. 12 и сл.

[23] Д. Василева. Шест средновековни църкви в района на София. — МПК, XV, 1972, 4, с. 16.

[24] С. Лишев. Цит. съч., с. 53, 61

[25] Находки и наблюдения от археологически разкопки край крепостните стени на Двореца и Патриаршията на Царевец, провеждани от авторката през 1973—1977 г., предмет на друга работа. От Патриаршията е публикувана една керемида с врязани преди изпичането кирилски букви, но описана като тухла: Н. Ангелов. Патриаршеският комплекс на Царевец през XII—XIV в. — В: Царевград Търнов. III. С., 1980, с. 120, обр. 100.

[26] Разкопвачите на Двореца и Патриаршията не описват средновековната покривна керамика: С. Георгиева, Я. Николова и Н. Ангелов. Архитектурата на двореца. — В: Царевград Търнов. I. С., 1973, с. 57; Н. Ангелов. Цит. съч., с. 192. Изказано е предположение, че в Търновград не са произвеждани керемиди: Я. Николова. Цит. съч., с. 117.

[27] Публикуваната покривна керамика от други центрове във Второто българско царство няма ивици от врязани линии, вж. бел. 17.

[28] А. Якобсон. Цит. съч., с. 117 и сл.; Керамика и керамическое производство средневековой Таврики. Л., 1979, с. 25—28, 64—70, 93—108, 147—155, обр. 11, 36—37, 57, 94.

[29] От богатата литература за добре проучената покривна керамика от Първото българско царство вж.: Ст. Станчев. Разкопки по десния бряг на р. Тича в Преслав. — ИАИ, XX, 1955, с. 419 и сл., обр. 5; В. Антонова. Нови проучвания в старобългарското укрепление при с. Цар Крум. — В: Изследвания в памет на Карел Шкорпил.С., 1961, с. 138—141, обр. 13 и цит. лит. Може би от по-късно време са екземплярите, при които има известно доближаване по размер и форма до търновската покривна керамика, вж.: Т. Тотев. Керамични пещи в чашата на язовир „Виница" край Преслав. — Археология, XV, 1973, 4, с. 63—65; Цв. Дремсизова. Проучване на аула на Омуртаг през 1959 г. — В: Изследвания в памет на Карел Шкорпил. С., 1961, с. 117—119, обр. $8_{9,10}$.

[30] В достъпната ни литература не открихме паралели на разглежданата търновска покривна керамика

Eglise du XIIe s. près du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo

L. KVINTO, J. AL. JORDANOV

(Résumé)

Lors des fouilles de sauvetage près du village Ledenik fut découverte en mauvais état de conservation une église sans porche à une nef et à une abside, édifiée de pierre et de mortier blanc (fig. 1—4). Dans la partie nord-ouest il y avait deux sépultures chrétiennes dans une même fosse, celle d'au-dessus étant pillée (fig. 4). Les deux crânes appartenant à des hommes d'âge mûr sont étudiés par des médthodes anthropologiques classiques (tab. I). Ils appartienent à la branche raciale européide, l'un (fig. 5) d'eux montrant les traits du type anthropologique protoeuropeide. Les matériaux, les données stratigraphiques et les monnaies de Manuel Comnène (1143—1180) situent la construction de l'église vers la seconde moitié du XIIe s., tandis que sa destruction — vers la fin du XIIIe s.

Les fresques — en tons clairs et chauds — sont craquelées et tombées sur le plancher.

Dans les débris se trouvent des fragments de la céramique de toiture — tuiles et couvercles faits dans des moules sans couvercle. Les tuiles sont plates, rectangulaires et ont sur la périphérie de la surface polie des empreintes de quatre raies aux lignes incisées destinées à créer un lien plus solide avec la soudure de mortier. Au milieu on voit trois petits canaux d'écoulement. avec égout, faits aux doigts (fig. 6, 7). Les couvercles ont une section de triangle isocèle sans la base et sont supplémentairement formés (fig. 6 *a*, 7 *б*). Ils sont destinés à une manière de couverture par une seule couche proche de la contemporaine (fig. 7 *в*). La qualité de la céramique de toiture est différente. Une partie de cette céramique est vraisemblablement importée de dehors ou bien formée par des maîtres-tuiliers ambulants, tandis que l'autre est une production locale, grâce aux corvées fournies par la population pour la construction de l'église. Sur la base de données d'une céramique de toiture pareille de Tărnovgrad non publiées on conclut qu'elle est une production spécifique de la région de la capitale, imposée par les conditions économiques et le développement de la technique de construction pendant le XIIe—XIIIe s.

Землянка от неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг

ТОДОР ДИМОВ

Археологическите проучвания на неолитната епоха в Добруджа са все още в началото. Това се отнася както за североизточната част от територията на България, така и за крайния югоизток на СР Румъния на юг от р. Дунав. През 1952 г. Д. Берчу откри в Северна Добруджа непознатата дотогава неолитна култура Хаманджия[1] (по наименованието на железопътната гара в близост до с. Байа — между гр. Меджидия и гр. Бабадаг). През 60-те години същият изследовател направи опит да установи южната граница на разпространение на тази култура по западния бряг на Черно море, като публикува един керамичен съд, открит при неизвестни обстоятелства в землището на с. Каблешково, близо до Бургас.[2] Почти по същото време Г. Георгиев в студията си, посветена на резултатите от проучванията на селищната могила при с. Карапово близо до Нова Загора, определи като бъдеща задача на българската праистория да се установят връзките между културите Карапово III (Веселиново) в Тракия и Хаманджия в Добруджа.[3] През следващите две десетилетия тази неолитна култура намери широко място в румънската археологическа литература[4] като резултат от интензивни проучвания в Северна Добруджа през този период.

От 1968 до 1975 г. Х. Тодорова откри и проучи редица неолитни селища в Североизточна България,[5] като Овчарово — плато-то,[6] Голямо Делчево,[7] Поляница — плато-то,[8] Усое и Шабла,[9] с което беше сложено началото на изследването на неолита в тази част на страната. От 1975 г. под нейно ръководство[10] започна проучването на селищната могила, разположена на Големия остров в езерото при с. Дуранкулак, Толбухински окръг.

През 1978 г. с цел да бъде открит праисторическият некропол[11] на населението от селищната могила, в сектор „А" на обекта „Нивата"[12] бяха заложени пет успоредни разузнавателни сондажа, отстоящи на 5 м един от друг, ориентирани в посока север —юг, широки по 1 м и дълги по 50 м. На дълбочина 0,80—1,00 м от съвременната повърхност в жълтия льос, който на това място лежи под хумусен слой с дебелина 0,70—0,80 м, се натъкнахме на неправилни по форма тъмнокафяви до черни петна, наситени с неолитна керамика и кремъчни оръдия на труда. Констатираните обекти принадлежат към неолитно селище, отстоящо на около 300 м западно от брега на Дуранкулашкото езеро (обр. 1). Теренът му е равен, с едва забележим наклон към брега на езерото и съвсем слабо издигнат над околната повърхност. Установен беше следният стратиграфски профил на културните напластявания: в хумусния слой на дълбочина 0,40—0,60 м от съвременното ниво бяха открити няколко християнски погребения в каменни гробни камери, ориентирани в посока запад—изток и принадлежащи към некропола на ранносредновековното селище, открито и проучено на Големия остров.[13] На дълбочина 0,70—0,80 м се среща голямо количество неолитна керамика. Почвата тук постепенно става сиво-жълта; тя е наситена с отложения от варовик със сиво-бял цвят, които покриваха изцяло керамичните фрагменти. В льоса на дълбочина 0,90—1,00 м от съвременната повърхност бяха установени местата на четири

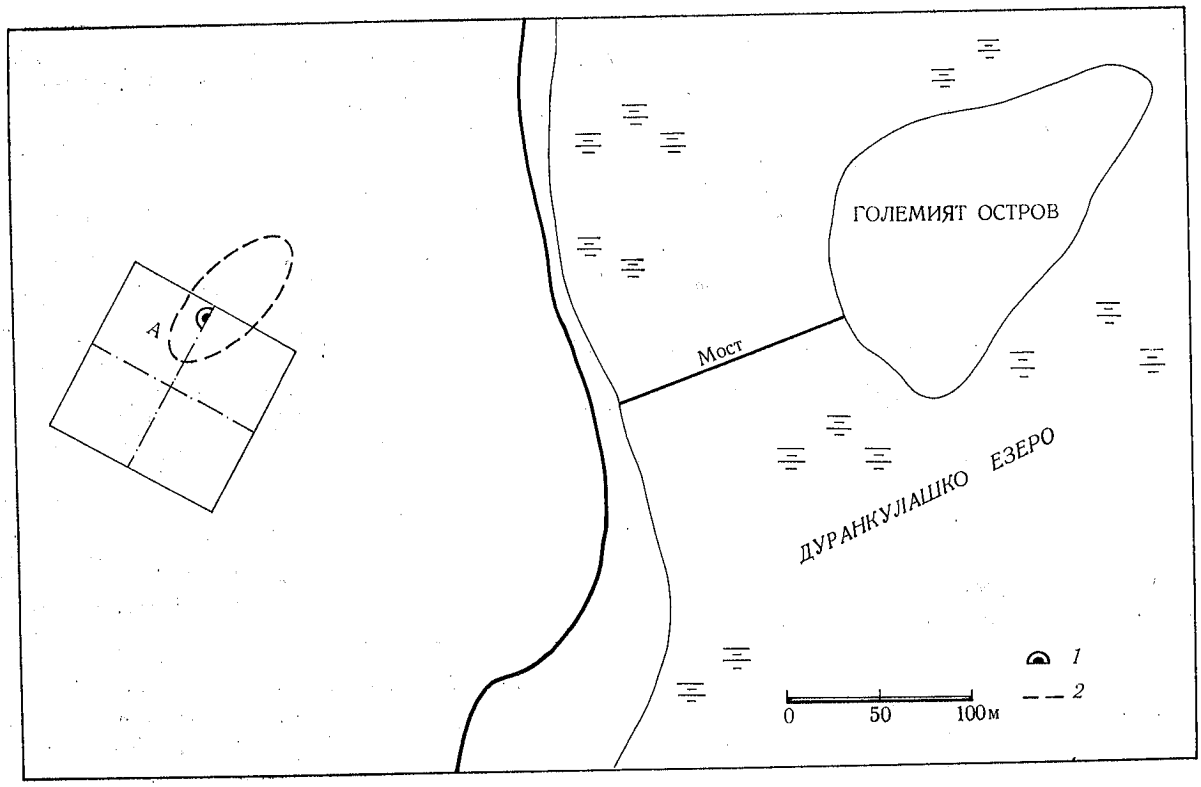

● *Обр. 1. План на района, в който се намира неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак, Толбухински окръг: 1) землянка № 1, 2) предполагаеми граници на селището. Fig. 1. Plan de la région dans laquelle se trouve le site néolithique „Nivata“ près du village Durankulak, département de Tolbouhine: 1) hutte No 1, 2) limites supposées du site*

● *Обр. 2. Землянка № 1 от неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак, Толбухински окръг: а) план; б) разрези. Fig. 2. Hutte No 1 du site néolithique „Nivata“ près du village Durankulak, département de Tolbouhine: а) plan; б) coupes*

землянки от неолита, разположени в неправилна редица от север към юг. От тях изцяло проучихме северната, означена като землянка № 1.

Тя представлява голямо овално съоръжение, вкопано на дълбочина 0,50—0,90 м в тогавашния терен (обр. 2). Надлъжната ѝ ос е 7,80 м. Тя е ориентирана в посока север—юг, а ширината ѝ (изток—запад) е 5,40 м (обр. 3).[14] Ограничена е от 3—4 реда дупки от колове. Състои се от централно помещение с елипсовидна форма и две странични. Централното помещение е вкопано на дълбочина 0,80—0,90 м. То има дължина (изток—запад) 5,40 м и ширина 2,80 м. Почти в центъра му се намира правоъгълно огнище, запълнено с пепел. От юг и запад то има глинен перваз, висок около 0,05 м, а от север и изток е оградено с каменни плочи (обр. 4). При него разграничаваме два последователни етапа на изграждане: долен (ранен) и горен (по-късен). Огнището от ранния етап има почти квадратна форма и размери 1,25/1,20 м (обр. 2, 4). През късния етап огнището е слабо изместено на североизток и има размери 1,00/0,75 м. Откъм югозапад непосредствено до него бе констатирана вкопана в пода предогнищна яма. Стените ѝ са били укрепени с колчета с дебелина 0,02—0,03 м, от които са запазени ясни отпечатъци в жълтия льос. Ямата има форма на неправилен кръг с диаметър около 0,80 м и дълбочина под подовото ниво на централното помещение 0,10—0,15 м. Краят ѝ допира до южния край на централното помещение, където се очертава стъпаловиден праг, висок 0,30—0,40 м, служил вероятно за преминаване към южната, по-висока площадка на землянката. Последната има размери: дълж. изток—запад 4,00 м, ширина 1,60 м. Подът ѝ е бил обмазан с бяла глина. Вероятно е служела за лежанка.

От север централното помещение е ограничено с вътрешна преградна глинобитна стена (деб. 0,30—0,40 м). Изградена е на принципа на емплектона, т.е. между два вертикални реда плет е била насипана и трамбована бяла глина. Тази стена отделя от се-

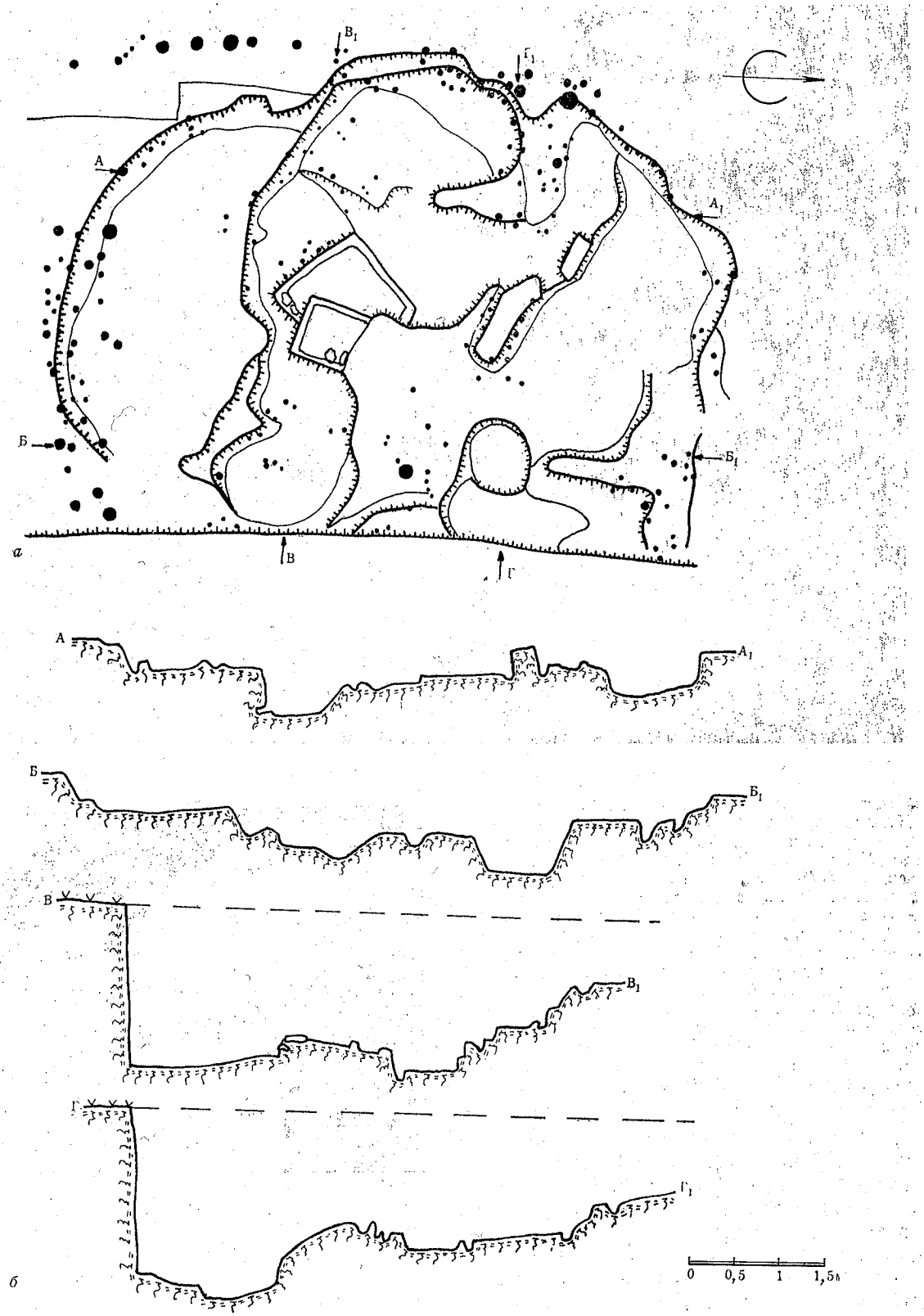

2

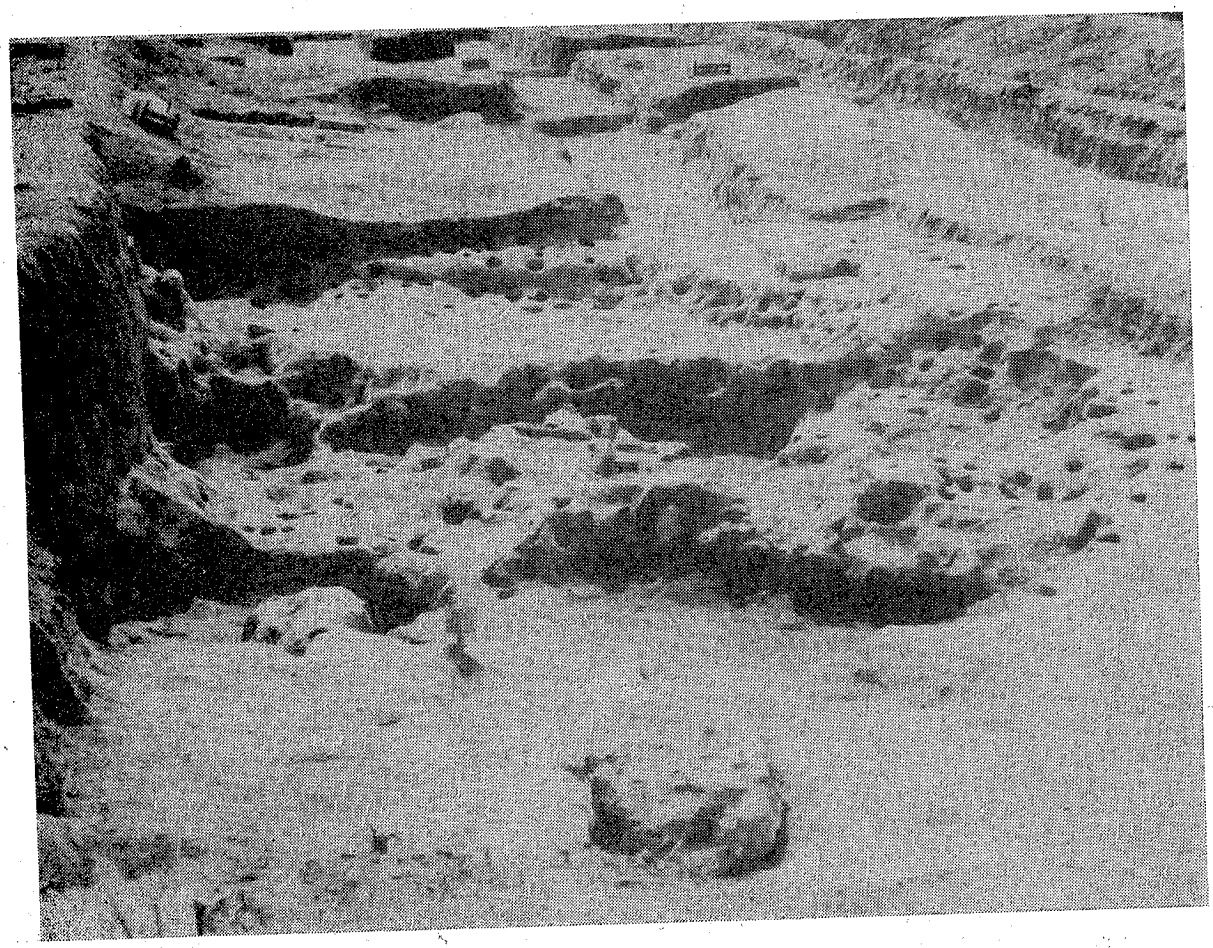

3

● *Обр. 3. Землянка № 1 от неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак, Толбухински окръг, поглед от север. Fig. 3. Hutte № 1 du site néolithique „Nivata“ près du village Durankulak, département de Tolbouhine, vue du Nord*

● *Обр. 4. Огнище в централното помещение на землянка № 1 на неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак, Толбухински окръг. Fig. 4. Foyer dans la pièce centrale de la hutte No 1 du site néolithique „Nivata“ près du village Durankulak, département de Tolbouhine*

● *Обр. 5. Фина (а—е) и полугруба (ж—н) керамика от землянка № 1 на неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак, Толбухински окръг. Fig. 5. Céramique fine (a—e) et mi-grossière (ж—н) de la hutte No 1 du site néolithique „Nivata“ près du village Durankulak, département de Toulbouhine*

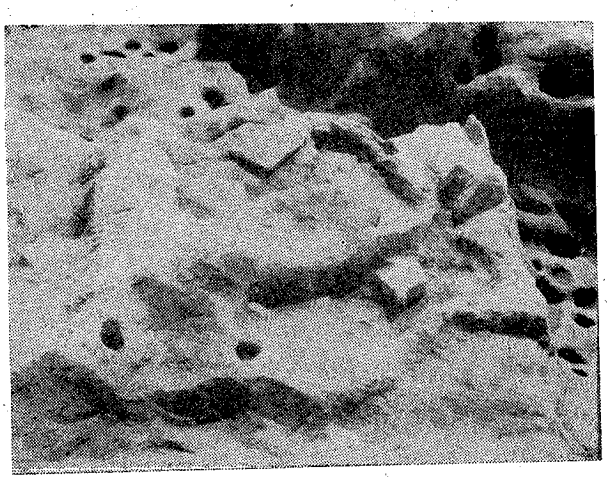

4

вер централното помещение от по-висока (с около 0,20 м) площадка, която представлява преддверието на землянката. Почти по средата на стената срещу огнището широк 0,50 м проход води от преддверието към централното жилищно помещение. От север преддверието е било оградено със забити в жълтия льос колове, наклонени навътре. Входът на землянката, който се е намирал тук, е бил широк 0,80 м. Преддверието е защищавало северната страна на землянката и входа към централното помещение от студените зимни ветрове. Вероятно е било използувано и за стопански нужди — главно съхраняване на хранителни припаси. Стопанското му пред-

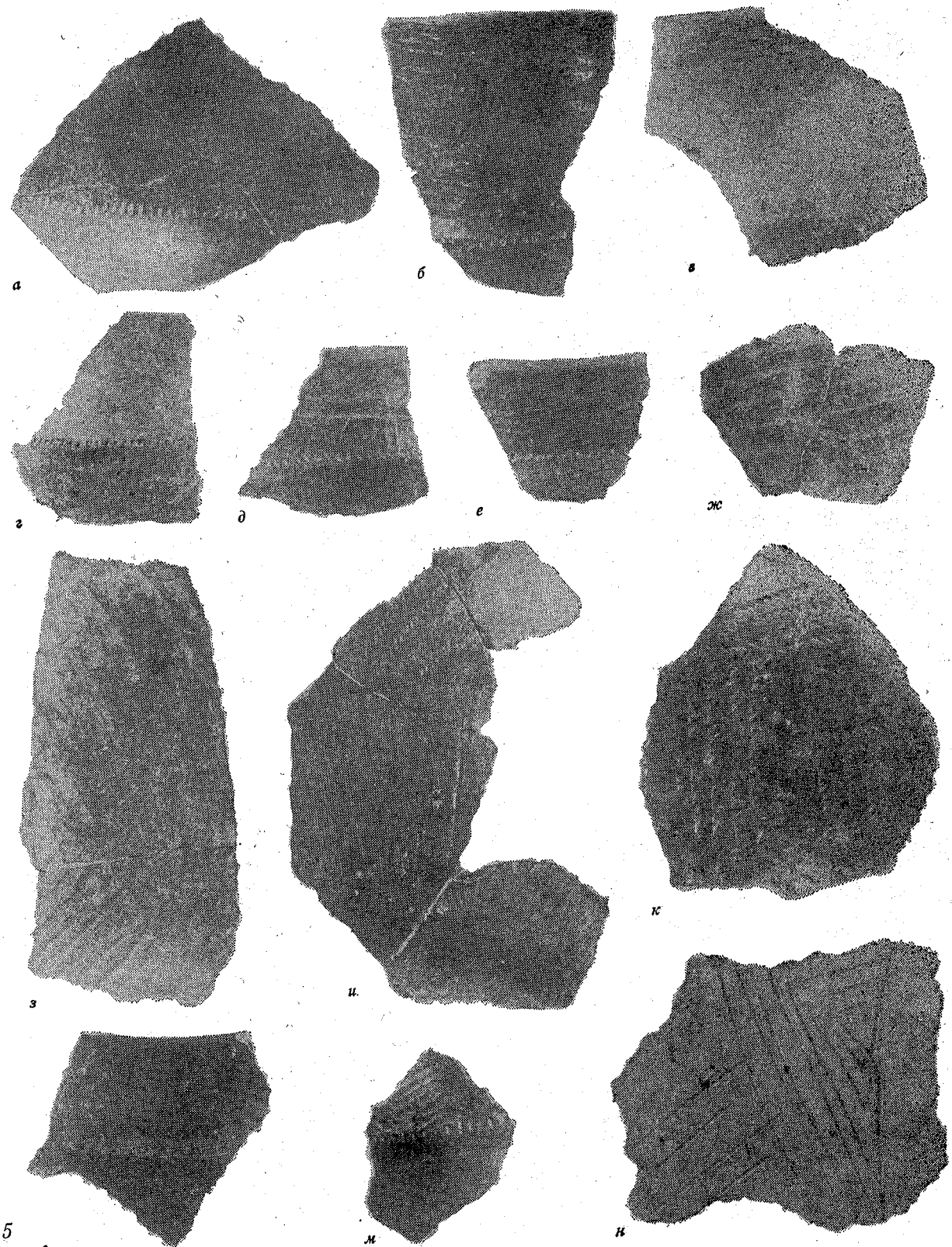
а
б
в
г
д
е
ж
з
и
к
5
л
м
н

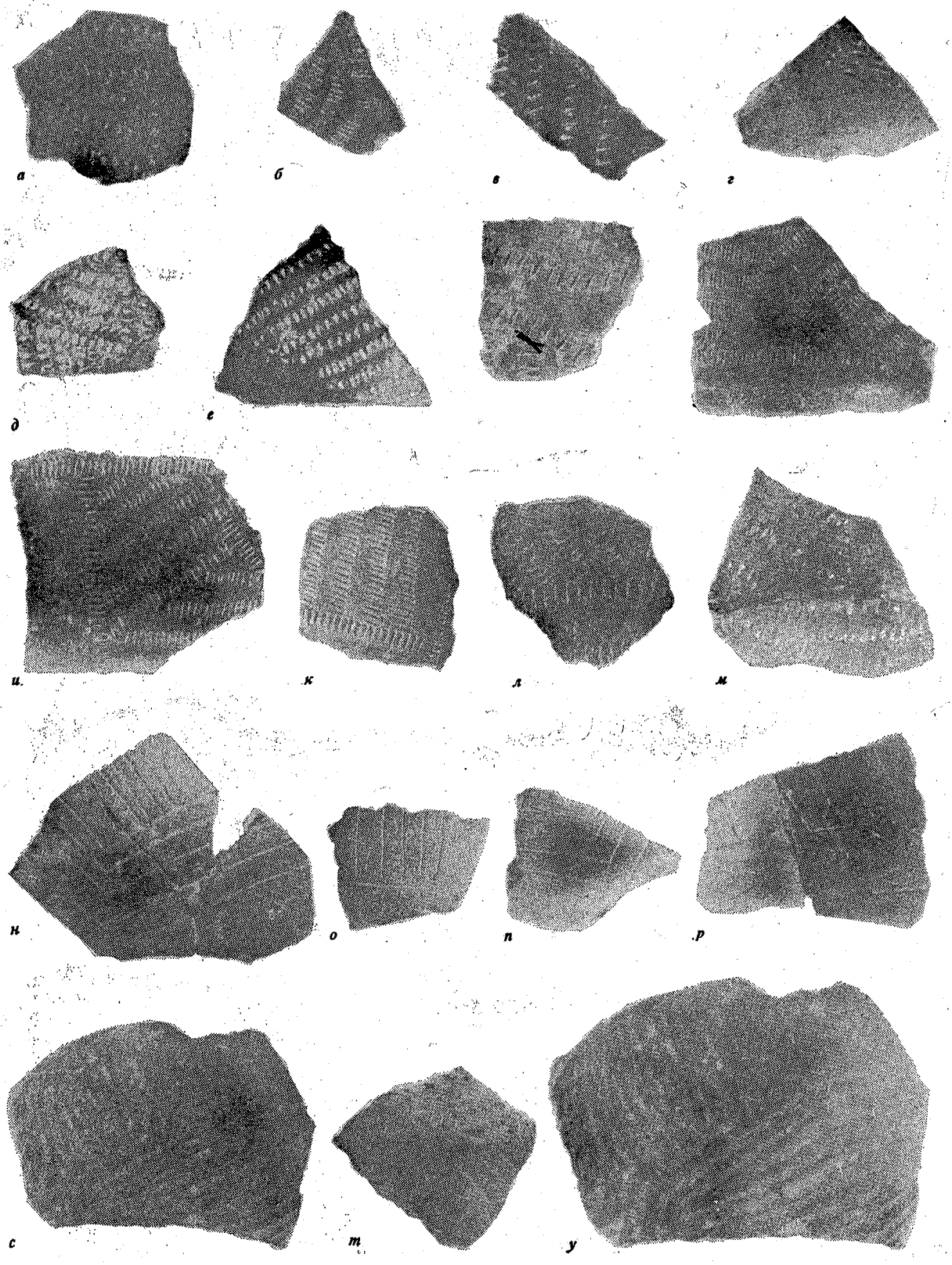

6

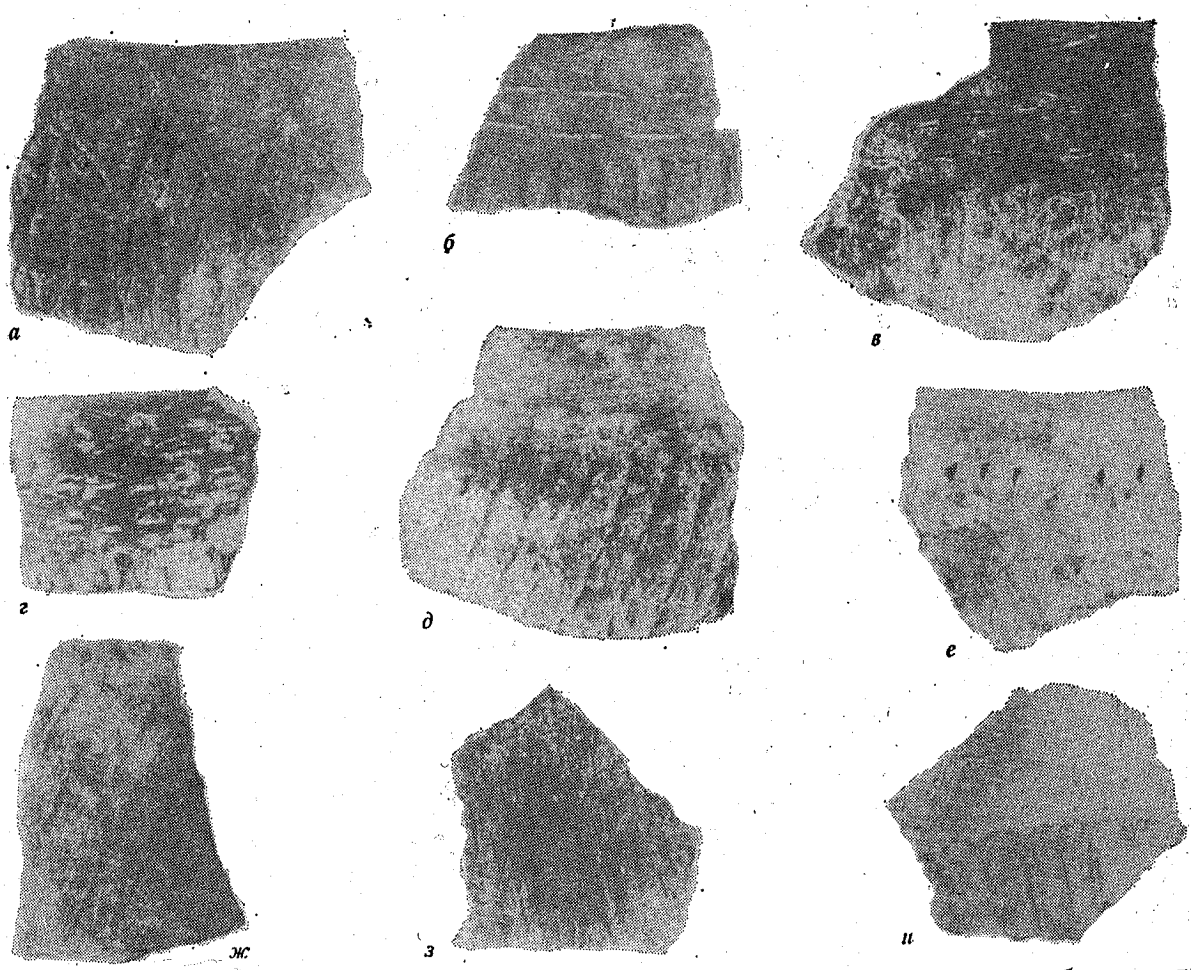

● *Обр. 6. Полугруба керамика от землянка № 1 на неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак, Толбухински окръг: а—м) от капаци; н—у) от съдове. Fig. 6. Céramique mi-grossière de la hutte No 1 du site néolithique „Nivata“ près du village Durankulak, département de Tolbouhine: а—м) de couvercles: н—у) de vases*

● *Обр. 7. Груба керамика от землянка № 1 на неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак, Толбухински окръг. Fig. 7. Céramique grossière de la hutte No 1 du site néolithique „Nivata“ près du village Durankulak, département de Tolbouhine*

назначение се доказва и от откритата в неговия източен край кръгла яма с диаметър 1,00 м и дълбочина под подовото ниво 0,45 м, в която вероятно са били пазени различни храни. Южно от ямата-хранилище има немного висок (0,10—0,12 м) глинен подиум с размери: изток—запад — 1,60 м, север—юг — 1,00 м, вероятно използуван за домакински нужди.

Покривната конструкция на землянката е започвала от нивото на тогавашната земна повърхност и се е състояла от споменатите три-четири реда наклонени колове, съединени в билото ѝ. Те вероятно сабили настлани с трамбована глина, смесена с шума и тънки клонки. Дупките от наклонените колове са с малък диаметър (0,06—0,08 м). За да могат да образуват куполовиден покрив, прътите трябва да са били не по-къси от 4—5 м. Разстоянието между външния и вътрешния ред пръти представя дебелината на покривната конструкция — около 0,30—0,40 м. Това от своя страна е наложило прътите да са по-нагъсто (0,05—0,10 м) един до друг, за да бъде цялата конструкция постабилна. Установената от нас дебелина на покривната конструкция навежда на мисълта, че строителите на съоръжението са се съобразявали със зимните условия в този район, особено сурови поради силните северни ветрове.

При проучването на землянката открихме оръдия на труда от кремък, камък, кост и рог. Най-многобройни са кремъчните оръдия, при които прави впечатление подчертаната микролитна техника на изработка.

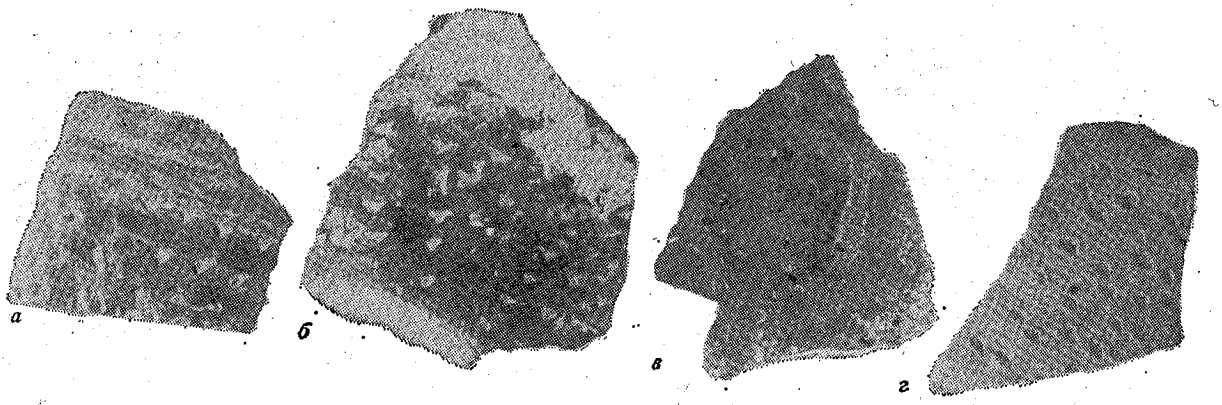

8

● *Обр. 8. Единични керамични фрагменти със специфична украса от землянка № 1 на неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак, Толбухински окръг. Fig. 8. Fragments céramiques isolés à décoration spécifique de la hutte No 1 du site néolithique „Nivata“ près du village Durankulak, département de Tolbouhine*

● *Обр. 9. Графични възстановки на формите на съдове (биконични и купи) от землянка № 1 на неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг. Fig. 9. Reconstitutions graphiques des formes de vases (biconiques et coupes) de la hutte No 1 du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine*

По вид на материала те се делят на две категории — от доброкачествен восъчножълт кремък и от кремък със сив до сивочерен цвят от по-ниско качество. Суровините за кремъчната индустрия вероятно са били набавяни от предбалканските райони на Североизточна България,[15] които се намират най-близо до проученото от нас селище и евентуалната размяна с населяващите ги племена е била напълно възможна през епохата на неолита. Налице са ножовидни пластини, употребявани като странични и крайни стъргалки със средни размери 0,019—0,031 м дължина и 0,001—0,023 м ширина, стъргалки от различни по форма отцепи със средни размери 0,020—0,035 м дължина и 0,014—0,025 м ширина, които са били употребявани при обработка на кожа, дърво и кост,[16] а също и резци с остър връх, които са намирали приложение в обработката на кожа и тъкани. Работните остриета на кремъчните оръдия на труда след отцепването са били ретуширани допълнително с дребен или едър ретуш с оглед на предназначението им. Открихме и голям брой отломъци с малки размери — отпадъчен материал от производството на кремъчни оръдия. Процентът на изработените от доброкачествен восъчножълт кремък оръдия е 38,5, а на сивите и сивочерните — 61,5. Като цяло кремъчният инвентар от землянка № 1 намира паралели с този от културата Усое I в Североизточна България,[17] с кремъка на културата Дудещи в Южна Румъния,[18] а също и на културата Хаманджия в Северна и Южна Добруджа[19]. Един от характерните белези на тези култури е микролитната техника в кремъчната индустрия. Близки аналогии в това отношение се намират също така в кремъчните оръдия на труда на Буго-Днестровската култура.[20]

Каменните оръдия на труда, открити в землянка № 1 на неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак, са малко на брой. Налице са три гладилки с овална форма (приблизителни диаметри 0,03—0,06 м), употребявани при обработка на кожи и излъскване на повърхността на керамични съдове, една чукалка с кълбовидна форма (приблизителен диаметър 0,045 м), вероятно служила за стриване на боя, фрагмент от едрозърнест пясъчник, който по-рано е имал кръгла форма (сега с дължина 0,05 м), вероятно използуван за заглаждане и заточване на каменни и костени оръдия на труда. Открит беше и фрагмент от сивобял камък, подобен на мрамор (дълж. 0,075 м, шир. 0,055 м, деб. 0,035м). Бил е подготвен за изработка на каменна брадва с правоъгълна форма и овално напречно сечение, но впоследствие бил изоставен вероятно поради напукване, причинено от поставянето му в огън (личат следи от обгаряне и опушване).

Оръдията от кост и рог са четири. Две са изработени от кости на дребни бозайници и представляват добре заострени шила, дълги съответно 0,085 и 0,105 м. Другите две са от рога на дребни преживни животни (дълж. съответно 0,095 и 0,035 м — вероятно само фрагмент) и са използувани като ретушори при производството на кремъчни оръдия на труда.[21]

Най-многобройният археологически материал от землянка № 1 е керамичният.

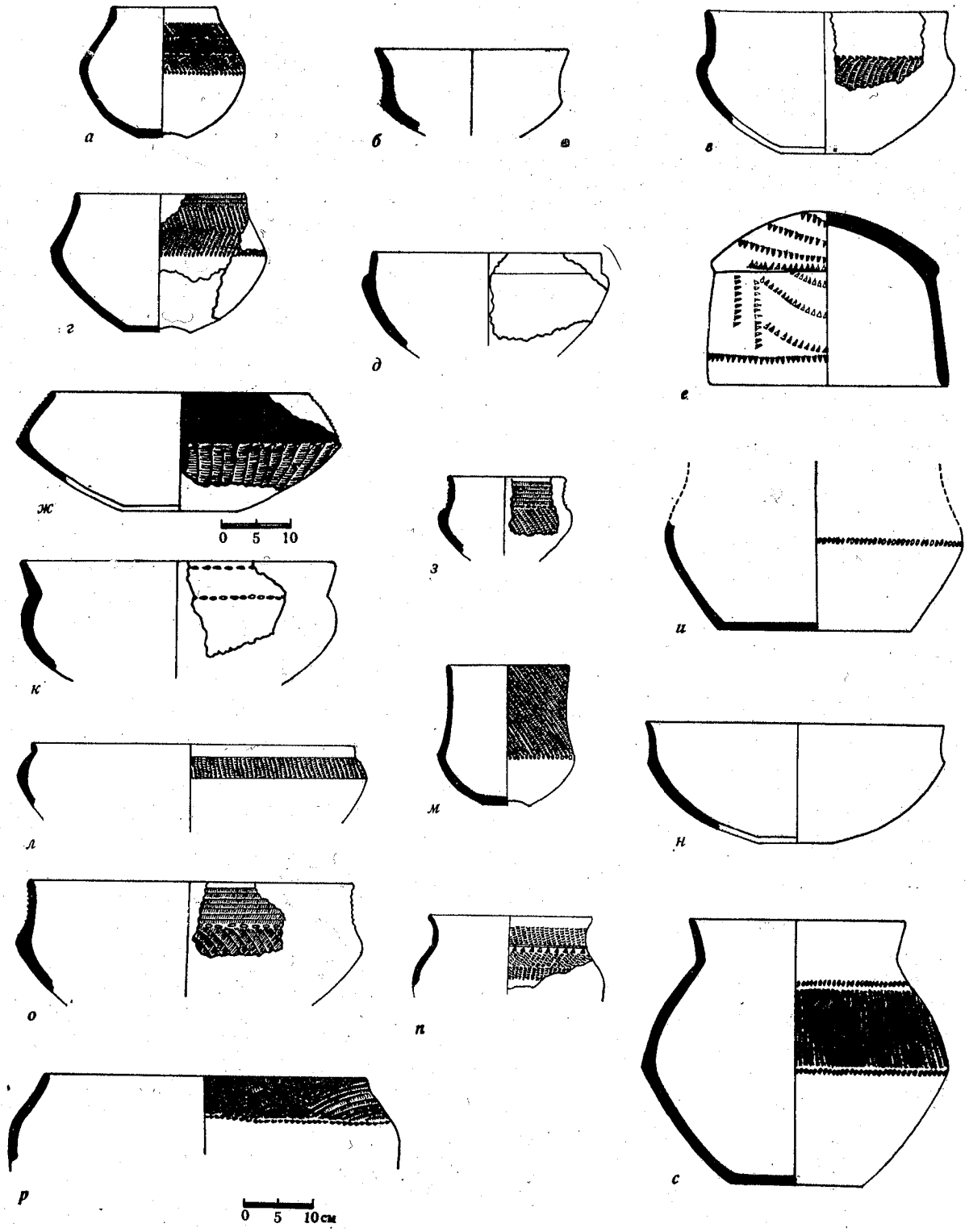

9

Открити са 1 206 фрагмента от керамични съдове, от които 41,04% са с полирана повърхност, 50,41% са покрити с барботина, 6,39% принадлежат на дъна от полирани съдове и 2,15% — на дъна от груби съдове, покрити с барботина. По вид на глиненото тесто можахме да разграничим четири групи керамика: от фино пречистена глина, от глина, примесена с пясък, от глина, примесена със ситно счукани парчета керамика, и от глина, примесена с органични материали — плява, слама и др. Общо керамичните съдове от землянка № 1 според изработката могат да бъдат разделени на три категории: фини, полугруби и груби.

Фрагментите от прецизно изработени съдове от добре пречистена глина, примесена с малко ситен пясък, представят почти половината от керамичния материал. От своя страна по формата и украсата си те се делят на няколко групи.

Първата съдържа фина тънкостенна керамика с черна полирана повърхност, която в отделни случаи може да бъде сива, сивобежова или червеникава (обр. 5 *а—г*). Срещат се високи биконични форми с дъговидно извит навън ръб на устието и полусферична долна част[22] (обр. 9 *а*, *г*, *л*). Устието, а понякога и плещите са покрити с тесни канелюри тип „плисе“ (обр. 9 *а*, *г*, *з*, *л*, *р*), а преломът (най-изпъкналата част на съда) е подчертан с хоризонтална линия от дребни, обикновено овални набождания (обр. 5 *а—е*). Върху прелома при някои съдове се срещат малки релефни пъпчици. Дъната са равни (обр. 9 *в*, *ж*, *и*, *н*, *с*) или леко конкавни (обр. 9 *а*, *г*, *м*), без пръстен. Тази група съдове имат високо качество на изработката. Дебелината на стените им е 0,003—0,005 м.

Друга голяма група фрагменти са от паници — няколко вида:[23]

а) конусовидни — характеризират се с добре полирана сива до сиво-бежова повърхност и дълбоко врязана линия на около 0,02м под ръба на устието (обр. 10 *а*, *б*, *м*); дебелина на стените 0,005—0,009 м,

б) с леко завито навътре удебелено устие и конусовидна долна част; повърхността им е сива, добре полирана; понякога първазът на устието е украсен с канелюри: хоризонтални, вертикални и коси (обр. 10 *с*, *у*); дебелина на стените 0,005—0,010 м,

в) с есовиден профил и сивочерна полирана повърхност (обр. 9 *м*, 10 *з*, *и*); украсени са с отвесни или коси канелюри от прелома до под устието (обр. 5 *д*); дебелина на стените 0,004—0,008 м,

г) плитки с леко профилиран перваз и ъгъл между равнината на дъното и стените на долната част на съда приблизително 23°; повърхността им е сиво-бежова, добре полирана и леко шуплеста; на 0,02—0,03 м под ръба на устието има плитко врязана хоризонтална линия, бележеща лек прелом (обр. 10 *л*, *н*, *о*), а на 0,01—0,015 м под нея е същинският прелом на съда, който трудно се забелязва, ако не е подчертан с редица от набождания (обр. 10 *к*, *п*) или лека релефност (обр. 10 *ж*, *з*); между двете линии на прелома понякога има украса от вертикални, коси или хоризонтални канелюри тип „плисе“ (обр. 10 *г*, *з*, *и*); ръбът на устието е леко удебелен в сравнение с дебелината на стените на долната част на съда (0,005—0,008 м). От вътрешната страна на съда също има лек прелом в областта на споменатата външна плитко врязана линия (обр. 10 *ж—к*, *н*). От този вид се срещат и по-дълбоки, полусферични паници със същата профилация и дебелина на стените (обр. 10 *с*). Прави впечатление силната фрагментираност на тази категория керамика и недостатъчно грижливо обработената ѝ повърхност, от която вследствие на употребата в много случаи е опадал повърхностният слой, под който личи бледорозова прослойка.

Трета голяма група фрагменти фина керамика са от купи — три вида:[24]

а) с вертикален или дъговидно извит навън перваз и полусферична долна част (обр. 9 *и*, *л*, *о*, 10 *р*, *т*); първазът на устието може да бъде извит навън (обр. 9 *и*, *о*) или леко завит навътре (обр. 9 *д*, *р*) — при последните преломът е маркиран понякога от редица набодени вдълбавания (обр. 9 *р*); повърхността е матовосива, небрежно полирана; по долната част на този вид съдове често личат линиите, оставени от гладилката; дебелина на стените 0,005—0,008 м;

б) вазовидни с вертикална шийка, отстъп над леко издутите плещи и полусферична долна част; понякога шийката е отделена от плещите чрез редица от малки триъгълни набождания (обр. 9 *в*); често и плещите, и

● *Обр. 10. Графични възстановки на формите на съдове от землянка № 1 на неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг: а—г, ж—п, с, у) паници; д, е) чаши; р, т) купи. Fig. 10. Reconstitutions graphiques des formes de vases de la hutte No 1 du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine: а—г, ж—п, с, у) écuelles; д, е) tasses; р, т) coupes*

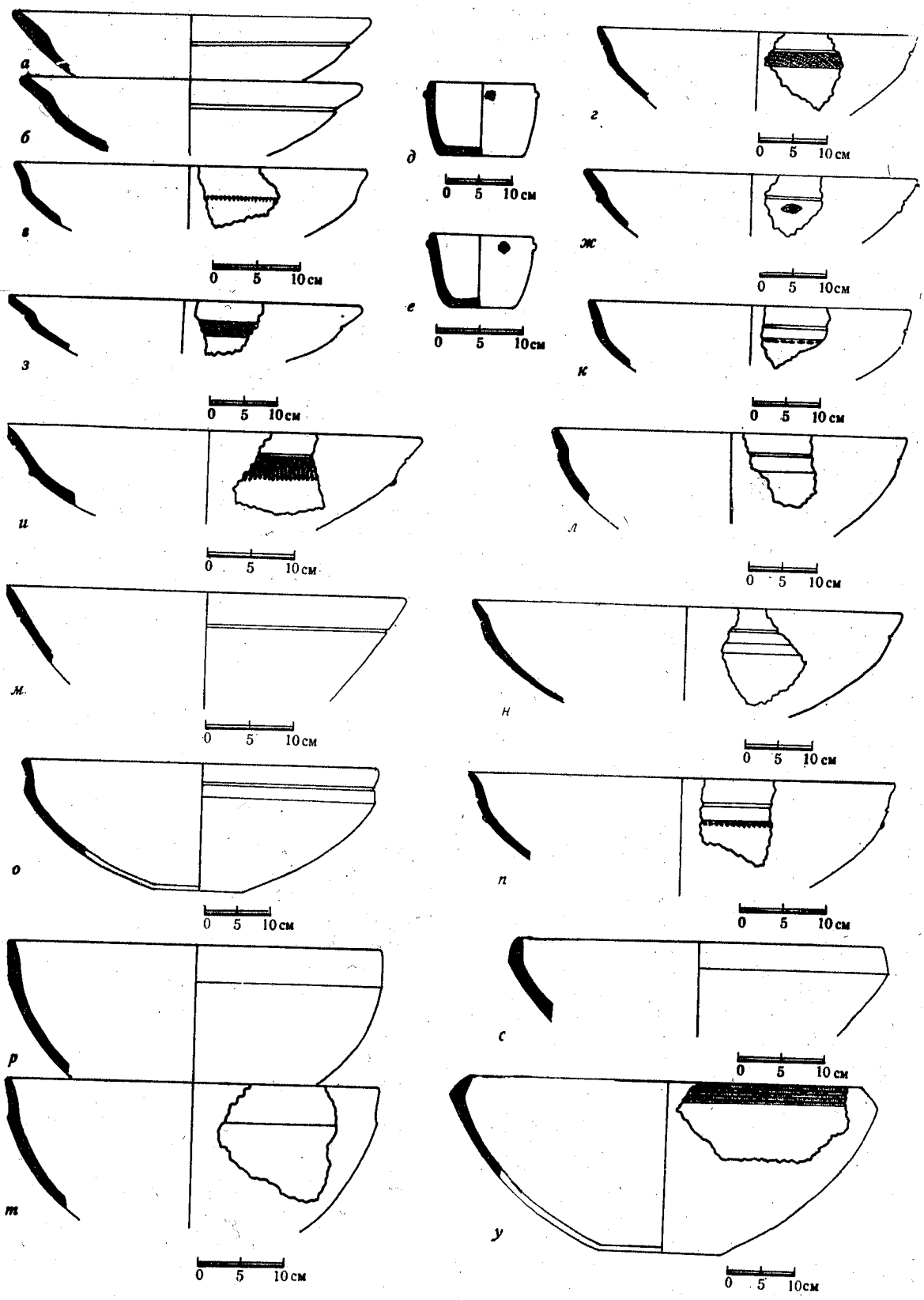
а
б
в
0 5 10см
д
0 5 10см
г
0 5 10см
е
0 5 10см
ж
0 5 10см
з
0 5 10см
к
0 5 10см
и
0 5 10см
л
0 5 10см
м
0 5 10см
н
0 5 10см
о
0 5 10см
п
0 5 10см
р
т
0 5 10см
с
0 5 10см
у
0 5 10см

10

шийката на съдовете са украсени с канелюри (обр. 5 *е*); дебелина на стените 0,004—0,009м;

в) с вертикална шийка, остър отстъп към високите плещи и конусовидна долна част; повърхността е добре полирана със сивокафяв цвят (обр. 11 *л*, *н*); дебелина на стените 0,004—0,009 м.

Към категорията на полугрубата керамика се отнасят фрагменти от вазовидни съдове и амфори без дръжки с леко конусовидна (обр. 11 *а*) или вертикална шийка (обр. 11 *з*, *к*). И двата вида са с полирана повърхност по плещите и шийката, в отделни случаи покрита с широки канелюри със светлокафяв цвят (обр. 5 *ж*, *з*), различни видове набоден орнамент (обр. 5 *и*, *к*), комбинация от набоден орнамент с канелюри (обр. 5 *л*, *м*) или врязан орнамент от плитки жлебчета (обр. 5 *н*). Долната конусовидна част на тази категория съдове е украсена или с отвесно нанесена с пръсти барботина, или с врязани отвесни линии, покриващи 2/3 от тялото на съда под прелома (обр. 5 *и*). Ъгълът между равнината на дъното и наклона на стените на долната част на съдовете е около 45°. Дъната са плоски, леко надебелени. Дебелината на стените в зависимост от размерите на съда се движи между 0,005 и 0,010 м. Повърхността на плещите на съдовете, а така също и шийката са добре полирани и оцветени в черно, червено-кафяво или червеникаво. В два случая се среща оранжевочервена керамика — вероятно от амфоровиден съд, чиято форма не можахме да установим.

Към полугрубата керамика спадат и фрагментите от високи куполовидни капаци на амфори и вазовидни съдове, които са покривали устията им като калпаче.[25] Куполът е отделен от конусовидното тяло на капака с рязък отстъп (обр. 9 *е*). Капаците са с черна полирана повърхност и са украсени с различни видове триъгълни набождания, комбинирани в разнообразен геометричен орнамент (обр. 6 *ж*—*л*), а понякога и с канелюри. Често набожданията са инкрустирани с бяла паста (обр. 6 *д*, *е*).

Грубата керамика, която съставлява значителен процент от открития материал, е представена от фрагменти от големи леко бъчвовидни или биконични гърнета. И в двата случая правият ръб на устието е полиран на 0,015—0,02 м отвън, след което започва отвесно или косо нанесена барботина, която при биконичните форми прекъсва на прелома и продължава върху долната конусовидна част, достигайки до самото дъно. В редица случаи между полирания пояс по устията на съдовете и барботината се наблюдава разделяща ги врязана линия (обр. 11 *в*, *е*, *ж*), зигзаговидна релефна линия (обр. 7 *а*) или пък елипсовидни или кръгли набождания, разположени в един или в два реда (обр. 7 *б*—*г*, *е*). Във всички останали случаи барботината под полирания пояс започва с леко надебеляване (обр. 7 *д*). Полираният пояс по устията на съдовете е правен след нанасянето на барботината. Понякога ръбът на устието е леко профилиран или надебелен (обр. 11 *и*).

От категорията на грубата керамика трябва да спомена и едно дъно от дебелостенен съд с диаметър 0,15 и дебелина 0,015 м — по всяка вероятност съд-хранилище с големи размери.

Като цяло керамичният комплекс, открит при проучването на землянка № 1, представя разнообразна по вид и техника картина на изпълнение на украсата на глинените съдове. За първата категория фрагменти от прецизно изработени и украсени тънкостенни керамични съдове са характерни грижливо полирани повърхности на стените, геометрична украса от различни видове набоден орнамент (обр. 5 *а*—*е*, *и*—*м*, 6 *а*—*м*, 9 *в*, *е*, *о*—*с*) и тесни плитки канелюри тип „плисе“ (обр. 9 *а*, *г*, *з*, *м*, *с*). Набоденият орнамент се състои от дълги триъгълничета, разположени в последователни редици, които очертават правоъгълни и други геометрични мотиви. Триъгълничетата биват по-тесни и по-широки или по-малки и по-големи в зависимост от размерите на съдовете и острото оръдие, с което са нанасяни върху още меката глина. Наблюдават се също косо разположени набождания от триъгълничета или нокти, напомнящи шнур и очертаващи същите геометрични орнаментални мотиви (обр. 5 *н*, *о*). Има и единични прави редици от елипсовидни или кръгли набождания (обр. 5 *а*, *б*, *д*, *е*), понякога инкрустирани с бяла паста, които отделят устието от плещите (обр. 5 *е*, *л*) или отбелязват прелома на съдовете (обр. 5 *а*—*д*, 9 *а*, *в*, *з*, *м*—*с*). Рядко се среща релефна украса от малки пъпчици върху преломите, които понякога могат да бъдат

● *Обр. 11. Графични възстановки на формите на съдовете груба керамика от землянка № 1 на неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг. Fig. 11. Reconstitutions graphiques des formes de vases de céramique grossière de la hutte No 1 du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine*

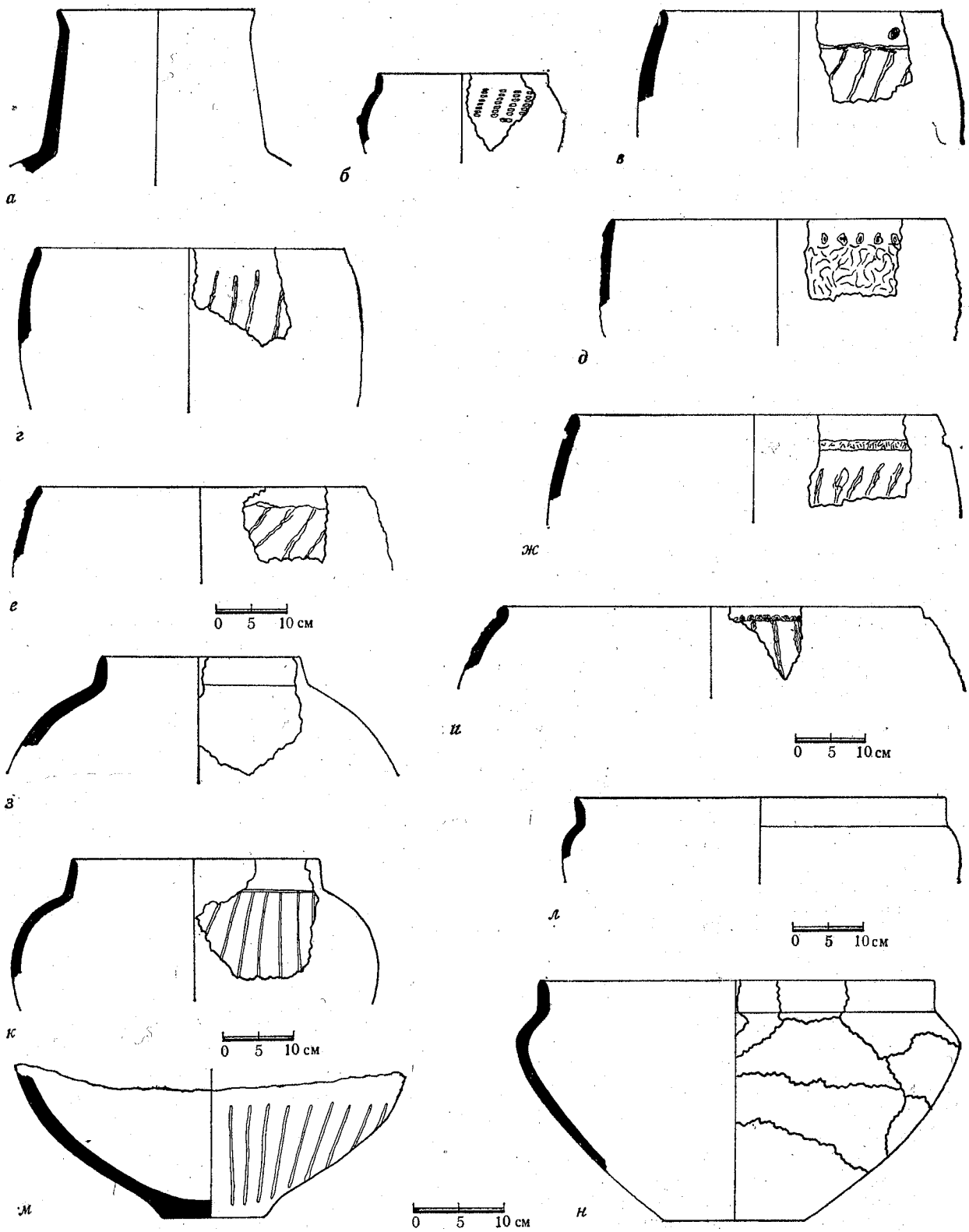

11

и хоризонтално пробити. В категорията на фината керамика преобладават плитките и тесни канелюри тип „плисе“, които са дъговидни, зигзаговидни, от т. нар. тип „рибена кост“, хоризонтални, вертикални или коси, нанесени изключително върху тънкостенни съдове.

За категорията на полугрубата керамика е характерна набодена украса, канелюри, врязан орнамент и барботина. Канелюрите обаче тук са широки и образуват по-прости мотиви главно върху плещите на вазовидни съдове или амфори. Трябва да спомена и няколко фрагмента (вероятно от капаци), покрити с псевдоканелюри (разредени канелюри), образуващи мрежест орнамент. Характерна за категорията на полугрубата керамика е врязаната украса от плитки тесни линии, нанесени с остър предмет във вече позасъхналата глина, като често пъти повърхността след това е била грижливо полирана (обр. 6 *г—ж*). Врязаните линии са успоредни и образуват меандри, триъгълници и ромбове и обикновено са групирани по пет. Последните понякога се затварят от единична, перпендикулярна спрямо тях линия. На разстояние от около 0,01 м една от друга такива врязани линии могат да украсяват и долните части на вазовидните съдове или амфори (обр. 5 *л*), но тук вече повърхността на стените не е полирана след нанасянето им. Срещат се и съдове, чиято долна част под прелома е покрита с отвесно или косо нанесена барботина.

Съдовете от категорията на грубата керамика обикновено са украсени с барботина, като само един пояс, започващ от ръба на устието надолу, широк около 0,015—0,02 м, е полиран (обр. 7, 11 *в—ж*). По техника на нанасянето барботината е няколко вида. Най-често се среща отвесно или косо нанесена с пръсти, а по-рядко тип „дъжд“ — с прекъсване (обр. 7 *а*), неорганизирана или т. нар. сламирана (обр. 7 *з*, 11 *д*).

Докато другите начини за украса на керамичните съдове са имали предимно декоративно предназначение с изключение на полирането, чиято функция вероятно е била да не позволява на съдовете да „таят“, т.е. през стените да не се просмукват дифузно течностите, налети в тях, барботината освен като украса е имала и практическо предназначение. Нейната пореста повърхност, покриваща почти изцяло големите по размери груби гърнета, е задържала значително количество влага, постепенното изпаряване на която поддържало постоянна хладна температура във вътрешността на съда. По такъв начин съхраняваните в тези гърнета хранителни припаси се запазвали годни за употреба по-дълго време. Съдовете от първите две категории нямат подобно покритие отвън, защото са имали трапезно (кратковременно) предназначение или са били употребявани за съхраняване на течности, неподлежащи на бързо разваляне.

Установихме и някои единични случаи на орнаментация, например долни части от съд са покрити с триъгълни набождания, плещи — украсени с малки релефни дъгички, а един керамичен фрагмент е с орнамент във вид на зигзаговидна полирана лента, образувана от успоредно разположени прави редици набождания от широки в основата си триъгълничета, която очертава част от геометричен орнамент с правоъгълна форма (обр. 8 *а—г*).

Неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак е еднослойно. Както беше отбелязано, състои се от вкопани в тогавашния терен землянки, подредени в редица. Границите му засега не са установени, но може да се предположи районът, който е обхващало (обр. 1). По характера на кремъчните оръдия на труда, открити в землянка № 1, изработени с подчертана микролитна техника, селището може да бъде отнесено към долнодунавския комплекс култури, развивали се през втората половина на VI и началото на V хилядолетие пр.н.е. от двете страни на Дунав и принадлежащи към епохата на средния и късния неолит. Към този комплекс принадлежи откритата и проучена в Централна Северна България култура Хотница,[26] културата Усое I в Североизточна България,[27] културата Дудещи в Южна Румъния,[28] а така също и културата Хаманджия в Добруджа[29].

Определящ елемент за етнокултурната принадлежност на населението, обитавало новооткритото неолитно селище, а оттам и за относителната му хронология представлява керамичният материал. Разгледан като цяло той се свързва с носителите на културата Хаманджия. Голяма част от съдовете по техника на изработка и украса намират паралели в керамиката на фазите Головица (26,53%) от установените форми и Чамурлия де Жос (4,08%) от формите на тази култура.[30] Голям процент от керамичните съдове (69,38%) са оригинални по форма и украса. Въз основа на това може да се каже, че нео-

литното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак е по-ранно от селищата на културата Хаманджия, открити досега в Северна Добруджа, но генетически свързано с тях. В тази връзка то представлява нова фаза на споменатата култура, която беше наречена Блатница по старото име на днешното с. Дуранкулак. Засега тя се явява най-ранната фаза на културата Хаманджия, характеризираща неолитната епоха в Северна и Южна Добруджа. Това се подкрепя и от факта, че селището се състои от землянки — характерен белег за средния и началните етапи на късния неолит в тази част на Балканския полуостров, например селищата Цонево и Усое,[31] а също и селищата на културата Дудещи.[32] Единични керамични фрагменти със специфична украса (обр. 8 *а*, *г*) говорят за връзки на населението от селището „Нивата“ при с. Дуранкулак с носителите на културата Боян, фази Болинтинеану и Джулещи[33] и на културата Дудещи, фаза Малул Рошу,[34] но те не могат да се използуват като датиращ материал, защото са без стратиграфски данни и са попаднали тук случайно.

Неолитното селище „Нивата“ при с. Дуранкулак представлява подчертан интерес както за българската праисторическа наука, така и за праисторията на Югоизточна Европа. Фазата Блатница след окончателното й и задълбочено проучване ще даде възможност за уточняване на относителната и абсолютната хронология на неолитната епоха в Добруджа и ще обогати знанията ни за генезиса и разпространението на откритата в Северна Добруджа култура Хаманджия, както и за нейните връзки и влияния с останалите неолитни култури в тази част на Балканския полуостров.

[1] D. Berciu. Une civilisation néolithique récemment découverte en Roumanie; la civilisation de Hamandgia. — In: Nouvelles études d'histoire présentées au Xe Congrès des sciences historiques, Rome, 1955. I. Bucureşti, 1955, p. 29—46.

[2] Д. Берчу. Неолитната култура Хаманджия в България. — Археология, V, 1963, 1, с. 5—7.

[3] G. Il. Georgiev. Kulturgruppen der Jungstein- und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien). — In: L'Europe à la fin de l'âge de la pierre. — Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen, Prague — Liblice—Brno, 5—12 octobre 1959. Praha, 1961, p. 65—66.

[4] D. Pippidi şi D. Berciu. Din Istoria Dobrudgei. I, Getii şi grecii la Dunarea de Jos. Bucureşti, 1965, p. 29—43; D. Berciu. Cultura Hamandgia. Noi contribuţii. I. Bucureşti, 1966, p. 319; E. Comşa. Die Entwicklung, Periodisierung und relative Chronologie der jungsteinzeitlichen Kulturen Rumäniens. — Zeitschrift fur Archaeologie, VIII, 1974, 1, p. 1—44; Е. Комша. К вопросу об относительной хронологии и о развитии неолитических культур на юго-востоке Румынской Народной Республики и на востоке НР Болгарии. — Dacia, VI, 1962, p. 53—85.

[5] Х. Тодорова. Енеолит Болгарии С., 1979, с. 8.

[6] В района на с. Овчарово, Търговищки окръг, тя откри няколко неолитни селища, две от които бяха проучени чрез спасителни разкопки, вж.: Х. Тодорова. Овчарово. Праисторическа селищна могила. С., 1976, с. 7.

[7] Х. Тодорова. Археологическо проучване на селищната могила и некропола при Голямо Делчево, Варненско. — В: Селищната могила при Голямо Делчево (=РП, V). С., 1975, с. 5—9.

[8] По устни сведения на ръководителката на разкопките, за които й изказваме сърдечна благодарност.

[9] По устни сведения на ръководителката на разкопките, за които й изказваме сърдечна благодарност.

[10] И колектив в състав: К. Ботов, н.с. Ал. Бонев, М. Аврамова, Т. Димов, К. Меламед, А. Меламед.

[11] Той беше открит през лятото на 1979 г. Отстои на около 500 м югозападно от Големия остров. Досега са проучени 215 праисторически погребения.

[12] Така условно го нарекохме за разграничаване от селищната могила на Големия остров. Авторът благодари на ст.н.с. I ст. Х. Тодорова за ценните научни и методически указания в процеса на проучването и на подготовката на публикацията.

[13] Ранносредновековното селище на Големия остров и голяма част от принадлежащия му некропол са проучени изцяло и публикацията им е предстояща.

[14] Малка част от източния край на землянка № 1 не е доразкрита, защото лежи под централния профил на обекта.

[15] Х. Тодорова. Археологическо проучване на селищната могила, с. 85; E. Comşa. Données sur la civilisation de Dudeşti. — Praehistorische Zeitschrift, 46, 1971, 2, p. 212.

[16] Трасологическото изследване на кремъчния инвентар, както и на останалите оръдия на труда е извършено от н.с. Наталия Н. Скакун от Ленинградското отделение на Института по археология на АН СССР, вж.: Н. Н. Скакун. Оръдията на труда от неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг (типологично-трасологически анализ). — Археология, 1982, 1, с. 49.

[17] Х. Тодорова. Новая культура среднего неолита в северо-восточной Болгарии. — СА, 1973, 4, с. 25.

[18] E. Comşa. Op. cit., p. 211—213.

[19] Г. Б. Федоров и Л. Л. Полевой Археология Румынии. I. М., 1973, с. 43.

[20] Х. Тодорова. Цит. съч., с. 25 и цит. лит.

[21] Костеният материал, открит в неолитното селище при с. Дуранкулак, още не е изследван от специалист, поради което засега не сме в състояние да определим точно видовете животни, от които произхождат използуваните за изработката на тези оръдия кости и рога.

[22] Височина на съдовете между 0,135—0,155 м.
[23] Височина на съдовете между 0,135—0,255 м.
[24] Височина на съдовете между 0,135—0,157 м.
[25] Х. Тодорова. Энеолит Болгарии, обр. 39, 40.
[26] Е. Комша. К вопросу об относительной хронологии, с. 58.
[27] Х. Тодорова. Археологическо проучване на селищната могила, с. 11—12; Новая культура среднего неолита, с. 30—31.
[28] E. Comşa. Op. cit., p. 195—249.
[29] D. Berciu. Op. cit., p. 319.
[30] Ibidem, p. 27, fig. 16, 3, p. 193, fig. 97, 3, p. 249, fig. 147, 3, 4, 6, p. 261, fig. 156, 13, p. 263, fig. 158, 3.
[31] Х. Тодорова. Археологическо проучване на селищната могила, с. 96.
[32] E. Comşa. Op. cit., p. 204—205.
[33] E. Comşa. Istoria comunitatilor culturii Boian. Bucureşti, 1974, pl. 13_{10}, 17.
[34] E. Comşa. Données sur la civilisation Dudeşti, p. 220, fig. 13.

Hutte du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine

T. DIMOV

(Résumé)

La période de l'époque néolithique en Dobrudža du Sud il n'y a pas bien longtemps n'était pas encore établie par voie archéologique. Au cours des dernières années, à la suite de recherches intensives ont été faites les premières découvertes. Depuis 1978 on étudie près du village Durankulak au lieu dit „Nivata" sur le rivage occidental du lac un site néolithique, composé des huttes, disposées en ligne irrégulière. Pour le moment est étudiée entièrement la hutte septentrionale No 1. Elle représente une construction ovale, longue 7,80 m, large 5,40 m, creusée à une profondeur de 0,50—0,90 m dans la surface terrestre. La hutte comprend une pièce centrale et deux autres latérales. Au milieu de la pièce centrale a été découvert un foyer rectangulaire rempli de cendre qui a deux périodes d'édification et d'usage. Au Nord la hutte avait une petite entrée, séparée de la pièce centrale par un mur d'argile battue, tandis que du côté sud nous avons découvert une plate-bande légèrement élevée sur le plancher, utilisée vraisemblablement pour dormir. La construction de couverture était édifiée de 3—4 rangs de pilotis en bois, enfoncés en pente dans le loess jaune aux bouts joints, formant une coupole, épaisse environ 0,30—0,40 m.

Lors des recherches de la hutte nous avons découvert des instruments de travail en pierre, silex, en os et corne. Ce qui fait impression c'est la technique microlithique de fabrication des instruments de silex. Le matériel archéologique le plus nombreux et varié est la céramique. En général les fragments de vases se divisent en trois catégories: fins, semi-grossiers et grossiers. Ils sont décorés de cannelures, de différents genres d'ornement piqué et de barbotine.

Par suite des trouvailles découvertes jusqu'à présent on peut dire que le site néolithique „Nivata" près du village Durankulak est plus ancien que les sites de la culture Hamandžija, découverts jusqu'à présent, mais il est génétiquement lié à eux. Au point de vue chronologique il peut être rapporté à la seconde moitié du VIe millénaire av.n.ère., tandis que comme ensemble culturel il représente une nouvelle phase de la culture Hamandžija, appelée Blatnica d'après le nom précédent du village Durankulak. Elle est synchrone avec les cultures Hotnica dans la Bulgarie Septentrionale centrale, Usoe I de la Bulgarie du Nord-Est et avec les étapes récentes de la culture Dudeşti en Roumanie du Sud. La phase Blatnica après son étude approfondie ulterieure permettra de préciser la chronologie relative et absolue du Néolithique dans cette région et enrichira nos connaissances sur la genèse et la propagation de la culture Hamandžija ainsi que sur les liens et les influences avec les autres cultures néolithiques dans cette partie de la péninsule Balkanique.

Оръдията на труда от неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг
(типологично-трасологически анализ)

НАТАЛИЯ Н. СКАКУН

Оръдията на труда, открити в неолитното селище „Нивата" при с. Дуранкулак, образуват неголяма, но интересна сбирка.[1] Общият им брой е 200, от които 187 са от кремък, 10 — от други скали и 3 — от рог и кост.[2] Преобладават оръдията, изработени от кремъчни валуни, като кремъкът се различава по физико-химичните си свойства и по цвят — от черен до сивкавожълт. Сред тях почти не се срещат екземпляри, изработени от широко използувания в по-късните праисторически епохи „добруджански кремък".

Оръдията на труда са произвеждани в самото селище — в жилищата или наблизо около тях, за което свидетелствуват намерените ядра и голямото количество отломъци и малки кремъчни парчета — отпадъчен продукт от експлоатацията на ядрата. В едно от жилищата са открити две ядра. Те са с малки размери (0,04/0,035/0,02 м и 0,035/0,03/0,025 м) и са били използувани за получаване на пластини. И двете са с конусовидна форма и гладка, леко скосена ударна площадка. Едното е с кръгло напречно сечение, а другото — с една плоска отломъчна. Долните части на ядрата са заострени — вероятно за експлоатацията им е използувано специално приспособление — щипка, образувана от две пръчки, върху която било прикрепвано ядрото.

При типологическата класификация на кремъчните артефакти (табл. I) ще се спрем преди всичко на полуфабрикатите — пластини и отломъци — за изработване на оръдия на труда. За пластините са характерни малки и средни размери (шир. до 0,015 м), правилни призматични очертания, удължени пропорции, прав профил и равни странични ръбове. Срещат се както цели (с малка ударна площадка и булбус), така и фрагменти. Отломъците имат почти четириъгълна, триъгълна или овална форма, малки и средни размери (шир. 0,025—0,04 м).

Неголяма група пластини и отломъци са ретуширани. Ретушът е дребен и едър, затъпяващ и заострящ и е нанасян както откъм горната, така и откъм долната повърхност на полуфабрикатите.

Сред изследваните оръдия добре се очертава групата на стъргалките. Те са изработени от отломъци и се различават по форма. Преобладават четириъгълните и триъгълните с изпъкнал и прав ретуширан ръб. Друга група са изработените от овални и кръгли отломъци. Част от тях имат изпъкнала горна страна, покрита изцяло с ретуш, други са

Таблица I

Типологическа класификация на артефактите от неолитното селище „Нивата" при с. Дуранкулак, Толбухински окръг

Артефакт	Техника	Брой
Ядра	конусовидни	2
Отпадъци	фрагменти, люспи	60
Отломъци	неретуширани	51
	ретуширани	4
	с ретуширана вдлъбнатина	4
Пластини	неретуширани	35
	ретуширани	3
	с ретуширана вдлъбнатина	6
Резци	с косо затъпяване	1
	клиновиден среден	1
Стъргалки от отломъци	кръгли: високи	4
	кръгли: с изцяло ретуширан околен ръб	2
	кръгли: с частично ретуширан околен ръб	3
	обикновени	10
	прави	1
	общо	187

с пълен приръбест ретуш, при трети ретушът обхваща 2/3 от периметъра на отломъка. Трябва да отбележим, че подобни артефакти са открити в разположеното в непосредствена близост енеолитно селище на Големия остров в езерото при с. Дуранкулак. Такива артефакти не са типични за енеолитните селища от този район както по суровината, така и от типологическа гледна точка. По всяка вероятност това е доказателство за генетическа връзка между двете селища.

Отделна типологическа група образуват пластините и отломъците с ретуширани вдлъбнатини. Пластините имат симетрично и асиметрично разположени вдлъбнатини по страничните ръбове. Понякога на единия ръб се срещат няколко ретуширани вдлъбнатини. Същото се наблюдава и при отломъците. Вдлъбнатините са ретуширани с едър и дребен затъпяващ ретуш от горната страна.

Сред оръдията от селището „Нивата" в Дуранкулак се намират и два резеца. Единият е клиновиден среден резец от пластина, другият — с косо затъпяване от отломък.

Оръдията, изработени от други скали, са представени от топор с трапецовидна форма, равномерно шлифован от всички страни. Работният му ръб е изпъкнал и деформиран от употреба. Подобно изделие е един полуфабрикат за топор. Останалите каменни оръдия

Таблица II

Класификация на оръдията на труда от неолитното селище „Нивата" при с. Дуранкулак според употребата им

Приложение в	Оръдия	Брой
Земеделие	елемент за сърп	1
Лов и скотовъдство	стъргалки за кожа	27
	ножове	10
	гладилки за кожа	5
	шила	3
Дървообработване	стъргалки	17
	ножове	5
	триони	1
	топор	1
Обработка на камък	чукалка	1
	ретушор	1
	абразив	1
Обработка на кост	резци	2
Грънчарство	гладилка	1
Всичко		76

1

● *Обр. 1. Следи от работа върху кремъчна пластина, използувана като елемент на сърп: а) микрофотография; б) рисунка. Fig. 1. Traces de travail sur une lame en silex, utilisée comme élément de faucille: a) microphotographie; б) dessin*

представляват малки речни валуни с различно функционално приложение.

Костените оръдия са представени от шила с традиционна форма. Те са равномерно шлифовани от всички страни върху абразив, върхът е заострен, а епифисът образува ръкохватка.

По технико-морфологичните си признаци инвентарът на селището има типичния за този район неолитен характер.

Всички описани оръдия бяха подложени на трасологически анализ, който показа различия в употребата им (табл. II).

На първо място трябва да отбележим кремъчна пластина от сърп, тип Карановo

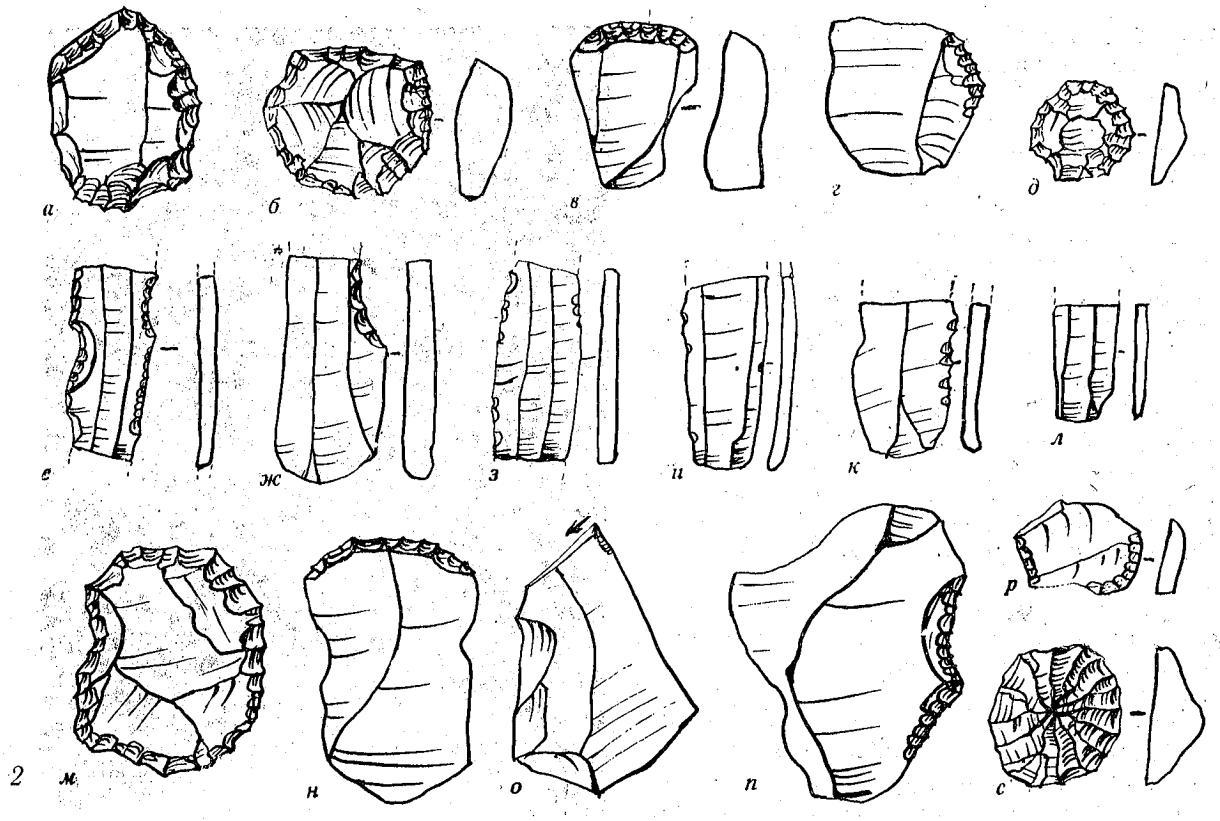

● *Обр. 2. Кремъчни оръдия на труда от неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг, функционално разграничение: а—д, м, н, р, с) стъргалки за кожа; е, ж, п) стъргалки за дърво; з, и, л) ножове. Fig. 2. Outils de travail en silex du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine, différenciation fonctionnelle: а—д, м, н, р, с) grattoirs à peau; е, ж, п) gratoirs à bois; з, и, л) couteaux*

(обр. 1). Върху горната и долната ѝ повърхност се забелязва излъскване, обхващащо единия ѝ ъгъл. Това е доказателство, че тази пластина е използувана като елемент от съставно оръдие, като е била закрепена под ъгъл към извита ръкохватка.

Най-голяма група (вече не от типологическа, а от функционална гледна точка) съставляват оръдията, които са употребявани за обработка на кожи. Това са разнообразни стъргалки и гладилки. Към стъргалките отнасяме и пластините без ретуш, чиито странични ръбове носят следи от обработката на кожите. Челните части на стъргалките са силно износени, ръбовете им са заоблени, линейните следи се виждат като малки резки, перпендикулярни на работния ръб. Тези оръдия са били използувани в различните етапи от обработката на кожите: от първоначалното остъргване на тъканите и мазнините от прясно одраната кожа до последната фаза (велурена обработка) (обр. 2 *а—д, м, н, р, с*). Гладилките са служели да се приготвя еластична кожа и да се разглаждат шевовете на направените дрехи. Това са неголеми речни валуни с полуелипсовидно напречно сечение. Работната (правата) повърхност на валуна е покрита с тънки прави резки. Обувки и дрехи били изработвани с помощта на описаните шила.

За разрязване на месото на животните и отделянето му от костите широко били използувани ножовете за месо. Те представляват неретуширани пластини. Работният им ръб е остър, покрит с дребен зъбчат ретуш, получен вследствие на продължителната им употреба (утилизационен). Под микроскоп, а понякога и с просто око се наблюдава, че работният ръб е слабо излъскан и върху му се различават тънки, успоредни на него резки (обр. 2 *з, и ,л*).

Групата на дървообработващите оръдия включва стъргалки (обр. 2 *е, ж, п*), ножове (обр. 2 *к*), трионии и каменни топори. Върху вдлъбнатия работен ръб на стъргалките се забелязва стъпаловиден утилизационен ретуш. Ножовете за дърво са също с вдлъбнати работни ръбове и плосък утилизационен ре-

туш. Сбирката съдържа фрагмент от пластина със силно нащърбен от употреба работен ръб (обр. 3). Характерът на утилизационния ретуш свидетелствува, че този артефакт е употребяван като трионче.

Известно е, че през неолита дървото било широко използувано за строеж на жилища, за изработка на съдове и други предмети на бита. Описаните оръдия са използувани за разцепване на трупи, обработване на повърхността им, за придаване на необходимата форма на дървеното изделие, а също и за фината обработка на дървото.

Кремъчният инвентар съдържа и резци, използувани при обработката на кост.

С помощта на плоски валуни с огладена повърхност били стривани минералните бои за украса на съдове. Върху тях личат многобройни вдлъбнатини, вътре със следи от охра.

Трябва да отбележим и находките — единични оръдия: рогов ретушор-посредник, абразив, гладилки за глинени съдове (малки речни валуни).

На базата на трасологическия анализ на артефактите от селището „Нивата" при с. Дуранкулак бяха определени различни във функционално отношение оръдия на труда, които типологически в повечето случаи не се различават. Например в типологическата група на неретушираните отломъци и пластини са разграничени: стъргалки за обработка на дърво и месо, ножове за месо и дърво и пр.

Тъй като селището е проучено само частично, нямаме възможност да дадем пълна характеристика на стопанството и да разграничим неговите отрасли. Ограничаваме се с описание на функционалните групи оръдия на труда: използувани в земеделието (пластина за сърп); косвено свързани с преработката на продуктите от лова и скотовъдството (ножове, стъргалки, гладилки, шила); дървообработващи (стъргалки и ножове за дърво, топори); използувани за първична и вторична обработка на кремъка и други скали (чукалки, ретушори, абразиви); използувани при грънчарското производство (гладилки, хромели за стриване на минерални бои).

В заключение трябва да подчертаем голямото значение на комплексното проучване

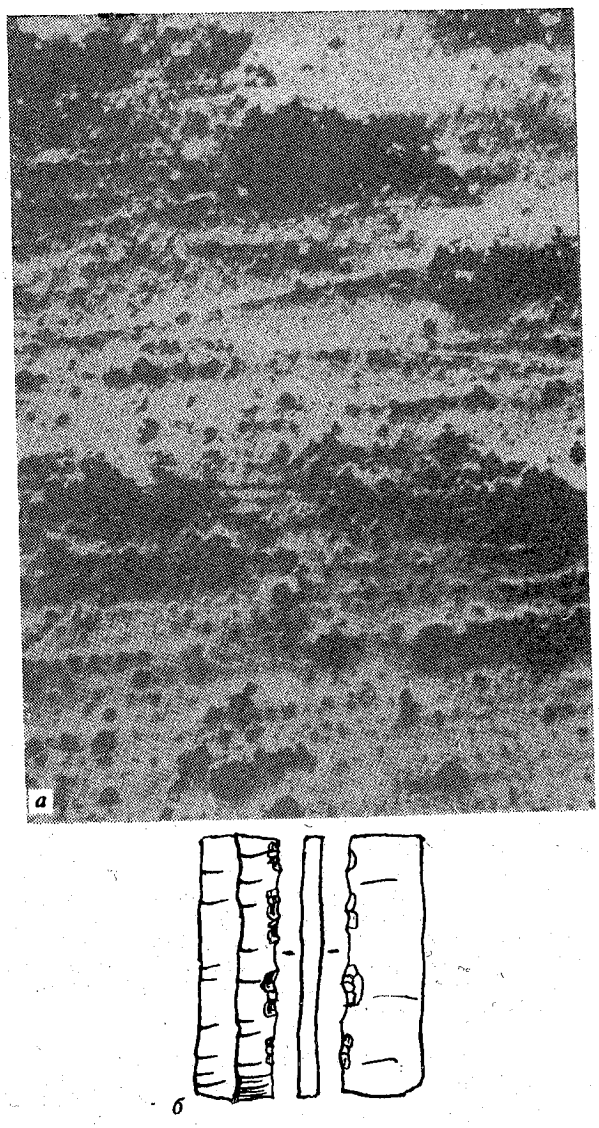

3

● *Обр. 3. Следи от работа върху кремъчна пластина, използувана като трионче за рязане на дърво: а) микрофотография; б) рисунка. Fig. 3. Traces sur une lame en silex, utilisée comme scie à bois: a) microphotographie; б) dessin*

на оръдията на труда — от формално-типологическа и от трасологическа страна. Съчетаването на двата вида анализ значително разширява възможностите за по-правилно определяне на културната и хронологическата принадлежност на изследвания паметник и за по-пълно характеризиране на стопанството на неговите създатели.

[2] Авторката благодари на сътрудниците от Секцията по праистория на АИМ при БАН, специалисти по палеолит и мезолит, за помощта при превода на специалната терминология.

[1] Т. Димов. Землянка от неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг. — Археология, 1982, 1, с. 33.

Les outils de travail du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine (analyse typologique-traçologique)

N. N. SKAKUN

(Résumé)

Au cours des dernières années dans la préhistoire une importance toujours plus grande acquiert la méthode complexe dans l'étude des outils de travail. Le présent ouvrage est un essai d'analyser l'ensemble des outils du site néolithique „Nivata" près du village Durankulak à l'aide des méthodes de la typologie et de la traçologie. L'industrie de silex du site est caractérisée comme hautement développée — des lames à traits typiques de l'époque néolithique. A l'aide de microscope par voie traçologique sont déterminés des outils de travail différents d'après leur usage, utilisés dans différentes branches de l'économie et de la vie, parmi lesquels: élément de faucille, grattoirs, couteaux et polissoirs pour le traitement de peaux, grattoirs et couteaux à bois, etc. La plupart d'entre eux, au point de vue typologique, se rapportent à un seul et même groupe, Par exemple les grattoirs à bois et à viande, les couteaux à bois et à viande et autres du point de vue typologique sont des éclats et des lames non retouchés.

Епиграфски данни за стоата на античния град при Сандански (III в. на н. е.)

АЛЕКСАНДРА ДИМИТРОВА

Античният град при Сандански е най-значителното селище в долината на Средна Струма през древността. Центърът на съвременния град е разположен изцяло върху развалините на старото селище. Поради това всяка изкопна дейност винаги е накърнявала затрупаните старини. В последните двадесет години зачестиха спасителните разкопки, предизвикани от интензивното жилищно строителство. В резултат на това към известните се прибавиха нови епиграфски паметници,[1] раннохристиянски базилики,[2] обществени и граждански постройки[3]. Получиха се неизвестни данни за разположението на римския,[4] късноантичния,[5] раннохристиянския[6] и средновековния[7] некропол на града.

При спасителни разкопки на обект „Пощата" в центъра на съвременния град бяха разкрити старохристиянска базилика и голям архитектурен ансамбъл на север и запад от нея.[8] Западната фасада на този ансамбъл представлява галерия с колони. Рухнали,[9] колоните, капителите и базите за колони са запазени на място, всички полегнали на една страна. Изследванията показаха, че тук се е намирал раннохристиянският център на града.

Всички колони на портика са вторично употребени. Най-голям интерес сред тях представлява гранитната колона с надпис. Тя е запазена изцяло (дълж. 2,47 м, горен диам. 0,35 м, долен диам. 0,36 м, вис. на горния релефен пръстен — апофезиса 0,065 м, вис. на афезиса 0,07 м). По средата на колоната на разстояние 0,86 м една от друга има две дупки с размери 0,05/0,03 м за закачване на преградна решетка. На 1,04 м от апофезиса е изсечен надпис на гръцки език в 9 реда (обр. 1):

Μ(ᾶρκος) Αὐρ(ήλιος)Καπι-
τωνιανὸς
Ἀλέξανδρος
καὶ Τερεντι-
ανὴ Ἰουλία
ἀρχιερασάμ(ε)-
νοι τοὺς τῆς
στοᾶς κειόνας
τῇ πατρίδι.

В превод: Марк Аврелий Капитониан Александър и Терентиана Юлия, като бяха жреци, [подариха] на родния си град колоните на стоата.

Височина на буквите 0,05 м, разстояние между редовете 0,025—0,03 м. Лигатури на О и Σ — р. 3 и на N, А и Σ — р. 8.

Новооткритият надпис е важен документ за строителството в града през римската епоха. Оттам са известни и други строителни надписи, които съобщават за изграждането на обществени сгради.[10]

Имената на дарителите са от латински произход и са от често срещаните в епиграфските паметници от нашите земи.[11] Марк Аврелий Капитониан носи преномена и гентилното име на император Каракала. След реформата на Каракала в 212 г. с т.нар. Constitutio Antoniniana много траки и други граждани възприели неговото име.[12] Номенът Καπιτωνιανὸς Ἀλέξανδρος сочи, че лицето е от гръцки произход или от елинизирана фамилия. Сигурно е, че е получило римско гражданско право с посочения декрет и оттам гентилното име и преномена на императора. Имената със суфикс -ianus (-ιανός) показват притежание или произход и се срещат при освободени роби или при осиновяване. Капитониан Александър е бил освободен роб или осиновен.[13] Римското име Capito е засвидетелствувано в този край в надпис от с. Илинденци, Благоевградски окръг, датиран във II в.[14]

Юлия Терентиана е римско женско име, известно и от другаде в нашите земи. Личното то име Ἰουλία е много популярно, засвидетелствувано е и в друг надпис от Сандански.[15] Гентилното име Терентия се среща по-рядко. Познато е от надпис, намерен в с. Горни Романци, Пернишки окръг, и от друг — от с. Горно Спанчево, Благоевградски окръг.[16] По-често е мъжкото име Терентий. Суфиксът -iana (-ιανη) навежда на същите разсъждения — за освобожденчество или осиновяване. Имената обаче не предоставят никакви сведения за етническия произход на римската гражданка. Непосредствено след имената на двамата дарители е посочено, че са изпълнявали длъжността жреци (ἀρχιερασάμενοι). Тази длъжност осигурявала завидно обществено и материално положение. Жреците имали грижата за поддържането на императорския култ в градовете на империята. Всеки град в отделните провинции имал своя локален жрец, който наблюдавал строежите на обществени сгради, грижел се за образователното дело, организирал циркови игри и театрални представления и др.[17] Бихме искали да се спрем на два от многобройните надписи с подобно съдържание, произхождащи от Мала Азия, които са важни като аналогии на надписа от Сандански. Първият — от Исаура,[18] съобщава, че синът на Флавий Пий „. . . ἀρχιερασάμε/νος τὴν στοὰν κειόνων εἴκοσι πέντε / καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἐργαστήρια σὺν τῷ ψαλ[ι]δώματι ἐκ φιλοτειμίας κατεσκεύασεν ἐκ / τῶν ἰδίων συναρχιερασαμένης αὐτῷ καὶ Αὐρη[λί]ας Ἀθηναίδος τῆς γυναικός“. Вторият — от Анкира,[19] посочва, че „. . . ἔργα κοινὰ ἐγένετο ὑπ᾽αὐτοῦ ναοὶ μεν Ἄρεως . . . στοαὶ ἐ[ν] παλατ[ί]ωι, στοὰ ἐν ἱπποδρόμωι Φλαμινίωι.“ Посочените примери не само разкриват отделни страни от многообразните функции на жреците, но и дават сведения за включването на стоата в римското градоустройство.

Античният град при Сандански е имал ἀρχιερεύς още през II в. в лицето на Клемес Пюриас, с чиито дарения и грижи била построена сградата на градския съвет.[20]

Подобни надписи със строително съдържание са все още твърде редки от нашите земи. Един от тях произхожда от римската баня край Стара Загора.[21] От него става

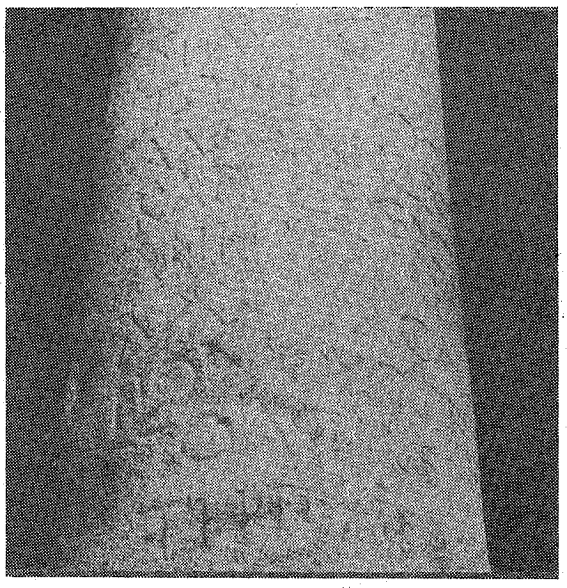

1

● *Обр. 1. Надпис на гръцки език върху гранитна колона, открита при разкопките на обект „Пощата“ в Сандански, с данни за стоата на античния град (III в. на н.е.). Fig. 1. Inscription en langue grecque sur une colonne en granit découverte lors des fouilles du chantier „Poštata“ à Sandanski, avec des données sur la stoa de la ville antique (IIIe s. av. n. ère)*

известно, че първожрецът Улпий Хиероним построил със свои средства банските помещения и нимфеума с цялата им украса и статуи.[22] Това е документ за големите финансови възможности на жреците и за тяхното високо обществено положение в живота на градовете. Този факт намира потвърждение в новия надпис от Сандански, където е посочено, че двама жреци, мъж и жена, със собствени средства построяват колоните на стоата — τοὺς τῆς στοᾶς κειόνας. След надписите от Сердика, Пауталия, Одесос, Филипопол и Никополис ад Иструм[23] това е нов документ, в който е засвидетелствувана жреческа двойка. По традиция съпругата на главния жрец е заемала длъжността главна жрица, но не са редки и случаите, когато тази почетна служба заемала дъщерята.[24]

Двата надписа от Сандански — този за строителството на градския съвет, датиран във II в., и новооткритият — показват, че жреческата колегия е утвърдена институция в този град. Последният дава и сведението, че в античния град е съществувала стоа.

В своя първоначален смисъл *стоа* означава място за философски разговори и срещи. Стоата била любимо място на поетите. Там се четели произведения, водели се оживени спорове.[25] Като архитектурен тип тя представлявала дълга открита галерия с един или два реда колони. Такъв вид стоа служела като място за разходки, празнични тържества, театрални представления.[26] Разполагането на колоните в две, три и четири страни я трансформира в характерния за елинистическата епоха перистилен двор. В този си вид стоата намерила широко приложение в оформянето на площадите, храмовете, обществените сгради и богатите частни жилища в антична Гърция.

Римляните възприели този архитектурен тип най-напред в гражданската базилика (basilica forensis), а след това във вътрешността на частното жилище. Най-цялостно стоата била приспособена към плана на ранохристиянската базилика.[27] Като едностранна колонада стоата намерила изключително приложение при оформянето на дългата фасадна страна на жилищните комплекси, обърнати към улицата и свързани с нея. На тази страна се намирал и централният вход на жилището. По този начин типът на стоата твърде много се отдалечил от своето първоначално предназначение. Обширни портици оформяли улиците на римските градове.

Досега от епиграфските паметници от нашите земи за стоа става дума в гръцки надпис от светилището на вр. Арковна в южния склон на Провадийска планина, като явно се касае за портика на светилището.[28] По-иначе стоят нещата със стоата в града при Сандански — тук очевидно става дума за сграда. Начинът на изписване на буквите, както и преноменът и гентилното име на император Каракала (211—217) го датират в негово време или след това, т.е. след първото десетилетие на III в. По това време в града е имало построена стоа — средище на духовния живот. Още при император Антонин Пий (138—161) градът бил повишен в ранг, а това означавало нови възможности за строителство на обществени сгради, за благоустрояване на селището.[29] При неговите наследници Марк Аврелий и Луций Вер била построена сградата на градския съвет.[30] Половин век по-късно благодарение щедростта на император Каракала строителната дейност в града получила нов размах.[31] С неговото име се свързва изграждането или преустройството на градския площад (ἀγορά). Една от проявите на строителен подем в града било изграждането на стоата през първата половина на III в. като елемент от цялостното оформление на градския площад.

Досегашните разкопки в Сандански, които имат изключително спасителен характер, засягат късноантичния и ранновизантийския период от съществуването на града. По-ранните епохи, чиито следи са запазени на много по-голяма дълбочина, са документирани откъслечно с части от зидове, керамика и монети при разкопките в центъра на града. По-значителни останки от сгради бяха разкрити при строежа на Градския универсален магазин и на сградата на Спестовна каса на ул. „Г. Димитров", където беше разкопана част от екседра. От същия обект произхожда долна част от мраморна статуя — римско копие на Праксителовата Венера Родоска. За великолепието и монументалността на сградите може да се съди по случайно открити архитектурни детайли — част от касетиран таван с изящно изработени розети, колони, римско-йонийски капители, фрагменти от мозайки. С повече и сигурни данни за архитектурния облик на града, за неговите обществени сгради разполагаме от надписите. Както не отстъпвал на съвременните му градове със своите представителни постройки — градски съвет, гимназион, хра-

мове, бани, стоа — изобщо добре уреден градски площад, така той нямал и по-различна съдба от тях в цялостното си развитие. Разкопаният раннохристиянски комплекс на значителна площ в центъра на съвременния град и откритите преди това в непосредствена близост раннохристиянски паметници са разположени на мястото на разрушени квартали от по-ранни епохи. За това свидетелстват и значителният брой монети отI—IVв. от разкопките или открити случайно.

Покритият портик на централната улица (porticus) от мраморни и гранитни колони е още едно указание, че на това място трябва да търсим агората на античния град, която наследил старохристиянският форум. Стоата едва ли се е намирала много по-далече от мястото на преупотребата на колоните.

Една от особеностите на римските градове в България е, че те се изграждат на основата на елинистическите традиции под силно малоазийско влияние. Това намира израз, на първо място, в изграждането на уличната мрежа и градския площад с принадлежащите му обществени сгради. Засега единствената археологически засвидетелствувана стоа у нас е в Никополис ад Иструм на северната страна на градския площад.[32] Като съдим по плана на площадния комплекс на Филипопол,[33] можем да предположим, че в северната му страна е съществувала стоа, а не базилика, но това е твърде несигурно, тъй като в сектора разкопки не са правени.

Прибавени към тези ни познания, данните от новооткрития надпис не само допълват сведенията за голямата строителна дейност през първата половина на III в. на територията на античното селище при Сандански, но и дават нови доказателства за елинистическите традиции и източните влияния в оформянето на площадите на римските градове в България.

[1] Б. Геров. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. — ГСУ ФФ, LIV, 3, 1959/60, с. 184—214; В. Велков. Нови епиграфски данни за античната история на град Сандански. — ИАИ, XXIV, 1961, с. 248—259; V. Velkov. Contributi epigrafici alla storia della provincia di Macedonia. — Archeologia, XIV, 1963, p. 65—70; G. Mihailov. IGBulg, IV, 2264—2268, 2270, 2274—2279; V. Gerasimova-Tomova. Le monument funéraire d'un prétorien du village de Džigurovo, arrondissement de Sandanski. — Studia in honorem Veselini Beševliev. Sofia, 1978, p. 198—201; A. Dimitrova. Die frühbyzantinische Stadt bei Sandanski im Licht der archäologischen Forschungen. — Etudes Balkaniques, 1979, 4, p. 127—146.

[2] Т. Иванов, Д. Серафимова и Н. Николов. Разкопки в Сандански през 1960 г. — ИАИ, XXXI, 1969, с. 105—205. През 1964 г. под ръководството на Д. Серафимова от ОИМ, Благоевград, са проведени спасителни разкопки (непубликувани) на ул. „Партизанска", където е открита старохристиянска базилика с многоцветни мозайки.

[3] През 1970 г. под ръководството на авторката с участието на н.с. Ваня Попова бяха проведени спасителни разкопки (непубликувани) на терена, определен за строеж на Градски универсален магазин. Беше открита значителна част от голяма обществена сграда с колонада от III—IV в.

[4] През 1970 г. при изкоп на трасе за водопровод в югоизточната част на града се откри некропол от късноримската епоха.

[5] Г. Кузманов. Късноантичен некропол в Сандански. — Археология, XX, 1978, № 1, с. 13—21.

[6] В. Велков. Цит. съч., с. 248—249; Т. Герасимов. Раннохристиянска гробница при гр. Сандански (Св. Врач). — ИАИ, XXIX, 1966, с. 222—225.

[7] Н. Николов. Средновековни български накити от гр. Сандански. — МПК, 1971, № 1.

[8] А. Димитрова. Археологически данни за форума на античния и ранновизантийския град край Сандански. — МПК, 1980, № 5, с. 19—23.

[9] Вероятно сградата е унищожена при природно бедствие.

[10] В. Велков. Цит. съч., с. 255 и цит. лит.

[11] G. Mihailov. IGBulg, II, 537; III, 2, 1593_{15}, 1882; IV, 1922_4, 2124, 2241.

[12] В. Бешевлиев. Проучвания върху личните имена у траките. С., 1965, с. 27.

[13] Пак там, с. 32.

[14] В. Велков. Един античен град в долината на Средна Струма. — ИАИ, XXVI, 1963, с. 145, обр. 6.

[15] G. Mihailov. IGBulg., IV, 2275.

[16] Ibidem, 2113, 2302_6.

[17] S. Brandis. RE, II, Stuttgard, 1896, col. 473—475.

[18] R. Cagnat. IGR, III. Paris, 1910/11, 287.

[19] Ibidem, III, 159; XIX, 20.

[20] В. Велков. Цит. съч., бел. 3—5.

[21] Д. Николов. Строителен надпис от римската баня край Стара Загора. — Археология, 1968, 1, с. 43—47. Срв. и бележките на: L. Robert. Des Carpathes à la Propontide. — Studii clasice, XVI, 1974, p. 53.

[22] Улпий Хиероним, никомедиец, „. . . ἀρχιερώμενος κατεσκεύασεν ἐκ τῶν ἰδίων λουτρῶνα καὶ τὰ δύο ἀποδυτήρια καὶ τὸ φριγ(ι)δάριον καὶ τὸ νυμφαῖον ἐκ θεμελίων σὺν πάντι τῶν κόσμωι αὐτῶν. . ."

[23] G. Mihailov. IGBulg, IV, 1918_5, 1919_8; I, 66_9; III, 888; II, 660_9.

[24] Г. И. Кацаров. Нови антични паметници от България. — ИИД, IV, 1915, с. 6.

[25] Hobin. Stoa. — RE, IVa, 1931, col. 40.

[26] Всеобщая история архитектуры. II, 1. М., 1949, с. 274.

[27] E. Stikas, Les basiliques paléochrétiennes d'Amphipolis de Macédoine récemment découvertes. — In: Corsi di cultura sull'arte Ravennate e Byzantina. Ravenna, 1972, p. 298.

[28] G. Mihailov. IGBulg, II, 845: „. . . . . πορεος ἱερεῖς τὴν στοὰν / [ἐκ τῶν ἰδί]ων ἐποίησαν. . .".

[29] Б. Геров. Цит. съч., с. 194.

[30] В. Велков. Цит. съч., с. 255.

[31] Пак там, с. 258.

[32] Т. Иванов. Градският площад на Никополис ад Иструм според новите проучвания. — Археология, 1977, 2, с. 24; С. Н. Бобчев. По въпроса за термоперипатоса на Никополис ад Иструм. — Археология, 1981, кн. 3, с. 8—14.

[33] Х. Джамбов, М. Матеев. Форумният комплекс на Филипопол. — Археология, 1979, 3, с. 47.

Données épigraphiques sur la stoa de la ville antique près de Sandanski (IIIe s. de n. ère)

AL. DIMITROVA

(Résumé)

Lors des fouilles de sauvetage au chanter arcéologique „Poštata“ au centre de la ville Sandanski fut découvert un ensemble paléochrétien qui fait partie intégrante des édifices, conservés dans le souterrain du Musée archéologique municipal. Sur une des colonnes en granit du portique de l'édifice à l'Ouest de la basilique paléochrétienne est taillée une inscription en langue grecque en 9 lignes, entièrement conservée. La manière dont elle est écrite et le nom de l'empereur Caracalla la datent après la première décennie du IIIe s. L'incsription contient des données concernant la construction publique dans la ville au temps de Caracalla et communique que les deux prêtres **Μ(ᾶρκος) Αὐρ(ήλιος) Καπιτωνιανὸς Ἀλέξανδρος et Ἰουλία Τερεντιανή** à leurs propres frais ont pris soin d'édifier les colonnes de la stoa.

Les données de l'inscription et l'endroit de la découverte de la colonne témoignent que le forum paléochrétien a succédé à l'agora de la ville antique.

Критика и рецензии

АЛ. ДИМИТРОВА-МИЛЧЕВА. АНТИЧНИ ГЕМИ И КАМЕИ ОТ НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ МУЗЕЙ В СОФИЯ. С., Септември, 1980, 185 с., 326 черно-бели ил., 27 цветни ил.

В труда се обнародва за пръв път сбирката от антични геми и камеи на Националния археологически музей, София (326 бр.). Ценността ѝ се състои не само в стойността на гемите и камеите сами по себе си, но и на обстоятелството, че всички произхождат от българските земи.

Глиптиката (резбата върху скъпоценни или полускъпоценни камъни) е старо изкуство, чието начало може да се проследи в най-древните паметници от територията на Египет и Месопотамия, датиращи още от IV хилядолетие пр.н.е. Гемите имали различно предназначение — били използувани като украшения, печати и амулети. Тази широка употреба позволява тяхното изследване да разкрие различни страни от религиозния и естетически живот и от народния бит. Едновременно с това тези миниатюрни художествени паметници отразяват и следват общите тенденции в развитието, разцвета и упадъка на цялостния художествен живот през различни периоди в отделни области.

През елинистическия период се появил и вторият важен клон от глиптиката — камъните с изпъкнало релефно изображение (камеите).

Глиптиката възникнала като изкуство, което задоволявало предимно нуждите на господствуващите класи, и запазила този си дворцов характер в продължение на столетия до Августовата епоха. Повратна точка в нейното развитие е краят на I в. на н.е., когато тя се превърнала в народно изкуство, чиито произведения откриваме по цялата територия на Римската империя. В това отношение земите на днешна България, които били включени в римските провинции Долна Мизия и Тракия и отчасти в Горна Мизия, не правят изключение.

Авторката с основание отбелязва, че глиптиката в Мизия и Тракия за разлика от ювелирното изкуство през римската епоха не е създадена върху основите на стари традиции, въпреки че са ни известни златни пръстени-печати от класическата епоха и някои геми от елинистическата епоха. Тя с право отнася възникването ѝ като художествен отрасъл към периода на включването на тракийските земи в системата на Римската империя и свързва първите ѝ стъпки с масовото идване на преселници от източните области. Те донесли със себе си опит и традиции в гравьорското изкуство, които поставили в услуга на нуждите и изискванията на местното население. Но това не било механично пренасяне на художествен занаят от една географска област в друга. Глиптиката в тракийските провинции под влиянието на местните условия получава свое развитие и особености, които се проявяват в навлизането на „варварски“ елементи, по-груба техника на гравиране, опростеност на формата и стила и др.

Предлаганото изследване доказва, че от средата на I в. на н.е. глиптиката навлиза широко в бита на местното население, като броят на гемите нараства най-много през II в., рязко спада след началото на III в., а към IV в. може да се отнесе само незначително количество.

Определянето на хронологията на гемите и камеите от нашите земи е едно от важните постижения на труда. Датировката на подобен вид паметници е много трудна и в случая тя е добре аргументирана и убедителна, тъй като е използуван комплексен метод, приложим само при отлично познаване на паметниците както у нас, така и в чуждестранните сбирки. Като жалони в датировката са използувани геми, които произхождат от археологически комплекси с точни хронологични граници, формата на пръстените, в които са монтирани част от тях, както и стиловите особености и техниката на гравиране. Всичко това показва и добро познаване на произведенията на ювелирното изкуство от римската епоха в нашите земи, което все още не е цялостно проучено. Посочени са и видовете камъни, които най-често са използувани у нас за изработката на геми и камеи.

При определянето на стиловите особености на произведенията на глиптиката аналогии са търсени в паметниците от територите на Югославия, Унгария, Румъния и от Северното Черноморие (сбирките на Държавния ермитаж в Ленинград, Държавния исторически музей, Москва, държавните музеи в Киев, Тбилиси и Ереван). Работата с тях е позволила на авторката не само да посочи някои паралели на проучваните паметници от София, но и да направи кратки характеристики на гемите и камеите, открити в посочените области. Така например характерно за Северното Черноморие и особено за Херсонес е, че преобладават камеи с женски бюст и глава на Медуза. Освен това са посочени паметници, произхождащи от нашите земи и попаднали по различни пътища в тези сбирки.

Хронологически произведенията на глиптиката от Националния археологически музей се разделят в две големи групи — от ранноимператорската и от императорската епоха. Първата група е представена от малко екземпляри от Августово време, които имат слабо изпъкнала или плоска форма и са гравирани в твърде еднообразен материал. Те произхождат главно от Северна България.

В групата от императорската епоха се включват гемите с гротесков сюжет (грили), раннохристиянските геми, гемите с „гностически“ изображения, един сасанидски печат и камеите.

По отношение на сюжетите сбирката на София, Националния археологически музей, показва същите тенденции, каквито цялата римска глиптика,

и в нея първо място заемат изображенията на различни божества. Констатира се, че като цяло типът на божествата запазва елинския си характер, подчинен на една устойчива местна традиция, но паралелно с това проникват и чисто римски божества, като Геният на добрата съпулка, Немезида, Хелиос, Геният на смъртта и др. Кръгът на религиозните сюжети се съсредоточава постепенно около божества, които покровителствуват войската, плодородието, търговията и благоденствието. В селищата по долнодунавския лимес преобладават военните божества и символика, което е в пряка зависимост от настаняните в тях легиони и помощни части.

На първо място по брой са гемите с изображение на Зевс, като най-предпочитан е типът на Фидиевия Зевс, но се срещат и почти всички иконографски типове, характерни за римската епоха. Въз основа на стилови особености всички се отнасят към прехода от II към III в.

На второ място са гемите с образа на Фортуна и нейните символи. Най-често се среща образът на Фортуна-Изида и Фортуна-Пантейа.

Значителна част геми са посветени на Хермес-Меркурий, като много от тях имат не само еднакъв иконографски тип, но и еднакви стилови особености. Всички са открити в селища в Северна България.

От римските божества са изобразени още Марс (Арес), Хера (Юнона), Атина (Минерва), Ника (Виктория), Артемида (Диана), Аполон, Деметра, Немезида, Харпократ, Асклепий и Хигия, Дионис и неговият тиас, Херакъл, Диоскурите и др. Заслужава да се отбележи, че някои от божествата, като Херакъл, Зевс, Фортуна, са представени като двуглави — една специфична особеност на глиптиката в Тракия и Мизия.

Детайлното проучване на гемите от сбирката е позволило да се обособят отделни групи. Така група геми от Рациария се характеризира със стройно предаване на телата, богато надиплени хитони, предаване на подробности от лицето, с уверена и изискана резба. Друга група, чийто сюжет са Асклепий и Хигия или само Хигия, показва някои индивидуални особености и авторката предполага, че гемите са излезли от ръката на един гравьор с изявено предпочитание към здравеносните божества. Дейността на друго ателие, функционирало в Северна България (вероятно в Нове) през II—III в., се проследява в група геми, за които е характерна плитката резба, съвършено сумарното и плоскостно третиране на фигурите с явна тенденция към засилено обобщаване и към пренебрегване на подробностите. Вътре в тази група се очертава друга според един типичен белег — дъговидната линия, която следва извивките на тялото. Като самостоятелна група се отделят и гемите с изображение на конник, при които характерна особеност е третирането на хламидата с плъзгащи се насечени хоризонтално линии.

Голям дял в сбирката на Националния археологически музей заемат грилите-геми с изображения на най-фантастични съчетания на части на човешко тяло с части от животни, птици, риби, битови и културни предмети и др., както и на различни маски. За техния произход има изказани различни мнения, но авторката се присъединява към гледището за източния им прототип — за него намира подтвърждение в материала, с който борави. Появата на грилите в Тракия се отнася към II—III в. Според характера на изображенията са обособени в няколко типа, като най-често срещаните са тези с маска на силен и пан и тези с тяло на птица с човешка глава. Пет от гемите-грили, намерени в Северна България по типа на изображението им и по стиловите особености са определени като вероятно произхождащи от една работилница, функционирала в някой от мизийските градове.

Гемите с гностични изображения в Тракия и Мизия се появяват едновременно с грилите. Така върху две от гемите от сбирката е представен Хноубис, нанесени са заклинателни надписи и кабалистични знаци. Те засега са и единствените паметници, които свидетелствуват за разпространението на култа на Хноубис в нашите земи. Този тип геми показват, че през императорската епоха са настъпили дълбоки изменения в идеологията на местното население и в неговите религиозни вярвания. Върху две геми-амулети е показан Харпократ, на когото била приписвана голяма магическа сила.

Гемите със символи и надписи, свързани с ранното християнство, са малко на брой, а сасанидската глиптика е представена от единствен печат с ловна сцена.

Специално място е отделено на изследването на гемите с портретни изображения и от него се вижда, че има както вносни, така и местни произведения. Едно местно ателие е работило в нашите земи през първата половина на I в. на н.е. — негово произведение е гемата с портрет на някой от принцовете от Юлиево-Клавдиевата династия. Работата на ателие от първата половина на II в. се илюстрира от гемата от Нове, на която са представени бюстовете на мъж и жена.

Камеите също са застъпени сред паметниците от софийската сбирка. Камеите с женски бюст са представители на местен тип от III в., който в повечето случаи носи занаятчийски характер.

Камеите с глава на Медуза, поставени на медалиони, обици, пръстени и др., имат апотропеично значение. Повечето от екземплярите са намерени в Северна България и сред тях се различават три варианта.

Друга голяма група камеи се обединяват от общия сюжет (детска главичка), но като стил и изпълнение са твърде различни. Особено индивидуализирана е и се отличава по финеса на изпълнението камеята от Нове, която вероятно изобразява някой от принцовете от началото на III в. в ранна детска възраст.

Най-много камеи са открити на територията на провинция Мизия и този количествен показател в голяма степен подкрепя идеята за техния местен произход.

Произведенията на глиптиката са паметници с малки размери и лесно преносими и затова определянето на техния произход е много труден за решаване въпрос за всеки изследвач. В случая, както бе казано вече по-горе, като опорна точка може да послужи донякъде фактът, че всички са намерени в днешните български земи. Щателното им проучване позволява да се види, че всичките имат провинциален характер, а сходствата в стила и техниката им определят групи, които произлизат от едни и същи ателиета. Трудно е със сигурност да се посочи къде точно са се намирали гези гравьорски работилници, но засега най-много археологически доказателства за работа на гравьори през римската епоха у нас има от Нове и Рациария. В подкрепа на това становище са и откритите няколко недовършени геми в Нове. Това естествено не изключва възможността да са съществували работилници и другаде. Посочените примери убедително доказват, че в периода II—III в. в Нове е имало работилници на гравьори, които работят под силно италийско

влияние и чиято най-голяма активност съвпада с периода на разцвета на градовете в Долна Мизия и Тракия в прехода между двата века. Като втори център на глиптиката в нашите земи през римската епоха се очертава Рациария. В града и близката му околност са открити и много богати златни накити, които го характеризират и като най-голям център на златарската промишленост в земите на днешна Северна България. Авторката много правилно използува археологическите открития през последните десетилетия, които очертаха района на Михайловград като един от най-значимите рудодобивни центрове на Балканите, и го сочи като основа на голямото развитие на златарството в земите на днешна Северозападна България. Интензивното производство на златарски изделия в Рациария и нейната територия през II—III в. е задоволявало не само местните нужди, а е намирало широк пазар в селищата и от двете страни на Балкана и е достигнало чак до Херсонес, Виминациум, Интерциза. Подчертано е разпространението на златни колиета със скъпоценни камъни и ажурни прешлени тип „Рациария" на територията на България, в Северното Черноморие и Източна Сърбия. Рациария е голям център, който на фона на общото развитие на ювелирното изкуство създава свои локални форми, които стилистически се отличават с простотата на орнаменталните мотиви. По отношение на формата и на орнамента накитите от Рациария изпитват силно влияние от сирийското ювелирно изкуство. Вероятно от Сирия са били внасяни като суровина и полублагородни камъни, обработвани на място от тукашните майстори.

Трябва да се подчертае, че трудът на А. Димитрова-Милчева е първо изследване върху гемите и камеите от нашата страна в тяхната цялост. Предмет на публикация са били само отделни паметници. За пръв път е направено изследване на произведенията на глиптиката от Тракия и Мизия, което показва значението на това изкуство в нашите земи през античността и мястото, което е заемало сред другите художествени занаяти. Задълбоченият, всестранен и точен анализ на паметниците от сбирката на Националния археологически музей — най-голямата у нас, дава възможност на авторката да проследи развитието на това изкуство на миниатюрата, да разграничи отделни групи както по стил и техническа изработка, така и по сюжет и в резултат да предложи съответната датировка.

А. Димитрова-Милчева се е отнесла много сериозно към работата си. Прехвърлен е огромен археологически материал не само от българските музеи, но и от голям брой чуждестранни, което й е позволило да добие точен поглед върху изследвания материал, да направи сполучливи съпоставки, да отдели работата на местните ателиета от вноса, както и да посочи вероятните центрове на местно производство. Трябва също да се подчертае, че разглеждането на глиптиката в Тракия и Мизия е направено на фона на цялостното икономическо, политическо и културно развитие на провинциите, т.е. не се разглежда в тесни типологически рамки, а като една страна от цялостното развитие на живота тук през I—III в. В труда е използувана богата литература и авторката познава добре последните научни постижения в тази област.

Съществена част от книгата е подробният каталог на сбирката, който за всеки паметник съдържа стегнато описание с всички възможни данни, датировка и съответната литература. Подреждането на паметниците е съобразно сюжета. С черно-бели снимки са илюстрирани всички геми и камеи, а когато са съставна част от накит, е представено и украшението. Най-красивите и интересни екземпляри са показани с 27 цветни снимки. Трябва да отбележим чистата и точна работа на фотографа Ст. Маджаров, която има решително значение за качеството на труд с подобен характер. В приложенията са включени още показалци на имената — географски; материал; богове, герои, хора; животни, растения, символи, предмети, както и таблица за връзката на инвентарните номера с каталожните.

Книгата е написана стегнато, с лек и увлекателен език и това я прави достъпна за широк кръг читатели, които се интересуват от историята и развитието на нашите земи през римската епоха. Същевременно всеки специалист ще се срещне с едно интересно изследване и ще намери събрани всички научни данни за сбирката от геми и камеи на Националния археологически музей.

Досадно е, че в такова хубаво и навременно издание са допуснати много технически грешки, като например двойното отпечатване на доста голям пасаж от текста, липса на страници, много разместени или сгрешени букви при набора на имената и др.

Книгата е реализация и продължение на идеята за издаване на богатите сбирки на Националния археологически музей в София. Да се надяваме, че тя ще бъде продължена от други трудове, които едновременно ще популяризират и ще въведат в научно обръщение паметници от миналото на нашата страна.

ВЪРБИНКА НАЙДЕНОВА

XXVII национална археологическа конференция в Михайловград

От 10 до 13 май 1982 г. Археологическият институт и музей при БАН, Дирекция „Музеи, галерии и археологически проучвания" при Комитета за култура, Окръжният съвет за култура и Окръжна дирекция „Културно-историческо наследство" в Михайловград организираха XXVII национална археологическа конференция. Бяха отчетени резултатите от проучванията и разкопките през 1981 г.[1] Дневният ред на тази конференция бе обогатен и с доклади, посветени на важни проблеми от различни периоди на българската археология. Така бяха поставени на обсъждане освен конкретните най-важни постижения през отчетната 1981 г. и интересни въпроси из областта на праисторията, античната и средновековната археология.

XXVII национална археологическа конференция бе открита от акад. Д. Ангелов, директор на Археологическия институт и музей при БАН. Бе поднесено приветствие от името на ОК на БКП и от ИК на ОНС.

Съобразно традицията деловата работа на конференцията започна с разглеждане на състоянието и перспективите на археологическите проучвания в окръга-домакин. Г. Александров докладва за резултатите от археологическите проучвания в Михайловградски окръг и перспективите на тяхното развитие. В обобщителен доклад на ст.н.с. Л. Огненова-Маринова, В. Божилова и Г. Александров, изнесен от Л. Огненова, бяха представени извънредно интересните разкопки в Михайловград, разкриващи античната култура на римския град Монтана. Арх. К. Василева от НИПК разгледа проблемите на консервацията на археологическите паметници в Михайловградски окръг.

Следобедното заседание на 11 май беше посветено на проблемите на Секцията по праистория, където бе направен преглед на най-важните открития през 1981 г. и бяха докладвани общо резултатите от проучванията. Н.с. Н. Сираков говори за проучването на палеолита в България, н.с. Ив. Панайотов запозна присъствуващите с формирането на ранно-бронзовите култури в България, Ст. Чохаджиев направи преглед на разкопките на обектите от епохата на неолита. Н.с. Ив. Иванов говори за хода на разкопките на Варненския енеолитен некропол и за подводното проучване на наколното селище в м. Арсенала при Варненското езеро, ст.н. с. I ст. Х. Тодорова направи общ преглед на проучванията на обектите от епохата на халколита, н.с. Ал. Бонев — на обектите от бронзовата епоха. Докладът на ст.н.с. П. Боев и н.с. Л. Кавгазова беше посветен на въпроса за неолитната революция у нас в светлината на антропологичните данни.

Заседанието на 12 май бе посветено на резултатите от проучванията в областта на античната и тракийската археология. Н. Петрова докладва за разкопките на надгробни могили в Смолянски окръг, н.с. Ив. Василчин — на тракийски некрополи в Толбухински окръг, н.с. Ст. Дамянов — на Деултум. В доклада на н.с. Д. Гергова-Домарадска и н.с. М. Домарадски бяха поставени на обсъждане някои проблеми на ранножелязната епоха в Северозападна Тракия. Ст.н.с. М. Чичикова представи обобщение на разкопаните обекти от I хилядолетие пр.н.е., П. Доневски докладва за резултатите от разкопките на Дуросторум, където се очертават основите на военния лагер на XI Клавдиев легион, н.с. В. Герасимова-Томова разгледа най-интересните открити през 1981 г. надписи от Мизия и Тракия, които съдържат нови данни за историята и материалната култура. Обобщителен доклад за разкопаните обекти от римско и ранновизантийско време направи н.с. Л. Слокоска.

Следобедното заседание на 12 май бе посветено на проблемите на българското средновековие. Н.с. Г. Джингов разгледа резултатите от разкопките на средновековните обекти през 1981 г., ст.н.с. Ат. Попов се занима с проблемите на града през XIII—XIV в. в България в светлината на последните археологически проучвания. Голям интерес предизвикаха резултатите от разкопките на старобългарския манастир при с. Равна, Варненски окръг, от IX в.: н.с. П. Георгиев докладва за архитектурата, н.с. К. Константинов — за надписите и рисунките. Интерес предизвика и докладът на П.Петрова от ОИМ, Шумен, която съобщи резултатите от аеронаблюдения на обекти в Плиска. Чрез аероснимки са установени очертанията на неизвестни обекти, които ще са предмет на бъдещи разкопки. Проф. Ат. Милчев докладва за проучванията в околностите на с. Градница, Габровски окръг.

По повечето доклади станаха оживени разисквания.

С оценка на резултатите от XXVII национална археологическа конференция акад. Д. Ангелов закри заседанието. На 13 май участниците можаха да се запознаят с най-интересните и подобре проучени обекти на територията на Михайловградски окръг.

Състоя се среща между окръжното партийно и държавно ръководство и ръководството на Археологическия институт и музей, на която бяха обсъдени проблемите за бъдещите археологически проучвания в окръга и подписан договор за изследователската работа през следващото десетилетие.

1 Публикувана е брошура: Археологически открития и разкопки през 1981 г. XXVII Национална конференция по археология в Михайловград. Михайловград, 1982, 120 с.

Монетните находки, открити в България през 1980 г.

I. Антични монети

Гръцки монети

Силистра

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в околиостите иа града било иамереио малко съкровище от сребърни моиети. От иего за иумизматичиата сбирка иа Нацioиалиия исторически музей са откупеии две дидрахми иа Истрос (IV—III в. пр.и.е.).

По сведеиие иа Вл. Пенчев.

с. Бошуля, Пазарджишки окръг

През пролетта иа 1980 г. при прекопаване иа овощиа градииа в околиостите иа селото били иамереии разпръснати из пръстта около 40 сребърии моиети, както и фрагменти от малък глинеи съд, в който били укрити. От тях в колекциоиер от София видях 15 моиети, които се разпределят, както следва: 8 хемидрахми иа Тракийски Херсонес, 5 хемидрахми на Парион, 1 тетрадрахма иа Филип II, отсечеиа в Амфиполис в годиите 342/1—329/8, с допълнителеи знак глава иа двуликия Яиус (G. Le Rider. Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II, frappé en Macédoine de 359 à 294. Paris, 1977, pl. 35, 309) и 1 статер от типа силеи, държащ в прегрьдките си меиада. Той е изработеи от сребъриа сплав с тъмиосиво-череи оттеиък, т.е. от самородио иепречистеио сребро, съдържащо оловии примеси.

Отличиата запазеиост на отсечеиата в Амфиполис тетрадрахма от Филипов тип показва, че и това разпръснато съкровище подобио иа ияколко други моиетии иаходки от средното и горното течеиие иа Марица е вероятио отзвук от драматичиите събития, свързани с бунта иа Мемиои и неговото потушаване.

с. Невестино, Кюстендилски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в землището иа селото било иамереио съкровище от тетрадрахми иа Филип II, Александър III и Лизимах. От тези монети, разпръснати между частии лица, Иля Прокопов видял 3 броя.

Сведеиието дължа иа И. Прокопов.

Ямбол[1]

При редовии археологически разкопки иа елиинистическия могилен иекропол в Кабиле, ръководеии от Л. Гетов, бе иамереио през 1979 г. в могила № 4 (гроб 4) малко моиетио съкровище. То е съставено от 1 тетрадрахма и 9 драхми иа Александър III.

По сведение иа Д. Драганов.

Ямбол

При прекопаваие иа водопроводеи каиал в райоиа на елиинистическия могилеи иекропол иа Кабиле били иамереии случайно иа купчиика в пръстта 11 броизови моиети. 9 от тях са сечеии в Месамбрия в периода III—II в. пр.и.е., а върху останалите две се разчита името иа Одесос. Заедно с моиетите са иамереии и 4 броизови гривии.

Находката е постъпила изцяло в сбирката иа ОИМ, Ямбол.

Сведението дължа иа Д. Драгаиов.

с. Ноевци, Перишки окръг

През есеита иа 1980 г. при изкопна работа в райоиа на селото били намереии иа купчинка в пръстта (монетите вероятио са били поставеии в кесия, която е изгиила) двайсетииа сребърни моиети. От тях в колекционер в Перник видях следиите екземпляри: 2 тетрадрахми с името на квестора Езилас и 1 римски републикански деиар с името иа магистрата D. Junius Silanus — 90—89 г. пр.н.е. (E. A. Sydenham. The Coinage of the Roman Republic. London, 1952, № 644).

с. Бисер, Хасковски окръг

През пролетта на 1980 г. при прекопаване иа овощиа градина в околиостите иа селото случайно било иамереио съкровище от тетрадрахми иа Атииа от т. иар. втори период иа иейиото моиетосечеие, иа Тасос, както и тетрадрахми — подражаиия иа тези иа Александър III и иа Лизимах, отсечеии в моиетарииците иа Месамбрия, Одесос и Бизаитиои.

Точиият брой иа моиетите, разпилеии между частии лица, ие е известеи. Били са поставеии в съд от червеиа глииа, който при иамираието бил счупеи.

Колекциоиер от Хасково ми показа два фрагмеита от съда, 3 варваризираии тетрадрахми иа Лизимах, отсечени в моиетариицата иа Бизаитиои, и 1 тетрадрахма иа Атииа с имеиата иа моиетните магистрати **ΗΡΑΚΛΩΝ-ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ** (орел), сечеиа в 56—55 г. пр.и.е. по хроиологията на Левис — Бьориигер (Chr. Boehringer. Zur Chronologie Mittelhellenistischer Münzserien 220—160 v. Chr. Berlin, 1972, p. 203).

с. Стубел, Михайловградски окръг

При изкопиа работа в райоиа иа селото през пролетта на 1980 г. бил иамерен иатрошеи керамичеи съд, пълеи с тасоски тетрадрахми и римски републикаиски деиари.

От това съкровище, разпръсиато между колекциоиери от Михайловград и София, са откупеии за иумизматичиия фоид иа НИМ 7 тасоски тетрадрахми.

По сведеиие иа Вл. Пеичев.

Плевенски окръг

Неизвестио кога и при какви обстоятелства в окръга била иамереиа иаходка, съдържаща двайсетииа тасоски тетрадрахми и иеуточиеи брой драхми иа Аполония и Дирахиои.

От това разпръснато между частии лица съкровище за иумизматичиата сбирка иа Археологическия иистиут и музей са откупеии 4 тетрадрахми на Тасос. Иивеитаризираии са под № CCXXXXIV — 1980.

Римски монети

Мездра

При прекопаваие иа каиал за водопровод през лятото на 1980 г. в райоиа иа града било намереио иатрошеио малко глииеио съдче с около 30 римски деиара от I—II в. От това съкровище, разпръсиато между частии лица, в колекциоиер от Мездра видях следиите миого добре запазеии деиари: Домициан (81—96) — 5, Траяи (98—117) — 4 и Хадриаи (117—138) — 3.

Русенски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в окръга била намерена монетна находка, съдържаща стотина римски денара от II—III в. От това съкровище, разпръснато между колекционери, за нумизматичната сбирка на АИМ бяха откупени 10 екземпляра, които се разпределят, както следва: Хадриан — 1, Антоний Пий (138—161) — 3, Марк Аврелий (161—180) — 2, Септимий Север (193—211) — 1, Юлия Домна — 1, Елагабал (218—222) —1 и Юлия Меза — 1.

Находката е инвентаризирана под № ССХХХХIII — 1980.

с. Голямо Шивачево, Сливенски окръг

През есента на 1972 г. при разкопаване на овощна градина в землището на селото било намерено глинесто съдче с римски денари и антониниани от II—III в. От тях за сбирката на ОИМ, Сливен, били откупени 117 монети, които се разпределят така: д е н а р и: Комод (176—192) — 1, Септимий Север — 4, Юлия Домна — 1, Каракала (198—217) —6, Плавтила — 1, Гета (209—212)— 2, Макрин (217—218)—2, Елагабал — 3, Юлия Соемия— 1, Юлия Меза — 2, Север Александър (222—235) — 5, Юлия Мамея — 1, Максимин (235—238) — 4; а н т о н и н и а н и: Гордиан III (238—244) — 50, Филип баща (244—249) — 23, Филип син — 4, Отацилия Севера — 7.

Сведението дължа на М. Радева.

с. Царевец, Плевенски окръг

През 1969 г. в м. Муса Ага в землището на с. Царевец, недалече от Свищов, бил намерен случайно глинен съд с 53 бронзови монети, сечени от името на различни градски управи през епохата на римското владичество в нашите земи. 50 монети постъпват в сбирката на Градския исторически музей, Свищов, където са инвентаризирани под общ № 1970. Монетите се разпределят по следния начин: Н и к о п о л и с а д И с т р у м: Макрин — 5, Диадумениан — 3, Елагабал — 8, Гордиан III — 4; М а р ц и а н о п о л: Септимий Север — 2, Каракала — 2, Макрин — 1, Макрин и Диадумениан — 1, Елагабал — 3, Елагабал и Юлия Соемия — 1, Север Александър — 6, Гордиан III — 2; О д е с о с: Елагабал — 1, Гордиан III и Транквилина — 1; А н х и а л о: Септимий Север — 1; А д р и а н о п о л: Гордиан III — 9.

Сведението дължа на Х. Терзиев.

с. Брястово, Ловешки окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в околностите на селото било намерено съкровище от бронзови монети. От тази интересна находка прегледах 12 много добре запазени екземпляра. Те се разпределят така: С е р д и к а: Септимий Север — 1, Каракала — 2; Н и к о п о л и с а д И с т р у м: Септимий Север — 2, Плавтила — 1; А в г у с т а Т р а я н а: Каракала — 2, Гета — 2; А д р и а н о п о л: Септимий Север—1, Каракала—1.

с. Кладоруб, Видински окръг

При неизяснени обстоятелства през пролетта на 1980 г. в землището на селото било намерено съкровище от римски денари и антониниани от III в. Монетите били разпръснати между частни лица. За нумизматичната сбирка на НИМ са откупени само 6 антониниана на Требониан Гал (251—253).

По сведение на Вл. Пенчев.

Кюстендил

През пролетта на 1980 г. в м. Дрянов дол при копаене на канали за нуждите на разположения недалече язовир били намерени фрагменти от натрошен глинен съд, около който били разпръснати значителен брой медни римски антониниани от втората половина на III в. От тях за нумизматичната сбирка на ОИМ, Кюстендил, са откупени само 14 екземпляра с имената и образите на императорите Галиен (259—268) и Клавдий II (268—270).

По сведение на И. Прокопов.

с. Ряхово, Русенски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в землището на селото била намерена голяма монетна находка от медни римски антониниани от втората половина на III в. От нея за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени 1459 екземпляра.

Сведението дължа на Вл. Пенчев.

с. Дряново, Ямболски окръг

През пролетта на 1980 г. при сондажни проучвания в м. Сарлъка били намерени заедно с човешки кости 11 медни римски монети от IV в. В сбирката на ОИМ, Ямбол, постъпили 5 екземпляра с името и образа на Константин Велики (306—337).

По сведение на Д. Драганов.

Свищов

През 1977 г. при редовни археологически разкопки в Нове в помещение от източната съкровищница на принципията било намерено съкровище от 360 медни римски монети от IV в. Найголямата част от тях принадлежат на Лициний баща (307—323) и на Константин Велики.

Сведението дължа на Хр. Терзиев.

с. Лозен, Хасковски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в землището на селото било намерена колективна находка от медни римски монети от IV в. От нея за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени 35 екземпляра, които се разпределят, както следва: Констанций II (324—361) — 5, Констанций Гал (351—354) — 1, Валент (364—378) — 17 и Валентиниан I (364—375) — 12.

По сведение на Вл. Пенчев.

с. Попинци, Пазарджишки окръг

Неизвестно кога при изкопна работа в землището на селото били намерени на купчинка в пръста 11 силно изтрити медни римски монети от IV в. Те са с имената и образите на Констанций II и на Валент.

По сведение на И. Прокопов.

Софийски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в окръга била намерена находка от 249 медни римски монети от IV в. Те се разпределят по следния начин: Констанций II — 178, Констанций Гал — 69 и Юлиан Апостат (355—363) — 2. Находката е откупена за нумизматичната сбирка на АИМ, където е инвентаризирана под № ССХХХIX — 1980.

Находката ще бъде издадена от Б. Божкова.

София

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в столицата била намерена находка, съдържаща 42 медни римски монети от IV в. Монетите се разпределят, както следва: Лициний баща — 3, Лициний син — 1, Константин Велики — 21, Крисп — 1, Urbs Ro-

та — 2, Константин II (317—340) — 12, Констанций II — 2 и Теодосий I (379—395) — 1.

Находката е предадена безвъзмездно в нумизматичната сбирка на АИМ, където е инвертаризирана под № CCXXXXI — 1980.

с. Яна, Софийски окръг

При прекопаване на овощна градина в селото през пролетта на 1980 г. били намерени на купчинка в пръстта 7 миними от V в. От този период у нас са регистрирани незначителен брой монетни съкровища. Ето защо публикуването на малкото съкровище от с. Яна ще бъде принос към изясняване характера на монетната циркулация в Източната част на Балканския полуостров през V в.

Находката е откупена за нумизматичната сбирка на АИМ, където е регистрирана под № CCXXXXVIII — 1980.

2. Средновековни византийски и български монети

с. Горно Воден, Пловдивски окръг

По време на редовни археологически разкопки на обект „Базиликата", разположен между селата Горно Воден и Долно Воден, била намерена при разчистване на северната стена на сградата находка от 19 бронзови монети от VI в., където явно е била укрита набързо. Всички монети са от един номинал — 40 нумии (М). Разпределят се между следните владетели: Анастасий I (491—518) — 2, Юстин I (518—527) — 3 и Юстиниан I (527—565) — 13. Върху един от екземплярите името на владетеля не е добре гравирано, поради което е останало неразчетено. Най-късната монета в находката е на Юстиниан I, сечена в 558 г.

Определянето на монетите е направено от М. Боспачиева.

Несебър

При строеж на жилищен блок бил намерен фрагментиран глинен съд, около който били разпръснати византийски фолиси от VII в. От тази интересна находка за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени следните екземпляри: Констанс II (641—668) — 6, Константин IV (668—685) — 1 и Юстиниан II (685—695) — 1.

Сведението дължа на Вл. Пенчев.

с. Рила, Благоевградски окръг

При прекопаване на овощна градина в землището на селото през пролетта на 1980 г. били намерени случайно на купчинка в земята 11 бронзови анонимни византийски монети. Според колекционер от Станке Димитров, който прегледал всички екземпляри, преди да бъдат разпръснати между частни лица, монетите били сечени по времето на Роман III Аргир (1028—1034).

с. Брягово, Пловдивски окръг

През 1980 г. при изкопи за сграда в селото било намерено случайно глинено гърне, пълно с около 900 медни византийски скифати от XII в. От тази разпиляна между частни лица находка за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени 15 монети. Те се разпределят по следния начин: Мануил I Комнин (1143—1180) — 13 и Андроник II Комнин (1183—1185) — 2.

По сведение на Вл. Пенчев.

Кюстендилски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в окръга била намерена малка находка от медни византийски скифати от XII в. 33 монети от тази находка са откупени за нумизматичната сбирка на АИМ и инвентаризирани под № CCXXXXV — 1980. Монетите се разпределят по следния начин: Мануил I Комнин, III монетосечене — 11, IV монетосечене — 8, Исак II Ангел (1185—1195) — 14.

с. Тишаново, Кюстендилски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в землището на селото било намерено съкровище от медни византийски скифати от XII—XIII в. От тях за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени 300, които се разпределят, както следва: Мануил I Комнин—8, Андроник I Комнин — 2, Исак II Ангел — 79, Алексий III Ангел (1195—1203) — 105, български имитации, тип А — 62, тип В — 30, тип С — 13, латинска константинополска имитация, тип А (малък модул) — 1.

Определянето на монетите и тяхната класификация са направени от Вл. Пенчев.

Велико Търново

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в града била намерена находка от 128 медни византийски скифати от XII—XIII в. Монетите се разпределят по следния начин: български имитации, тип А — 2, тип В — 1, тип С — 20, латински имитации (голям модул), сечени в Константинопол, тип А — 2, тип Е — 2, тип Н — 4, тип О — 3 (орязани), тип Р — 1, тип R — 1 (орязана), тип Т — 6, тип U — 4, латински имитации (голям модул), сечени в Солун: тип С—1 (орязана), латински имитации (малък модул), с неуточнен монетен двор, тип А—58, тип В — 1, тип С — 3, тип D — 4, тип Е — 5, тип F — 2, тип G — 3, Мануил Дука (1230—1237), Солунска монетарница, тип А — 2, тип D — 1, тип F — 1, Йоан Дука Ватацес (1222—1254) — 2 (сечени в Солунската монетарница след 1246 г.).

Определянето на монетите е направено от К. Дочев преди разпиляването на находката между колекционери от Велико Търново.

с. Баниска, Русенски окръг

При пролетно прекопаване на зеленчукова градина през 1979 г. е намерено в землището на селото съкровище от медни византийски скифати от XIII—XIV в. От него за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени следните монети: български имитации, тип А — 1, тип С — 4, латински имитации (малък модул), сечени в Константинопол, тип А—22, тип С—1, тип D — 1, тип G — 1, тип J—1, тип N — 4, тип R — 1, тип Т — 2, Теодор I Ласкарис (1208—1222), първи период на неговото никейско монетосечене (малък модул)—2, Мануил Комнин Дука (малък модул)—3, Йоан Комнин Дука (1237—1244) (малък модул)—3, епирски деспот Йоан II Орсини (1323—1335)—1 и 28 неопределяеми поради лоша запазеност. С монетите е откупена и медна апликация с позлата, намерена заедно с тях. Върху нея е представена трилистна лилия.

По сведение на Вл. Пенчев.

с. Граматиково, Бургаски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в района на селото било намерено съкровище от перпери и златни украшения. От тази интересна находка, разпръсната между частни лица, видях у колекционер от Бургас следните екземпляри: Йоан III Дука Ватацес — 2, Андроник II с Михаил IX (1295—1320) — 2 и Андроник II с Андроник III (1320—1330)—1.

Елхово

През пролетта на 1980 г. при изкопна работа в околностите на града били намерени на купчинка в пръстта 8 сребърни монети (вероятно са били поставени в кесия, която е изгнила) на латински феодални владетели в Гърция, управлявали през XIV в. От тази необичайна за нашето монетно обръщение находка била откупена за нумизматичната сбирка на НИМ само 1 монета — сребърен грош на владетеля на остров Кипър Пиер I (1359—1369).

Сведението дължа на Вл.Пенчев.

с. Дружба, Варненски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в околностите на селото била намерена монетна находка от сребърни български и сръбски грошове от XIV в. От това интересно съкровище за нумизматичната сбирка на НИМ били откупени следните монети: 14 от типа Иван Александър с Михаил Асен, 29 на Стефан Душан като крал (1331—1345) и 14 на Стефан Душан като цар (1345—1355).

По сведение на Вл. Пенчев.

Видински окръг

През 1980 г. по време на дълбоката есенна оран в окръга било намерено съкровище от сребърни български и влашки грошове от втората половина на XIV в. Между екземплярите, които Иля Прокопов имал възможността да прегледа, имало грошове от типа Иван Александър с Михаил Асен, няколко на влашкия владетел Мирчо, както и двайсетина на Иван Срацимир (1360—1396).

Русенски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства на територията на окръга било намерено съкровище от сребърни български и влашки грошове от XIV в. От тази находка за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени 15 монети, които се разпределят по следния начин: грошове от типа Иван Александър с Михаил Асен — 5, Иван Срацимир — 8, Владислав I (1364—1377) — 1 и Раду (1377—1383) — 1.

Сведението дължа на Вл.Пенчев.

с. Литаково, Софийски окръг

През пролетта на 1980 г. при изкоп за основи на къща в селото била намерена глинена кадилница, пълна със сребърни монети, наниз и обеци. От това разпръснато между частни лица съкровище прегледах 24 монети, които се разпределят, както следва: Иван Шишман (1371—1393) —17 и Баязид I (1389—1402) — 7 акчета.

3. Турски и западноевропейски монети

Русенски окръг

През 1980 г. в окръга била намерена голяма колективна находка от турски акчета от края на XIV—XV в. От нея за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени 36 монети, които се разпределят по следния начин: Баязид I — 16 и емир Сюлейман (1402—1411) — 20.

По сведение на Вл. Пенчев.

с. Бели брод, Михайловградски окръг

Неизвестно кога и при какви обстоятелства в землището на селото било намерено съкровище от сребърни западноевропейски монети от XVII в. От него за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени 189, които се разпределят, както следва: Полша: Сигизмунд III — 184, четвъртталери, сечени в Гданск в годините 1615—1625; Испания; Филип III (1598—1621) — 1 талер, Филип IV (1621—1665) — 1 талер от 1635 г.; Белгийска конфедерация: 2 талера, сечени между 1600—1646 г., и Олденбург (Дания) — 1 талер, отсечен през XVII в.

Сведението дължа на Вл.Пенчев.

Видински окръг

По време на дълбоката есенна оран през 1979 г. в окръга било намерено глинено съдче, в което били укрити 328 сребърни западноевропейски и турски монети от XVI—XVIII в. Монетите заедно със съда били откупени за нумизматичната сбирка на НИМ. По сведение на Вл. Пенчев те се разпределят, както следва: 1 талер на Столберг, Германия, сечен в 1624 г., 1 талер на Белгийската конфедерация, сечен в 1641 г., 1 талер на Фризландия, сечен в 1618 г., 1 талер на холандския град Зволе, сечен в 1626 г., 1 талер на холандския град Кампен, сечен в 1623 г., 1 талер на Олденбург (Дания) (XVII в.), 7 пруски четвъртталери (XVII в.), 24 тройни грошове на Сигизмунд III (Полша), 1 троен грош, Унгария, сечен в 1606 г., 2 гроша на Людовик XIV (Франция), сечени в 1660 и 1662 г., 31 сребърни монети на Рагуза от периода XVII—XVIII в., 79 монети на Леополд I (Австрия), сечени между 1667—1703 г., 1 монета на Йосиф I (Австрия), сечена в 1707 г., 1 монета на Карл IV (Австрия), сечена в 1714 г., 2 половинталери на архиепископство Залцбург с години на отсичане 1681 и 1689, 6 четвъртталери на епископство Олмютц, сечени между 1673 и 1713 г., 1 четвъртталер на епископството Бреслау, сечен в 1680 г., 2 четвъртталери на Силезия с години на отсичане 1664 и 1673, 4 четвъртталери на Вюртемберг (Германия), сечени между 1664—1715 г., 3 акчета на Ахмед I (1603—1617), 1 акче на Мехмед IV (1648—1687), 1 акче на Мустафа I (1617—1623), 84 акчета на Ахмед III (1703—1730), 72 акчета на Махмуд I (1730—1754).

Шумен

През 1980 г. при неизяснени обстоятелства в града била намерена колективна находка от билонови турски монети от XIX в. От нея за нумизматичната сбирка на НИМ са откупени 153, които се разпределят, както следва: Махмуд II (1808—1839) — 56 и Абдул Меджид (1839—1861) — 97.

По сведение на Вл. Пенчев.

[1] В научно съобщение (Колективни находки с монети на Север III. — Векове, VIII, 1979, кн. 4, с. 76—83) К. Димитров дава сведения за малка „колективна монетна находка", намерена при системно провежданите в Кабиле археологически разкопки през лятната кампания на 1978 г. Съставена от 4 бронзови монети —3 на Лизимах и 1 на Север III (от типа орел-венец), тази находка, описана под № 7, дава основания на автора да изрази редица сериозни наблюдения върху хронологията и разпространението на Севтовите монети.

Според Д. Драганов, непосредствен участник в разкопките на Кабиле, тези данни са неточни (Д. Драганов. Към монетосеченето на тракийския владетел Спарток от Кабиле. — Нумизматика, XIV, 1980, кн. 2, с. 22, бел. 24). В полевата книга под отделни номера като единични изолирани монетни находки са заведени не 3, а 7 бронзови монети на Лизимах, както и 1 монета на Север III. Част от тези монети произволно е обявена от К. Димитров за „колективна находка" с цел вероятно да се докаже някоя от неговите предварително изготвени тези.

Й. ЮРУКОВА

Книгопис

Общи съчинения

Антонова Вера, В. Великов, Д. Георгиева и Е. Попова. Шуменският край през вековете. С., Септември, 1979. 177 с.

Рец.: Дочка Владимирова. — МПК, 1980, № 4, с. 52.

Велков, Велизар. Открития, откръития. . . — Обзор, 1980, № 50, с. 80—87.

Данни за бита и културата на древните обитатели на нашите земи от археологическите разкопки.

XXIV национална археологическа конференция в Пазарджик. — Археология, 1980, № 2, 60—61.

История на България. Том 1. Първобитно-общинен и робовладелски строй. Траки. С., БАН, 1979, 471 с., 16 к., цв. ил., табл., схеми.

Йонов, Михаил. Европа отново открива българите. С., Нар. просвета, 1980, 222 с., 8 с. ил.

Българите и българските земи през погледа на чужди пътешественици през вековете.

Калев, Димитър. Църквата „Св. Седмочисленици" (Изследване). С., Синод. изд., 1979. 127 с. с ил. и портр.

Преустроената т. нар. Черна джамия, построена през 1528 г.

Калоянов, Анчо. Български митове. (С предг. от Любомира Парпулова). С., Нар. младеж, 1979. 244 с.

Митологични представи и отгласи от митове на племената и народите, населявали нашите земи, пренесени през тринадесетвековното съществуване на българската народност.

Манова, Екатерина. Крайдунавският град Никопол в миналото. — Военноистор. сб., 1980, № 4, 69—81.

По археологически данни от римската епоха до османското владичество.

Овчаров, Димитър. Целеустремен творчески път. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 7.

За акад. Борис А. Рибаков.

Панайотов, Иван. XXV национална конференция по археология. — МПК, 1980, № 4, 54—55.

Пеев, Иван. Веществени паметници от златодобиването по българските земи. — Векове, 1980, № 4, 48—56.

Доклад пред симпозиума по минно дело, Варна 1975 г. Публикуван в т. 1 на „Първи симпозиум по история на минното дело в Югоизт. Европа".

Пенев, Ангел. Производството на цветни метали по нашите земи. — Проф. образ., 1980, № 6, 39—40.

Исторически преглед.

Попконстантинов, К. Проф. Иван Гълъбов (1918—1978). — Археология, 1980, № 2, 58—59.

По повод смъртта му. Дава библиография на археологическите и епиграфските му публикации.

Рашов, Григор. Военно и историческо значение на Петрохан-ския път. — Военноистор. сб., 1980, № 4, 61—68.

От предримската епоха до съвремието.

Станев, Петър. Рафаил Попов (1876—1940). — Год. музеите от Сев. България, 3, 1977, 228—232.

По повод сто години от рождението му.

Стоичкова, Теменужка, Магдалена Джамбазова и Веселин Караколев. Българският костюм — отражение на историческото ни развитие. — Текст. пром., 1980, № 6, 274—275.

Исторически преглед.

Хопп, Лайош. Стари унгарски хронисти на българска земя. — В: Българо-унгарски културни взаимоотношения. С., 1980, 363—375.

Христоматия по история на България. Т. 1. 2. Съст. П. Петров и В. Гюзелев. С., Наука и изкуство, 1968. 486 с.

Рец.: Анка Данчева-Василева. — Археология, 1980, № 1, 59—61.

Dujčev, Ivan, Velizar Velkov, Iono Mitev et Lubomir Panayotov. Histoire de la Bulgarie dès origines à nos jours. Roanne, Ed. Horvath, 1977. 486 p. 32 pl. 8 k. (Coll. „Histoire des nations européennes").

Rez.: Hans-Jürgen Kornrumpf — Südostforschungen, 38, 1979, 426—427.

Squarciapino, Maria Floriani. Scavi e scoperte di interesse romano all'estero. — Studi Romani, 21, 1973, 91—105, 524—534.

Преглед на проведените археологически разкопки в различни страни, вкл. и в България.

Tăpkova-Zaimova, Vasilka et Simeon Damjanov. The Bulgarian Lands a Hearth of Ancient and New Civilization. — Bulg. histor. rev., 8, 1980, No 1, 52—67.

Tăpkova-Zaimova, Vasilka et Simeon Damjanov. Les territoires bulgares — foyer de civilisation antique et nouvelle. — Etud. histor., 10, 1980, 35—53.

Праистория

Бонев, Александър Г. Некоторые проблемы фракo-микенских отношений. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 127—131.

Иванов, Иван Симеонов. Съкровищата на Варненския халколитен некропол. Албум. С., Септември, 1978.

Rez.: Henrieta Todorova. — Germania, 58, 1980, No 1—2, 169—174.

Мерперт, Н. Я. Ранные скотоводы Восточной Европы и судьбы древнейших цивилизаций. — Studia praehistor., 3, 1980, 65—90.

Николов, Васил и Васил Василев. Проучвания в Голямата пещера над с. Илия, Кюстендилски окръг. — Векове, 1980, № 3,71—76.

Станев, Петър. Състояние на проучванията на праисторическите култури в Централна и Северна България. — Год. музеите от Сев. България, 3, 1977, 5—29, 1 к.

Тодорова, Х. Классификация и числовой код пластики неолита, энеолита и ранней бронзовой эпохи Болгарии. — Studia praehistor., 3, 1980, 45—64.

Тодорова, Хенриета и Торос Хорисян. Овчарово. Албум. Снимки Т. Хорисян и Х. Тодорова. С., Септември, 1976. 125 с.

Rez.: Gh. Lazarovici. — Acta Musei Napocensis, 16, 1979, 844—846.

Тончева, Горанка. Миграционные движения в эпохи поздней бронзы и гальштата на территории Северо-Восточной Болгарии. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 261—268.

Berciu, D. Quelques problèmes de l'age du bronze thrace dans l'espace carpato-danubien. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 57—61.

Best, Jan G. P. et Nany M. W. de Vries. Eine Bronzezeitliche Kultur mit Apsishäusern in den Niederlanden und ihre Beziehungen. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978.S., 1980, 325—332.

Christova, Aksenia. Weryfikacyjne badania sondażowe na stanowis-

ku Usoe I, północno-wschodnia Bulgaria. — Sprawozdania archeol. 31, 1979, 95—109.

Comşa, Eugen. Contribution à la connaissance du processus d'„indoeuropéanisation" des régions carpato-danubiennes. — In: IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 29—33.

Ghetov, L. Le problème des sceptres zoomorphes en pierre. — Studia phaehistor., 3, 1980, 91—96.

Hanschmann, E. et Vl. Milojčič. Die deutsche Ausgrabungen auf der Argissa-Magula in Thessalien. III: Die frühe und beginnende Mittlere Bronzezeit. Teil I (Text); Teil II (Kataloge, Tafeln und Beilagen). Bonn, 1976.

Рец.: Васил Николов. — Археология, 1980, № 2, 56—57.

Hänsel, Bernhard. Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau. Teil 1 (Text), Teil 2 (Tafeln, Karten). Bonn, Rudolf Habelt Verlag, 1976. (Beiträge zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer Kulturraumes. Bd. 16 et 17).

Rez.: Alexandru Vulpe. — Germania, 1979, 57, 207—215; Растко Васић. — Старинар, 30, 1980, 138—139.

Ivanov, Ivan. Quelques résultats fondamentaux des fouilles de la nécropole chalcolithique de Varna (1972—1976). — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 25—28.

Katinčarov, R. Les civilisations en Bulgarie du Sud-Est pendant l'age du bronze. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 95—103.

Neolithic Macedonia. As reflected by Excavations at Ansa, Southeast Yugoslavia. Ed. Maria Gimbutas. Los Angeles, Univ. of California, 1976. 470 p. XXIX tabl. (Monumenta Archaeologica, 1).

Рец.: Борислав Јовановић. — Старинар, 28—29, 1979, 298—299.

Panayotov, Ivan. Metal Types and the Early Bronze Age in Bulgaria. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv 4—19 oct. 1978. S., 1980, 333—335.

Panayotov, Ivan. Problems of Metallurgy of the Late Bronze Age in the Bulgarian Lands. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 105—111.

Petrescu-Dimbovita, Mircea. La contribution des recherches archéologiques à l'histoire des Thraces nord-danubiens. (Age du bronze et début de l'age du fer). — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 164—180.

Podzuweit, Christian. Trojanische Gefässformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Ägäis und angrenzenden Gebieten. Mainz, Ph. von Zabern, 1979. VI, 249 p. ill. (Heidelberger Akad. der Wiss. Interakad. Komm. für die Erforschung der Vorgeschichte des Balkans. Bd. 1).

Разглежда и Балканския полуостров и българските земи.

Popovitch, Vladislav. Le chalcolithique thrace au Musée des Antiquités Nationales. — Antiquités nat. et internat., 2, 1961, No 3—4, 14—19.

Prenties, S. de Jesus. Varna and early metallurgy. — Antiquity, 1980, No. 54, 215—216.

Renfrew, J. M. The first farmers in southeast Europe. — In: Festschrift Maria Hope. Köln etc. 1979, 243—265(Archaeophysica, 8).

Roman, Petre. Ethno-kulturelle Bewegungen aus der frühen Periode der „thrakischen" Bronzezeit. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 63—68.

Siraková, Svoboda, Anna Dagnan-Ginter, Elzbieta Sasche-Kozlowska, Teresa Madeyska, Boleslaw Ginter, Nikolaj Sirakov, Kazimierz Kowalski, Janusz K. Kozlowski. Résultats des études des sédiments pléistocènes dans la grotte „Bačo Kiro" au cours de 1971—1973. — Studia praehistor., 3, 1980, 3—42.

Thom, A. et A. S. Thom. Megalithic Remains in Britain and Britany. Oxford, Clarendon Press, 1978.

Рец.: Петър Делев. — Археология, 1980, № 2, 55—56.

Tudor, Ersilia. Quelques aspects ethno-culturels de la période ancienne de l'âge du bronze dans l'espace carpato-danubien. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 69—72.

Vries, N. M. W. de. La maison à abside en Italie et des rélations balkaniques. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 318—324.

Античност

Богданов, Богдан. Орфей и някои проблеми на древната култура на нашите земи. — Пробл. култ., 1979, № 5, 72—86.

Бојовић, Драгољуб. Митрине иконе и иконе подунавског и трачког коњаника из Сингидунума. — Старинар, 28—29, 1979, 135—142, 4 с. л. ил.

Борисов, Борис. Оброчни плочки на тракийския конник от с. Съдийско поле, Сливенски окръг. — Изв. музеите Югоизт. България, 3, 1980, 23—33.

Василев, Васил П. Една група сребърни съдове от V в. пр.н.е. Принос към техниката на античната торевтика. — Изкуство, 1980, № 8, 18—21.

Василчин, Иван. Оброчни плочки от Толбухински окръг. — Изв. Нар. музей — Варна, 15, 1979, 112—115.

Габровски, Минко и Станимир Калоянов. Протоме на Пегас. — Векове, 1980, № 3, 77—82.

Георгиев, Петко. Непубликувани скулптурни паметници от Римските терми във Варна. — Изв. Нар. музей — Варна, 15, 1979, 95—101.

Гиндин, Леонид А. К проблеме фракийского вклада в греческую культуру. — В: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 216—219.

Горбанов, Петър и Иван Бъчваров. Тракийски селища и некрополи в Силистренски окръг. Каталог на находищата и находките. — Векове, 1980, № 4,85—93.

Гочева, Златозара. Тракийските крепости и мястото им в поселищната система. — Векове, 1980, № 4, 56—65.

Димитров, Д. Ил. Некоторые вопросы этнокультурной истории населения по правому берегу Нижнего Дуная в V—VII вв. — Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 451—454.

Дремсизова-Нелчинова, Цветана. Тракийски могилен некропол (II—III в.) край с. Вишеград, Кърджалийски окръг. — Археология, 1980, № 1, 18—27.

Златковская, Татьяна Д. Новогодный обряд хлестания у болгар и древнебалканская традиция. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 253—260.

Иванов, Теофил. Абритус. Римски кастел и ранновизантийски град в Долна Мизия. (Моногр.). Т. 1. Топография и укрепителна система на Абритус. С., БАН, 1980. 254 с. с ил.

Иванов, Т. Втори международен семинар по антична балканска керамика. — Археология, 1980, № 1, с. 65.

Иванов, Т. XII международен конгрес по изследване на римския лимес. — Археология, 1980, № 1, 62—63.

Иванов, Теофил. Македонски царски гробници при с. Вергина до Солун. — Векове, 1980, № 4, 99—101.

Иванов, Теофил. Термоперипатът в Никополис ад Иструм. — Археология, 1980, № 2, 1—15.

Илиев, Илия. Светилище на Хероса край с. Дряново, Ямболско. — Изв. музеите Югоизт. България, 3, 1980, 35—42.

Китов, Георгий. Конское снаряжение во Фракии. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 295—300.

Китов, Георгий. Стилевая характеристика памятников фракийского искусства с зооморфными изображениями. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 165—176.

Лордкипанидзе, Отар. Към проблема за гръцката колонизация по Източното Черноморие (Колхида). — Археология, 1980, № 1, 1—6.

Лордкипанидзе, Отар Д. Новейшие археологические открытия в Колхиде. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 73—80.

Манцевич, Анастасия П. Канфар из кургана Солоха (к вопросу о фракийских центрах торевтики). — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 61—72.

Манцевич, А. Об уздечках фракийского типа из кургана Огуз. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1, Bucureşti, 1980, 267—293.

Намира аналогии в находки от българските земи.

Маразов, Иван. Следи от Ашвамедха и Пурушамедха в култовите ритуали и царската идеология на траките. — Изкуство, 1980, № 3, 7—17.

Минчев, Ал. и П. Георгиев. Разкопки в Марцианопол през 1975 г. — Изв. Нар. музей — Варна, 15, 1979, 101—111.

Мороз, И. Н. Об одном варианте мифа о Геракле. История одной гипотезы. — Etud. balk., 1980, N 1, 129—134.

Мрозевич, Лешек. Положението на Нове в организационната структура на провинция Долна Мизия (I—IIIв.).—Векове, 1980, №4, 5—15.

Николов, Д. и Д. Янков. Антични водоснабдителни съоръжения от Стара Загора и Старозагорско. — Изв. музеите Югоизт. България, 3, 1980, 17—22.

Пейков, Атанас Ал. Раскопки в древнефракийском городе Евмолпия (1974—1978). — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 239—249.

XV международная конференция „Эйрене". — ВДИ, 1980, № 2, 217—220.

Предава кратко съдържанието на докладите на българските археолози.

Пилетић, Драгослав. Неке опаске у вези са проблемом дислокације римских легија на територији Мезије. — Зборник Народног музеја, 9—10, 1979, 55—59.

Писарев, Атанас. Разкопки на надгробна могила край град Стражица, Великотърновско. — Год. музеите от Сев. България, 3, 1977, 201—204, 3 л. прил.

Стоянов, Тотко. Митът за Артемида и Актеон в оброчни релефи от Тракия (II—III в.). — Археология, 1980, № 1, 27—33.

Султов, Богдан. XII международен конгрес по римска керамика. — МПК, 1980, № 4, с. 56.

Танкова, Валентина. Късноантична мозайка от Филипопол. — Археология, 1980, № 2, 27—35.

Танчева-Василева, Нели. Геми и амулети от фонда на Окръжния исторически музей — Ямбол. — Изв. музеите Югоизт. България, 3, 1980, 43—48.

Танчева-Хитова, Маргарита, Андрей Ив. Данов и Виолета Г. Станчева. Старият свят. С., Нар. просвета, 1980. 224 с. с ил. 40 л. ил. (Кратък исторически справочник. Т. 1).

На различни места в книгата сведения за селища и паметници от българските земи.

Тракийски светилища. С., Наука и изкуство, 1980. 218 с. 78 л. ил. (Тракийски паметници. Т. 2).

Авт.: Венеция Любенова, Василка Герасимова, Стефан Иванов, Васил Василев, Казимир Константинов и Гергана Табакова-Цанова.

Фол, Александър. Историческа приемственост между древността и средновековието. — Векове, 1980, № 3, 82—86.

Харитонов, Христо. Тракийските занаяти в древността. — Местна пром. и услуги, 1980, № 3, 28—29.

Христов, Стефан. Загадка — родопских гор храм бога Диониса. — Обзор, 1980, № 50, 86—92.

Цивилизацията на дако-гетите през класическия период. (Каталог на изложба). С., 1980, 40 с. с ил. 44 с. л. ил.

В зала „Шипка" от 19 дек. 1980 г. до 13 януари 1981 г.

Чапъров, Божидар. О дороге Абдера — Филиппопол — Истрос в I-вом тысячелетии до н.э. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 325—330.

Чолаков, Н., Л. Йохемчик и Я. Скочилас. Петроархеологические исследования площадного комплекса древнего Филиппополиса. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978.S., 1980, 102—105.

Шелов, Д. Б. Первый международный симпозиум „Понтийская Фракия". — ВДИ, 1980, № 4, 230—231.

Състоял се през октомври 1979 г. в Созопол.

Alexandrov, Georgi. Goldgewinnung im Gebiet von Montana in der Antike. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest, 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 389—397.

Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Teil II, Bd. 6. Berlin. Walter de Gruyter, 1977. 1015 p.

Разглежда политическата история на дунавските и балканските провинции.

Рец.: Милоје Р. Васић. — Старинар, 28—29, 1979, 306—307.

Babeş, Mircea. L'unite et la diffusion des tribus géto-daces à la lumière des données archéologiques (IIe siècle av.n.è.— Ier siècle de n.è.). — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 7—23.

Balabanov, P. Les petits objects de culte thrace. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 137—139.

Balkanska, Anna. Die Erforschung der getischen Kultur in Bulgarien. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2.Bucureşti, 1980, 39—42.

Balkanska, Anna. Tirisis — Tirisa — Akra. Die thrakische und römisch-byzantinische Stadt am Kap Kaliakra (Scythia Minor). — Klio, 62, 1980, N 1, 27—45.

Balkanski, Ivan. La forteresse thrace „Ostar Kamak" près du village d'Oustra, département de Kărdjali. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 375—376.

Berciu, Dimitru et Florentine Preda. A propòs de l'art thraco-

gète. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 377—381.

Bokisch, Gabriele. Zu Neuerungen in Kriegstechnik und Bewaffnung während der Perioden Späthelladisch II B und III C. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 133—135.

Botoucharova, Lilia et Elena Kesjakova. Sur la topographie de la ville de Philippopolis dans la provincia Thracia. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1968. S., 1980, 122—148.

Böttger, Burkhard. Die Gefässkeramik aus dem Kastell Iatrus (VR Bulgarien). — Ethnogr.-Archäol. Zft., 1980, No 3, 427—438.

Böttger, B. Neues aus der alten Welt. . . Bulgarien. — Das Altertum, 1980, N 1, p. 63.

Относно разкопките на амфитеатъра на Филипопол.

Böttger, Burkhard. Die thrakische Schatz von Tărgovište.— Das Altertum, 1980, No 4, 241—243.

Bülow, Gerda v. Beziehungen der Thraker zur mykenischen Kultur. — Ethnogr.-Archäol. Zft., 1980, No 4, 637—642.

Bülow, Gerda v. Thrakerdarstellungen in der römischen Kunst. — Klio, 62, 1980, No 1, 139—155.

Ganeva, Maria. Die neuesten Forschungen in der Nekropole von Apollonia Pontica. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 447—450.

Čičikova, Maria. Forschungen in Novae (Moesia Inferior). — Klio 62, 1980, Nr 1, 55—66.

Conovici, Niculae. Primul simpozion naţional de tracologie (Bucureşti, 8 dec. 1979). — SCIV, 1980, N 2, 321—323.

С участието и на български археолози.

Crisan, Ion Horaţiu. Rapports entre la culture géto-dace et la culture celtique. — In: Actes du II congrès intern. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 423—427.

Daicoviciu, Hadrian. Les forteresses daces des Monts d'Orăştie.— In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 230—238.

Danov, Chr. M. Altthrakien und das Schwarze Meer bei Platon und Aristoteles. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 301—319.

Delev, Petăr. Problems of the Thracian Megalithic Culture. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 189—192.

Dimitrov, B. Underwater Research along the South Bulgarian Black Sea Coast in 1976 und 1977. Nesebar. — Internat. J. Naut. Archaeol. underwat. Explor., 8, 1979, No 1, 75—79, 4 fig.

Dimitrov, D. P. et M. Čičikova. The Thracian city of Seuthopolis. Oxford, British Archaeol. Reports, 1978. (BAR Suppl. Series, 38).

Rez.: J. Walter Graham. — JHS 100, 1980, p. 269.

Dimitrova, A. Nouvelles données sur les rites funéraires chez les Thraces à l'époque hellénistique.— In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T.1 Bucureşti, 1980, 451—458.

Djambov, Christo et Mathey Matheev. Données nouvelles sur l'ensemble du forum de Philippopolis. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978.S., 1980, 106—121.

Djambov, Ivan et Maria Dolmova-Loukanovska. L'aggromération thrace sur la colline Carevec à Veliko Tărnovo. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 193—198.

Domaradzki, Mieczyslaw. L'état des celtes en Thrace avec capitale Tylis et en Asie Mineure — Galatie. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 52—56.

Domaradzki, M. Présence celte en Thrace au début de l'époque hellénistique (IVe—IIIe siècles av. n.è.). — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 459—466.

Dremsizova-Neltchinova, Tzvetana et N. Guizdova. Forteresses thraces dans les Rhodopes. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 365—374.

Duridanov, Ivan. Die thrakische Ortsnamen Bithyniens. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 220—222.

Dušek, Mikulaš. Einfluss der Thraker auf die sozial-ökonomische Entwicklung im Karpatenbecken. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 30—33.

Duval, Paul-Marie. Les celtes. Paris, 1977.

Разглежда и експанзията на келтите в Тракия.

Рец.: Борислав Йовановић. — Старинар, 30, 1980, 143—145.

Fol, Alexander. L'état actuel des études thraces (IIe—Ier mill. av. n.ère). — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace, Plovdiv 1978. T. 3. S., 1980, 5—10.

Fol, Alexandet et Ivan Marazov. Goldene Fährte Thrakien. Insbruck, Wort und Welt Verlag, 1978. 158 p. (R. Bild, Geist und Zeit, 2).

Rez.: Georg Mergl. — Südostforschungen, 38, 1979, p. 429.

Fol, Alexandre. Les grandes périodes de l'histoire thrace. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 19—23.

Gaggero, Gianfranco. Nouvelles considérations sur les dynastes du Ier siècle de n. ère.— In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 305—317.

Gavela, Branko. Sur les Myniens comme categorie ethnique et culturelle paléobalkanique de l'époque du bronze. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 24—29.

Georgiev, Vladimir. Qui étaient les Troyens. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3 Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 211—215.

Gerasimova-Tomova, Vasilka. Wirtschaftliche und religiöse Beziehungen Thrakiens zum Osten.— Klio, 62, 1980, No 1, 91—97.

През римската епоха по археологически, нумизматични и епиграфски данни.

Gergova, Diana. Contributions to the Problem of Thraco-Caucasien Relations in the Early Iron Age.— In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 296—304.

Gergova, D. Genesis and Development of the Metal Ornaments in the Thracian Lands during the Early Iron Age (11th — 6th century B. C.). — Studia praehistor., 3, 1980, 97—112.

Gergova-Domaradzka, D. Some remarks on the origin and the development of the double-looped fibulae in Thrace. — In: Actes du

IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 199—202.

Getov, Liudmil. Observations sur les rites funéraires des Thraces aux époques hellénistique et romaine.— In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 219—222.

Gočeva, Zlatozara. Le mythe de Phinée et la Thrace Pontique. — In: Pulpudeva. Semaines phillippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 42—45.

Gotcheva, Zlatozara. Romanisation „orientale" — prévisions et réalité. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976.T. 2.Bucureşti, 1980,265—271.

Gočeva, Zlatozara. Prêtres éponymes d'Odessos et de Dionysopolis. — Klio, 62, 1980, N 1, 49—53.

Griffith, J. Some further thoughts on the amphora-rhyton from Panagjurischte. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti 1980, 405—411.

Horedt, Kurt. Die Thraker und die Mittelmeerwelt. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 113—119.

Ivanov, Dimităr. Der Silberschatz von Borovo. — Das Altertum, 1980, N 1, 5—13.

Ivanov, D. Le trésor de Borovo.— In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T.1. Bucureşti, 1980, 391—404.

Jordanov, Kiril. Les formations d'Etat gétes de la fin du VIe jusqu'au milieu du IVe siècle avant notre ère. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 331—335.

Kitov, Georgi. Die Anwendung der geophysischen Erdausgrabe und anderer Technik zur Erforschung der Grabhügel unweit der Stadt Streltscha und deren Bedeutung für die Thrakologie. — In: Internat. Symposium Mechanization of the Archaeological Fieldworks, Chojnice 15.—17. IX. 1977. Lodz, 1978, 63—77. (Archaeologia Baltica, III).

Kohlert, Maria. Bemerkungen zu einer römischen Gesichtsmaske aus Varna. — Klio, 62, 1980, N 1, 127—138.

Kohlert, Maria. Römische Gesichtsmasken aus Thrakien und Niedermösien. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 223—232.

Kolev, Kamen. Die thrakische Goldschatz von Panagjurište. — Das Altertum, 1980, No 4, 204—215.

Kruta, Venceslav et Erich Lessing. Les celtes. Miklos Szabo за погравље: Подунавски келти и експанзија на Балкан. Paris, Hatier, 1978. 119 p.

Рец.: Борислав Јовановић. — Старинар, 30, 1980, 145—147.

Kruta, V. et M. Szabo. Die Kelten. Freiburg etc., Herder, 1979. 256 p. ill.

Разглежда и дунавските келти и тяхната експанзия на Балканите.

Kuvandžiev, Georgi. On the Thracian Origin of the Medical Emblem According to an Ancient Written Record and the Ethnographic Studies it Gave Rise to on the Territory of Present-Day Thrace. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 57—60.

Lazarov, Mihail. La commerce de Thasos avec le côté thrace du Pont à l'époque préromaine. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 171—187.

Lazova, Tzvete. Are the Halizones a Thracian tribe? Some glances at the ancient Greek tradition. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest, 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 321—324.

Marazov, Ivan. Sacrifice of a Ram on the Thracian Helmet from Cotofeneşti. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 81—101.

Mihailov, Georgi. Le problème de l'hellénisation et de la romanisation des Thraces. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 211—218.

Mihailov, Georgi. La ville de Satra à Crète et la tribu thrace des Satres. — Klio, 62, 1980, N 1, 13—18.

Milanov, Milan. Thrakische Festungen in Nordwest-Bulgarien.— In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 195—197.

Milčev, Ath. Thrakische Siedlungen und Festungen in Bulgarien während des I. Jahrtausends v.u.Z. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 343—364.

Minčev, Alexandăr. The Pritcher-Rhyta: a Special Feature of Thracian Rhyta. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 177—188.

Minčev, Alexander et Petko Georgiev. The tomb at Osenovo — a monument of the late antique paintings on the Thracian coast of Pontos. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 411—423.

Morintz, Sebastian. Contribuţii arheologice la istoria Tracilor timpurii. I: Epoca bronzului in spatul carpato-balcanic. Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1978. 216 p. (Biblioteca de arheologie, 34).

Rez.: E. Lange-Kowal. — Südostforschungen, 38, 1979, 397—398.

Morintz, Sebastian. Über die Abstammung der Thraker. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie. Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 49—56.

Moscalu, Emil et Petre Voievozeanu. Le tombeau princier et le trésor de Peretu. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 383—390.

Привлича аналогии от български находки.

Nandris, John. The Thracian inheritance. — The Illustr. London News, 268. 1980, No 6983, p. 89, 101.

Смята аромъните в Гърция за потомци на траки и даки.

Neues aus der alten Welt. . . Bulgarien. — Das Altertum, 1980, No 4, p. 254.

Преглед на античните изследвания и находки в България.

Nikolov, D. Particularités des villes antiques en Thrace romaine. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest, 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 371—377.

Ognenova-Marinova, Ljuba. Quis autem erat Epimenes? — Klio, 62, 1980, N 1, 47—48.

Дава тълкуване на думата epimenes от надписа в Севтополис.

Ognenova-Marinova, L. La religion et l'art en Thrace d'après les données archéologiques du Ier millénaire avant notre ère. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 413—422.

Ognenova-Marinova, L. Le système de défense hellénique de Mesambria du côté nord à la lumière des recherches sous-marines. — In: Nessèbre. T. 2. S., 1980, 96—109.

Ognenova-Marinova, L. Tuiles et terres cuites architecturales. — In: Nessèbre. T. 2. S., 1980, 110—155.

Oppermann, Manfred. Bemerkungen zu den „Studia Thracologica". — Klio, 61, 1979, No 2, 555—559.

Oppermann, Manfred. Untersuchungen zur Entwicklung von Gesellschaft auf bildener Kunst in den römischen Provinzen Thracia und Moesia Inferior vom 1. Jh. bis zur 2. Hälfte des 3. Jh. — Ethnogr.-Archäol. Zft., 1980, N 2, 267—276.

Oppermann, Manfred. Untersuchungen zum Weihrelief in den römischen Provinzen Thracia und Moesia Inferior. — Klio, 62, 1980, N 1, 111—125.

Pajakowski, Włodzimierz. ΗΔΩΝΙΑ/ΙΔΟΝΙΑ (=Bryges). Ein Studium aus dem Bereich der historischen Geographie Illyriens. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 269—295.

Petrova, Marta. Der römische Donaulimes und seine Spuren im Hinterland von Moesia inferior. — Das Altertum, 1980, No 1, 13—17.

Popov, Dimitar. L'institution royale dans la maison dynastique des Odryses. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 337—341.

Popov, Vladimir. Problèmes du dévelopement socio-économique de la Thrace durant le premier millénaire av. n. ère. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 11—17.

Popov, Vladimir. Les Thraces en Asie Mineure. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 121—125.

Press, Ludwika, Waldemar Szubert et Tadeusz Sarnowski. Novae in 1977 — West Sector. Results of the Polish Archaeological Expedition. — Klio, 62, 1980, No 1, 79—89.

Schindler, Wolfgang. Allegorie de Iulia Augusti als Iphigenie auf dem Bronze-Krater in Varna. — Klio, 62, 1980, No 1, 99—109.

Slavčev, Petăr. Das Gladiatorenrelief auf dem Carevec in V. Târnovo. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978.S., 1980, 206—210.

Soultov, Bogdan. Centres antiques de poteries en Mésie Inférieure. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2.Bucureşti,1980,379—388.

Spiridonov, Tocho. La géographie historique des terres entre les Carpates et la mer Egée pendant la période du XIIIe au IIIe s.av.n. ère. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 143—145.

Stančeva, Magdalina. Problèmes de la culture thrace à l'époque de la basse antiquité. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 250—252.

Stantcheva, Magdalina. Le réseau des établissements thraces à la fin de l'antiquité à la lumière des données archeologiques. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 455—458.

Ştefan, Alexandra. Problèmes du syncrétisme réligieux concernant le Cavalier thrace en Dobroudja à l'époque romaine. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 3. Bucureşti, 1980, 289—299.

Suceveanu, Alexandru. Viaţa economică in Dobrogea romană secolele I—III e.n. Bucureşti, Ed. Academiei R. S. R., 1977. 177 p. 4 k. (Biblioteca de archeologie, 28).

Rez.: George Cioranescu. — Südostforschungen, 38, 1979, 401—402.

Tomaschek, Wilhelm. Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. Wien, Verlag der Österr. Akad. d. Wiss., 1980. (Unveränderter Nachdruck aus: Sitzungsberichte der philos.-histor. Klasse der kaiserl. Akademie d. Wiss., 128 Bd., IV Abh.; 130 Bd., II Abh.; 131 Bd., I Abh.).

Tončeva, Goranka. Unité ethnoculturelle entre les tribus thraces de la région du Bas-Danube aux XIe—Xe s. av. n. ère. (A la lumière des matériaux archéologiques). — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 189—194.

Tudor, D. Deux dieux thracophrygiens à Drobeta. — In: Hommages à Maarten J. Vermaseren. Vol. 3. Leiden, 1978, 1269—1280.

Фрагментирани барелефи с изображения на Юпитер и Сабазий.

Tudor, D. Les rapports aux Ier—IIIe siècles de notre ère de la Mésie inférieure avec la Dacie inférieure. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie. Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 239—251.

Vasilescu, Mihail. Les Thraces dans les épopées homériques. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 151—164.

Vasilev, Vasil P. Einige charakteristische und traditionelle Methoden in der thrakischen Toreutik. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 149—164.

Vasilev, Vasil P. Matrices en bronze dans la toréutique romaine provinciale des IIe—IIIe siècles. — In: Actes du VIe colloque internat. sur les bronzes antiques, Lyon 1976. Lyon, 1976, 187—190, 8 p. ill. (Annales de l'Univ. Jean Moulin. Lettres, 1976).

Velkov, Velizar. Das antike Siedlungsleben in Thrakien. — Klio, 62, 1980, N 1, 5—11.

Velkov, Velizar. Dévelopement socio-économique de la Thrace et des Thraces (Ier—VIe s.). — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 18—23.

Velkov, Velizar. Thrakien und die Thraker in der Spät Antike. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 445—450.

Venedikov, Ivan. La Mesambria thrace. — In: Nessèbre. T. 2. S., 1980, 7—22.

Venedikov, Ivan et T. Gerasimov. Thrakische Kunst. Leipzig, Seeman, 1976.

Rez.: M. Oppermann. — Deutsche Literaturzeitung, 99, 1978, N 1, 68—71.

Venedikov, Ivan. Trois réliefs surprénants de Mesambria. — In: Nessèbre. T. 2. S., 1980, 81—95.

Vlahov, Kiril. Die thrakischen Namen als Auswirkung der sozialwirtschaftlichen Lage. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 223—229.

Vulpe, Alexandru. Problèmes actuels de la protohistoire thrace. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 215—221.

Wojciechowski, Włodzimierz. Sprawozdanie z bulgarsko-polskich badan archeologicznych w dolnie rzeki Strumy (poludniowo-zachodnia Bulgaria). — Slaskie sprawozd. archeologiczne, 21, 1980, 5—7.

Проведени съвместно с Института по тракология и ОИМ, Благоевград.

Xirotiris, Nikolaus I. Beitrag zur historischen Anthropologie Süd-Ost Europas. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 46—51.

Zimmermann, Konrad. Tätowierte Thrakerinnen auf griechischen Vasenbilder. — Jahrbuch der DAI, 95, 1980, 163—196.

Zimmermann, Konrad. Thraker-Dastellungen auf griechischen Vasen. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 1. Bucureşti, 1980, 429—446.

Zotović, Ljubica. Les éléments orientaux dans le culte des cavaliers danubiens et quelques nouveaux aspects de ce culte. — In: Hommages à Maarten J. Vermaseren. Vol. 3. Leiden, 1978, 1350—1378.

Средновековие

Аладжов, Живко. Символ на света в някои прабългарски паметници. — Археология, 1980, № 1, 41—47.

Ангелов, Димитър. 13 века Българска държава. — Механиз. и електрифик. сел. стоп., 1980, № 5, 7—10.

Съдържа данни за бита и мисловността на средновековния български селянин.

Антонова, Вера. Раннославянска култура в Шуменския край. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 7.

Антонова, Вера. Трапезна глазирана керамика със сграфито украса (XII—XIV в.) от Средновековния Шумен. Предвар. обзор. — Год. музеите от Сев. България, 3, 1977, 38—64, 35 табл.

Атанасова, Йорданка. Средновековно съкровище от село Дружба. — МПК, 1980, № 4, 20—26.

Бакалова, Елка. Бачковската костница. С., Бълг. художник, 1977.

Рец.: Мирјана Глиоријевић-Максимовић. — Зограф, 9, 1978, 75—76.

Бобчева, Любка. Сграфито керамика от Калиакра. — Изв. Нар. музей — Варна, 15, 1979, 125—136.

Боев, Петър, Нели Кондова и Славчо Чолаков. Биологична реконструкция на ранносредновековното население на българските земи. — Бълг. етнография, 1980, № 2, 15—27.

Божков, Атанас. Принос в европейската цивилизация. Средновековното българско изкуство. — Плиска, Мадара, Преслав № 8, 2 дек. 1980, с. 5.

Бонев, Стойчо. Вярно оръжие. Нови данни за сложносъставния лък с костени обложки в средновековна България. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 6.

Велецкая, Н. Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов. М., Наука, 1978.

Венедиков, Иван. Военното и административното устройство на България през IX и X век. (Изследване). С., Военно изд., 1979.

Рец.: Христо Матанов. —Истор. преглед, 1980, № 1, 135—140.

Витлянов, Стоян. Група железни оръдия на труда от Средновековна България. — МПК, 1980, № 5, 23—25.

Възарова, Живка. Златни накити от гроб 27 в Плиска. — Археология, 1980, № 1, 52—56.

Възарова, Живка Н. Славяни и прабългари по данни на некрополите от VI—XI в. С., БАН, 1976.

Рец.: Славенка Ерцеговић-Павловић. — Старинар, 30, 1980, 151—152.

Вълов, Вълo. Средновековна черква в замъка „Баба Вида". — МПК, 1980, № 4, 13—14.

Георгиева, Соня. Средновековна керамика от Мелнишката крепост (предварително съобщение). — Археология, 1980, № 2, 47—54.

Георгиева, Соня. Средновековният Червен. — МПК, 1980, № 4, 15—17.

Дерибеев, Борис. Старият славянски (български) пласт в Източните Родопи. — Родопи, 1980, № 4, 26—30; № 5, 14—19, 33.

Джурова, Аксиния. Ислямски влияния върху украсата на българските ръкописи XV—XVII век. — Пробл. изкуството, 1980, № 3, 31—33.

Джурова, Аксиния и Красимир Станчев. Славянските ръкописи във Ватиканската апостолическа библиотека. — Изкуство, 1980, № 8, 2—6.

Димитров, Божидар. Преслав и Преславец в средновековните морски карти. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с.7.

Димитров, Божидар. Старобългарският град Вичина. Или още веднъж за аула на Омуртаг на Дунав. — Отечество, 1980, № 12, 10—12.

Димитров, Божидар и Красимир Станчев. Ценен старобългарски паметник. Неизвестен кръст със старобългарски надпис. Новооткрито свидетелство за култа към Климент Охридски. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 12.

Димитрова, Александра. Археологически данни за форума на античния и ранновизантийски град край Сандански. — МПК, 1980, № 5, 19—23.

Донат, Петер. Жилищата и селищата през ранното средновековие. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 4.

Дончева-Петкова Людмила. Българска битова керамика през ранното Средновековие (втората половина на VI — края на X в.). С., БАН, 1977.

Рец.: Душица Минић. — Старинар, 30, 1980, 152—153.

Дончева-Петкова, Людмила. Знаци върху археологически паметници от средновековна България VII—X век. (Моногр.). С., БАН, 1980. 188 с. с ил.

Дончева-Петкова, Людмила. Крилати коне върху ранносредновековни паметници от България. — Векове, 1980, № 3, 38—42.

Драганова, Славка. Селското стопанство в българските земи през XV—XVI в. — Управл. сел. стоп., 1980, № 6, 43—44.

Дуйчев, Иван. Ренесансът в Западна Европа и България. — Читалище, 1980, № 6, 7—8.

Живкова, Людмила. Четвероевангелието на цар Иван Александър. С пълно черно-бяло възпроизвеждане на оригинала и 64 цв. факс. Моногр. С., Наука и изкуство, 1980. 228 с. с факс.

Залеская, Вера Н. Български амулет преславски тип в Държавния Ермитаж. — Археология, 1980, № 1, 48—51.

Коледаров, Петър. България в старите карти. — Славяни, 1980, № 6, 9—12.

Константинов, Казимир. Старобългарското селище при с. Овчарово, Търговищки окръг. — Год. музеите от Сев. България, 3, 1977, 30—37, 3 л. прил.

Кузев, Александър. Български пристанища и корабоплаване през Първото българско царство. — Корабостр., Корабопл., 1980, № 2, 32—34.

Кузев, Александър. Стратегическата роля на крепостите по Долния Дунав през IX—XII в. — Изв. Нар. музей — Варна, 15, 1979, 25—41.

Кузупов, Боян. Замъкът „Баба Вида". — МПК, 1980, № 4, 7—12.

Ласло, Гюла. Към историята на синовете на хан Кубрат. (Бележки върху тълкуването на изворите за двукратното завоюване на Унгария). — В: Българо-унгарски културни взаимоотношения. С., 1980, 84—90.

Според писмени извори и археологически данни.

Лихачева, В. Д. Византийская миниатюра. Памятники византийской миниатюры IX—XV вв. в собраниях Советского Союза. (Моногр.). М., Искусство, 1977.

Рец.: Аксиния Джурова. Ново изследване върху византийските

миниатюри. — Старобълг. лит., 1980, № 7, 111—114.

Мавродинова, Лиляна. Земенската църква [Св. Йоан Богослов]. История, архитектура, живопис. (Моногр.). С., Бълг. художник, 1980. 216 с. с ил. и репрод. (Поредица Паметници на старата бълг. монум. живопис).

Съдържа и: Бонка *Илиева.* Проблеми на реставрацията и консервацията на Земенската църква.

Манова, Екатерина. Никополската средновековна крепост. — МПК, 1980, № 5, с. 5—8.

Маюс, Елемер. Българско средновековно селище в близост с Буда. — В: Българо-унгарски културни взаимоотношения. С., 1980, 124—134.

Минчев, Младен. Френското списание „Археология" за българската средновековна култура. — МПК, 1980, № 5, с. 54.

Мороз, Йосиф. Към въпроса за прародината на народа „българ".— Пробл. култ., 1979, № 5, 87—102.

Мутафов, Васил. Агротехниката в практиката на българите от VII до XIX в. — Природа, 1980, № 2, 75—78.

Наумов, Е. П. Месембрия (Несебър) в конце XIV века. — Bulg. histor. rev., 1980, No 2, 48—53.

Нешев, Георги. Характерни черти и изяви на българската култура от първите векове на османското владичество. — Пробл. култ., 1979, № 6, 81—96.

Нешева, Виолета. Тъканите в българските костюми през XII—XIV век. — Бълг. етнография, 1980, № 2, 37—49.

Овчаров, Димитър. Крепостното строителство по българските земи. — МПК, 1980, № 4, 5—6.

Овчаров, Николай. Крепостта „Крумово кале" край Търговище. — МПК, 1980, № 5, 13—18.

Паскалева-Кабадиева, Костадинка. Ислямски влияния върху българското изкуство през XV—XVIII век. — Пробл. изкуството, 1980, № 3, 25—30.

Паскалева, Костадинка. Църквата „Св. Георги" в Кремиковския манастир. (Стенописи). (Моногр.). С., Бълг. художник, 1980. 164 с. с репрод. (Поредица Паметници на старата бълг. монум. живопис).

Полывянный, Д. И. Болгарский средневековый город в XIII—XIV веках. Автореф. дис. канд. истор. наук. М., Изд. Московского унив., 1980. 24 с.

Рашев, Рашо. Аспаруховият вал при Варна (към историята на града през ранното средновековие). — Изв. Нар. музей — Варна 15, 1979, 116—125.

Рашев, Рашо. Дворците в Плиска. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 6.

Седов, Валентин В. Происхождение и ранняя история славян. М., Наука, 1979. 160 с. с к. (АН СССР. Инст. археологии).

Разглежда разселването на праславянските и славянските племена в българските земи по археологически данни.

Сефтерски, Райко. Културата на прабългарите в светлината на прабългарския език. — Пробл. културата, 1979, № 6, 65—80.

Сефтерски, Райко. Назад във времето. Прабългарски езикови черти у софийските шопи. — София, 1980, № 10, 25—28.

Въз основа на езиковедски анализ доказва наличието на прабългарски етнически компонент у софийските шопи.

Смядовски, Теодосий. За преславския дворцово-църковен церемониал. — Археология, 1980, № 1, 7—17.

Станилов, Станислав и Елена Владикова. Крупно събитие. Четвърти международен конгрес по славянска археология. — Плиска Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 4.

Състоял се в София през 1980 г.

Тотев, Тотю. От Преслав до остров Готланд. Отново за Готландския паралел на Сивиновата чаша. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 12.

Фехер, Гейза. Поуки от изследвания на свързани с Унгария археологически находки от турски произход в България. — В: Българо-унгарски културни взаимоотношения. С., 1980, 251—259.

Хаджийски, Антоний. Обители в скалите. — Наука и техн. за младежта, 1980, № 7, 46—52.

Скалните църкви и манастири.

Царевград Търнов. Моногр. Т.3. Никола Ангелов. Патриаршеският комплекс на Царевец през XII—XIV век. С., БАН, 1980. 234 с. с ил., 6 л. ил.

Цветков, Борис. Водоснабдяване на Мелнишката крепост. — Археология, 1980, № 2, 39—46.

Цветкова, Бистра. Из историята на риболова в българските земи през XV—XVI в. — Лов и риболов, 1980, № 5, 14—16.

Цончева, Мара. За предвъзрожденския характер на българското изкуство през XVII век. —Пробл. на изкуството, 1980, № 1, 22—33.

Нови явления в архитектурата и живописта през XVII в.

Цончева, Мара. Църквата Свети Георги в София. Науч. моногр. С., Бълг. художник, 1979.

Рец.: Вера Динова-Русева. Ценно монографично издание. — Пробл. изкуството, 1980, № 1, 61—63; Vera Dinova-Ruseva. Une contribution importante dans la peinture monumentale des Balkans. — Etud. balk., 1980, No 1, 138—139.

Чангова, Йорданка. Ловешката крепост. — МПК, 1980, № 5, 9—13.

Шаренков, Атанас. Антични и средновековни трактати и ръководства по технология и техника на живописта. — Изкуство, 1980, № 7, 35—41.

Шимони, Дежьо. Панонските българи и формирането на унгарската народност: — В: Българо-унгарски културни взаимоотношения. С., 1980, 70—83.

Според исторически, археологически и антропологични данни.

Щерева, Ирина. Важно събитие в историята на Европа. — Родопи, 1980, № 6, 18—19.

1300 години от основаването на българската държава.

Юхас, Петер. Начало на историческите контакти между маджари и прабългари. — В: Българо-унгарски културни взаимоотношения. С., 1980, 47—69.

Въз основа на писмени извори, езиковедски и археологически данни.

Browning, R. Byzantium and Bulgaria. London, 1975.

Rez.: A Guillou. — Rev. étud. slaves, 1979, N 3, p. 411.

Čimbuleva, J. Vases à glaçure en argile blanche de Nessèbre. (IXe—XIIe s.). — In: Nessèbre. T. 2. S., 1980, 202—253.

Culture et art en Bulgarie médiévale. S., Ed. Acad. bulg. des sciences, 1979. 142 p. (ИАИ, 35).

Рец.: Юрий Кабакчиев. Нови моменти в изследванията върху българската средновековна култура и изкуство. — Старобългаристика, 1980, № 1, 118—119.

Dimova, Violeta. La ville médiévale de Červen. — Archeologia (Paris), 1980, No 114, 24—29.

Djourova, A. Influence islamique dans l'ornement des manuscrits bulgares du XVe au XVIIe siècle. — In: IVe congrès internat. des Etudes du Sud-Est Européen, Ankara 1979. Abrégés des communications et corapports. Ankara, 1979, p. 347.

Djourova, A. Les manuscrits pendant le Deuxième Royaume Bulgare (1185—1396). Etude de l'ornement. — In: Cyrillomethodianum. IV. Thessalonique, 1977, 49—51.

Fodor, Istvan. Archaeological Traces of the Volga Bulgars in Hun-

gary of the Arpad Period. — Acta Orientalia, 33, 1979, N 3, 315—325.

Намира паралели в културата на Дунавска България.

Glòwacki, Zbigniew et Halina Przygodzka. Badania metaloznawcze żelaznych ze Styrmen. — Slavia antiqua, 25, 1978, 245—294, 2 tabl.

Grabar, André. Les revêtements en or et en argent des icones byzantines du Moyen âge. Venise, Inst. hellénique d'étud. byz. et post-byz., 1975. XIV, 90 p. ill. (Bibliothèque de l'Inst. hell. d'étud. byz. et post-byz. de Venise, 7).

На различни места в книгата публикува икони от България.

Henning, Joachim. Pliska — monumentales Zeugniss vom Beginn der Geschichte des bulgarischen Staates. — Das Altertum, 1980, No 1, 18—26.

Henning, J. et St. Vitljanov. Tagung zur Archäologie der Protobulgaren in Šumen, VR Bulgarien, 15.—20. oktober 1976. — Zft. für Archäologie, 1977, No 2, 291—293.

Mamzer, Henryk. Technologia produkcji przedmiotow żelaznych ze Styrmen nad Jantra w Bulgarii. — Slavia antiqua, 25, 1978, 225—243.

Săsălov, D. Le coupole de l'église „St Jean Baptiste" de Nessèbre. — In: Nessèbre. T. 2. S., 1980, 191—201.

Styrmen nad Jantra (Bulgaria). Badania archeologiczne na latach 1961—1964 i 1967—1968. Wroclaw etc., Ossolineum, 1980. 313 p. ill. (Prace wykowana w ramach problemy resortowego, 37).

Theodorescu, Răzvan. Itinerarii medievale, Sibiu, Meridiane, 1979, 196 p. ill, 40 l. ill.

Разглежда и паметници на средновековната българска култура.

Todorova, Henrieta. Die frühmittelalterliche Siedlung auf der grossen Insel bei Durankulak. — Das Altertum, 1980, No 4, 234—236.

Vălčev, Jordan. Der Kalender der Protobulgaren. S., Sofia-Press, 1978. 72 p. ill.

Venedikov, Ivan. L'archéologie médiévale en Bulgarie. — Archeologia (Paris), 1980, No 144, 19—23.

Wendel, Michael. Die Funde aus der frühmittelalterlichen Siedlung bei Krivina, Bez. Ruse. — Ethnogr.-Archäol. Zft., 1980, No 3, 439—444.

Z. K. Miedzynarodowe sympozjum „Slowanie i nomadzi v VI—XI w." — 7—10. X. 1977. — Slavia antiqua, 25, 1978, p. 380.

Състоял се в България, Рилския манастир.

Нумизматика

Авдев, Стоян. Сребърните монети на цар Михаил Асен (1137—1355). — Нумизматика, 1980, № 3, 13—22.

Александров, Георги. Златни монети от Монтана. — Нумизматика, 1980, № 3, 22—27.

Божкова, Б. Девети световен конгрес по нумизматика в Берн.— Археология, 1980, № 1, 63—64.

Божкова, Бистра. Монети от разкопките на римска вила (гр. Перник). — Нумизматика, 1980, № 4, 12—15.

Божкова, Бистра. Сестерции на Британик от сбирката на НИМ. — Нумизматика, 1980, № 4 10—11.

Гетов, Людмил. Монета на тракийски династ Спарток от Кабиле. — Нумизматика, 1980, № 3, 27—31.

Дерменджиев, Христо. Символи и гербове в българското монетосечене и бонистика (XIII—XX в.). — Нумизматика, 1980, № 4, 22—29.

Димитров, К. Монеты неизвестных типов из раскопок Севтополя. — Сов. археология, 1980, № 3, 284—289.

Димитров, Камен. Още за датирането на династа Адей. — Истор. преглед, 1980, № 2, 68—71.

Драганов, Димитър. Автономни монети на Месамбрия от Кабиле. — Изв. музеите Югоизт. България, 3, 1980, 7—15.

Йорданов, Иван. Монета на Никифор I Геник (802—811) от Плиска. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 12.

Йорданов, Иван. Оловен отпечатък от матрица за сребърни милиаренсии на Йоан I Цимисхий (969—976). — Нумизматика, 1980, № 4, 16—18.

Матанов, Христо. Българският герб — „изображение лъвово". — Общество и право, 1980, № 7, 26—29.

Панова, Снежка. За някои видове монети в Османската империя през XVI в. — Изв. Държ. архиви, 39, 1980, 201—205.

Пенчев Владимир. Колективна находка от електронови византийски монети от XIII век. — Нумизматика, 1980, № 4, 18—21.

Рогалски, Адолф. Златните статери на Одесос. — Изв. Нар. музей. — Варна, 15, 1979, 1—16.

Соколова, Бойка. Албански възрожденски печати в България. С., БАН, 1979. 208 с.

Рец.: Елена Атанасова.—Истор. преглед, 1980, № 3, 129—133.

Стефанова, Анастасия. Монетите и търговията на Аполония Понтика V—IV в. пр. н. е. — Нумизматика, 1980, № 4, 3—9.

Харитонов, Христо. Българските монети. — Наука и техн. за младежта, 1980, № 5, 47—52, 63.

Юрукова, Йорданка. Мавър от писмените извори и печатите. — Векове, 1980, № 3, 5—12.

Юрукова, Йорданка. Сребърен печат на цар Петър (927—968).— Нумизматика, 1980, № 3, 3—12.

Юрукова, Йорданка. Сребърният печат на цар Петър. — Плиска, Мадара, Преслав, № 8, 2 дек. 1980, с. 4.

Bordea, Gh. Poenaru et Ernst Oberländer-Tărnoveanu. Contributions à l'étude des monnaies-pointes de flèche à la lumière des trésors de Jurilovca, dép. de Tulcea.— In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T.2. Bucureşti, 1980, 141—150.

Привлича аналогии от български находки.

Dimitrov, D. P. et K. Dimitrov. Le monnayage de Seuthes III selon les données de Seuthopolis. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 165—169, 1 p.ill.

Dimitrov, Kamen. La circulation monétaire à Novae au IVe siècle. — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 199—205.

Dimitrov, Kamen. New Types of Thracian Bronze Coins from the Excavations in Seuthopolis. — Bulg. histor. rev., 1980, N 1, 76—84.

Fitz, Jenö. Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrtausends. Teil 1—2. Budapest etc., Akad. kiado etc., 1978.

Rez.: Eva Kolnikova. — Slov. archeologia, 1980, N 2, 469—471; Iudita Winkler. — Acta Musei Napocensis, 16, 1979, 885—891.

Gramatopol, M. Les pierres gravées du Cabinet numismatique de l'Académie Roumaine. Bruxelles, Coll. Latomus, 1974. 130 p. XLVII pl. (Collection Latomus, 138).

Рец.: Ал. Димитрова.— Нумизматика, 1980, № 4, 29—31.

Jouroukova, J. Les monnaies grecques et la frappe des monnaies thraces pendant les Ve—IVe siècles av.n.ère. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 159—163.

Jouroukova, Jordanka. Un trésor de monnaies d'or byzantines du VIIe s. découvert à Nessèbre. — In: Nessèbre. T. 2. S., 1980, 186—190.

Jovanovič, Vojslav. Ostava srednjovekovnih kontramarkiranih dinara iz okoline Varne (Bulgarska). — Numismatičar, 1, 1978, 119—140.

Kunisz, Andrzej. Skarb z Novae (Bulgaria) i zagadnienie emisji Konstantyna I i Licyniusza. — Wiadomosci numizm., 1979, N 3, 155—159.

Le Rider, Georges. Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II, frappé en Macédoine de 359 à 294. Paris, 1977. 484 p. 95 tab.

Рец.: Йорданка Юрукова. — Археология, 1980, № 1, 57—59.

Metcalf, D. M. Coinage in South-Eastern Europe, 820—1396. London, Royal Numismatic Society, 1979. 371 p., 8 pl., kartes. (Royal Numism. Soc. Spec. Publications No 11).

Youroukova, Jordanka — вж. Jouroukova, J.

Епиграфика

Александров, Георги. Антични надписи и други находки от Монтана (Долна Мизия). — Археология, 1980, № 1, 34—41.

Ангелов, Никола. Старобългарски надпис от края на IX в. от с. Цар Асен, Силистренски окръг. — Археология, 1980, № 2, 35—39.

Бешевлиев, Веселин. Значението на първобългарския знак IYI— Изв. Нар. музей — Варна, 15, 1979, 17—24.

Бешевлиев, Веселин. Прабългарски надписи и печати. — Славяни, 1980, № 6, 7—8.

Бешевлиев, Веселин. Първобългарски надписи. (Моногр.). С., БАН, 1979.

Рец.: Георги Михайлов. — Старобълг. лит., 1980, № 7, 105—108.

Попконстантинов, Казимир. Два старобългарски надписа от Преслав. — Векове, 1980, № 4, 25—30.

Силогава, Валерий Н. Нови данни за историята на грузино-българските отношения. — Археология, 1980, № 2, 15—26.

Старогрузински надписи от Бачковския манастир и от околностите на Провадия.

Boila, Emilia Doriţiu. Zur Romanisierung der thrakisch-getischen Bevölkerung der Dobrudscha im 1. bis 3. Jh. u. Z. Eine epigraphische Untersuchung. — In: Actes du IIe congrès internat. de thracologie, Bucarest 1976. T. 2. Bucureşti, 1980, 281—287.

Božilova, Violeta. Contributions épigraphiques de Novae. — Klio, 62, 1980, N 1, 67—78.

Dimitrov, Božidar. Les ecritures anciennes bulgares. — Archeologia (Paris), 1980, N 144, 30—34.

Публикува рунически и кирилски надписи.

Gaggero, Eleonora S. The Censitores Provinciae Thraciae (in Connection with two Inscriptions of Albingaunum and Apri). — In: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. T. 3. Plovdiv, 4—19 oct. 1978. S., 1980, 34—41.

Georgiev, Vladimir I. L'inscription mycenienne KN L 588. — Балк. езикозн., 1980, № 1, 5—7.

Georgiev, Vladimir I. La lingua e l'origine degli Etruschi. Roma etc., Nagard, 1979. 134 p.

Gerasimova-Tomova, Vasilka. Zur Untersuchung einer antiken Stadt am mittleren Strymon (Struma).— Klio, 62, 1980, N 1, 19—26.

По гръцки надпис от м. Рукалото е установен неизвестен град Нейне.

Gerov, Boris. Die Einteilung der städtischen Territorien im römischen Thrakien in regiones (ΧΩΡΑΙ), Phylen und Komarchien. — In: Akten des VI. Internat. Kongress für griech. und latein. Epigraphik, München 1972. München, 1973, 492—494.

Три латински надписа от Сердика, Марцианопол и Августа Траяна.

Kajmakova, Miliana Les inscriptions protobulgares du VIIIe et IXe siècle et les annales bulgares. — Etud. histor., 10, 1980, 115—126.

Lazarov, M. Timbres amphoriques de Nessèbre. — In: Nessèbre. T. 2. S., 1980, 156—185.

Malingoudis, Phaedon. Die mittelalterlichen kyrillischen Inschriften der Hämus-Halbinsel. Teil 1. Die bulgarischen Inschriften. Thessaloniki, Assoc. Hellénique d'étud. slaves, 1979. 122 p. 4 f. ill.

Mihailov, Georgi. L'épigraphie en Bulgarie. — In: Akten des VI. Internat. Kongress für griech. und latein. Epigraphik, München 1972. München, 1973, 521—523.

Petre, Aurelian. Organizarea limesului dunărean in Provincia Moesia. — Rev. muzeelor şi monumentelor (Ser. Monuments histor. et d'art), 1974, 33—38, 9 fig.

По епиграфски данни (клейма на легионите върху керемиди и тухли).

Pippidi, Dionis M. Les villes de la côté ouest de la mer Noire d'Auguste à Dioclétien. — In: Akten des VI, Internat. Kongress für griech. und latein. Epigraphik, München 1972. München, 1973, 99—114.

По епиграфски материали. Включва надписи и от градовете по българското крайбрежие.

Robert, Louis. Dès Carpates à la Propontide. — Studii Clasice, 16, 1974, 53—88, VI pls.

Епиграфски материали. Съдържа един надпис от Августа Траяна от 162—163 г.

Velkov, Velizar. Zum Kult der ägyptischen Gottheiten in Mesambria Pontica. — In: Hommages à Maarten J. Vermaseren. Vol. 3. Leiden, 1978, 1293—1295.

Музейно дело и консервация

Гроздева, Диана. Хранилище на археологически ценности. — София, 1980, № 10, 23—25.

За значението на Археологическия институт с музей при БАН по повод сто години от поставяне основите на музейното дело в България.

Дойнов, Дойно, Емил Димчев и Иван Николов. За мястото на културно-историческото наследство в бъдещото развитие на Велико Търново. — Архитектура, 1980, № 6, 18—20.

Илиева, Бонка. Проблеми на реставрацията и консервацията на Земенската църква. — В: Лиляна Мавродинова. Земенската църква. История, архитектура, живопис. (Моногр.). С., 1980, 205—206.

Михайлов, Стамен. „Златото на Елдорадо." — МПК, 1980, № 5, 39—41.

Изложба, открита в София през 1980 г.

Млъчкова-Спасова, Анна. Музей София. — София, 1980, № 12, 2—4.

Ненов, Недялко и Стефан Караиванов. Изследвания върху консервацията на археологически железни предмети. — МПК, 1980, № 5, 27—31.

Проучване за археологически разкопки. Проучване за действуващата политика, отнасяща се до археологическите разкопки. Предложения за опазването на находките в страните, в които са били открити. — МПК, 1980, № 5, 46—51.

Документ, изготвен от ЮНЕСКО.

Природа и култура: наследие человечества. — Курьер ЮНЕСКО 1980, сентябрь (№ 9), 4—33.

Съдържа списък и кратки бележки за паметниците, обявени за световно културно наследство. Между тях са и четири паметника от България: Мадарският конник, скалните църкви при с. Иваново, Боянската църква и Казанлъшката гробница.

Тончев, Тончо и Кирил Георгиев. Реставрация на кулата в Червен. — МПК, 1980, № 4, 18—20.

Artă si cultura tracă de pămînturile bulgare. (Catalogul expoziţiei Bucureşti 12 ian. — 12 febr. 1979). Bucureşti, Muzeul de istorie al R.S.R., 1979. 95 p. ill., 22 f. ill.

1000 Jahre bulgarische Ikonen. Ausstellung im Müncher Stadtmuseum, 9. Marz — 14. Mai 1978. Recklinghausen, A. Bongers, 1978. 39, 50 p. ill.

СТ. ПЕТРОВА

СЪДЪРЖАНИЕ

Б. Димитров, Ат. Орачев — Пристанищната система по Западнопонтийското крайбрежие (средата на II—I хилядолетие пр.н.е.) . . 1

Иван Йорданов — Печати на Леон Саракинопул от Велики Преслав 12

Л. Квинто, Й. Ал. Йорданов — Църквата от XII в. при с. Леденик, Великотърновски окръг 24

МАТЕРИАЛИ И СЪОБЩЕНИЯ

Тодор Димов — Землянка от неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг . . 33

Наталия Н. Скакун — Оръдията на труда от неолитното селище при с. Дуранкулак, Толбухински окръг (типологично-трасологически анализ) 49

Александра Димитрова — Епиграфски данни за стоата на античния град при Сандански (III в. на н.е.) 53

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Върбинка Найденова — Ал. Димитрова-Милчева. Антични геми и камеи от Националния археологически музей в София. С., Септември, 1980. 185 с., 326 черно-бели ил., 27 цветни ил. 58

ПРЕГЛЕД

XXVII национална археологическа конференция в Михайловград 61

И. Юрукова — Монетните находки, открити в България през 1980 г. 62

КНИГОПИС 66

TABLE DES MATIERES

B. Dimitrov, At. Oračev — Le système portuaire sur le littoral du Ponte occidental (le milieu du IIe—Ier millénaire av. n. ère) 12

Ivan Jordanov — Sceaux de Léon Sarakénopoulos de Veliki Preslav 15

L. Kvinto, J. Al. Jordanov — Eglise du XIIe s. près du village Ledenik, département de Veliko Tărnovo 32

MATERIAUX ET COMMUNICATIONS

Todor Dimov — Hutte du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine 48

Natalija N. Skakun — Les outils de travail du site néolithique près du village Durankulak, département de Tolbouhine (analyse typologique-traçologique) 53

Aleksandra Dimitrova — Données épigraphiques sur la stoa de la ville antique près de Sandanski (IIIe s. de n. ère) 57

CRITIQUE ET OUVRAGES RECENCES

Vărbinka Najdenova — Ал. Димитрова-Милчева Антични геми и камеи от Националния археологически музей в София. С., Септември, 1980. 185 с., 326 черно-бели ил., 27 цветни ил. 58

REVUE

XXVIIe conférence archéologique nationale à Mihajlovgrad 61

J. Jurukova — Les trouvailles monétaires, découvertes en Bulgarie au cours de 1980 . . 62

BIBLIOGRAPHIE 66